

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**ÖZBEK DESTANLARINDA İKİLEMELERİN DERLEM
TEMELLİ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Figen PEKTAŞ

Danışman

Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Ocak-2019

Kırıkkale

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**ÖZBEK DESTANLARINDA İKİLEMELERİN DERLEM
TEMELLİ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Figen PEKTAŞ

Danışman

Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Ocak-2019

Kırıkkale

KABUL-ONAY

Ahmet KARADOĞAN danışmanlığında Figen PEKTAŞ tarafından hazırlanan “Özbek Destanlarında İkilemelerin Derlem Temelli İncelenmesi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

21/01/2019

(İmza)

[Prof.Dr. Ahmet KARADOĞAN] (Başkan)

.....

[İmza]

[Dr. Öğr. Üyesi Yakup SARIKAYA]

.....

[İmza]

[Dr. Öğr. Üyesi Erkan HİRİK]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu

onaylarım. 21/01/2019

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Özbek Destanlarında İkillemelerin Derlem Temelli İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

.../.../2019

Figen PEKTAŞ

İmza

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın başlangıcından bitimine kadar bana yol gösteren ve benden yardımını esirgemeyen, sabır ve titizlikle tezimle ilgilenen Prof. Dr. Ahmet Karadoğan hocama bana ayırdığı değerli zaman ve sağladığı destek için minnettarım. Değerli bilgileriyle tezime katkı sağlayan jüri üyesi hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Çalıőmalarım süresince yardımlarını ve desteğini hep gördüğüm ablam Güner Özcan'a, maddi manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen babam Hacı Mevlüt Patıhan ve annem Meryem Patıhan'a ayrıca teşekkür ediyorum. Son olarak da sevgi ve sabır ile tez yazım sürecimde desteğini esirgemeyen eőim Sami Pektaş'a bütün kalbimle teşekkür ederim.

ÖZ

Pektaş, Figen, “Özbek Destanlarında İkilemelerin Derlem Temelli İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2019.

Bu araştırmada Özbek Türkçesine ait destanlarda ikilemelerin sıklık düzeylerini ortaya koymak, tespit edilen ikilemelerin yapısal ve anlamsal analizlerini, ayrıca ikilemelerin tasnifini yapıp hem anlamsal hem de söz dizimsel ve biçim bilimsel (sözcükbiçim ve sözlükbirim) yönleriyle incelenmesine katkı sağlamak, aynı zamanda ikilemelerin sözcük türünü, aldıkları eklere göre yüklendikleri anlamları, hangi sözcüklerle ne sıklıkta kullanıldıkları ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda Özbek Türkçesi ile ilgili altı destan, doküman incelemesi yöntemine dayalı AntConc 3.4.4 derlem programı kullanılarak incelenmiştir. İncelenen destanlara ait ikilemelerin kaç kere kullanıldığı, hangi eklerle kullanıldığı ve en sık hangi sözcük ile kullanıldığına ilişkin veriler içerik analizi türlerinden frekans analizi ile tespit edilmiştir.

Altı destanda 744 adet ikileme olduğu tespit edilmiştir. İkilemelerin tamamı üç başlık altında verilmiştir. Verilen ikilemeler içerisinde en çok kullanılan 10 ikileme ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Destanlardan derlenen ikilemelerin sıklık düzeyine bakıldığında bazı ikilemelerin diğerlerine oranla daha fazla kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İkilemelerin anlamlarına bakarak bazı deneysel açıklamalar ve tahmin edilebilir genellemeler yapılabileceği saptanmıştır. İkilemelerin eş dizimlerine bakıldığında çeşitli türde sözcüklerle kullanıldığı ve ikilemenin anlamı üzerinde nasıl bir tesire sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İkilemeler, Özbekçe, Derlem, Destan

ABSTRACT

Pektaş, Figen, “A Corpus-based Analysis of Reduplications in Uzbek Epics”, Master’s Thesis, Kırıkkale, 2019.

This study aims to investigate the frequency level of reduplications in Uzbek epics, analyze structural and lexical aspects of the identified reduplications, classify the reduplications, make a contribution to their analysis from both lexical and syntactical and morphological aspects, reveal the word type of the reduplications, their meanings in accordance with the suffix they have, and how often they are used with certain words.

Therefore, six epics in Uzbek language were analyzed with the method of document review through Antconc 3.4.4 corpus software. The data regarding how many times the reduplications in the epics were used, which suffixes they were used with and which word they were often used with were determined with the frequency analysis which is one of the content analysis methods. It was found that there are 744 reduplications in six epics. Most of the reduplications were presented under the three headings. The 10 reduplications which were mostly used among all the identified reduplications were analyzed in detail.

Considering the frequency level of the reduplications compiled in epics, it was found that some reduplications were used more than the other reduplications. It was concluded that some experimental explanations and presumable generalizations could be made by means of analyzing the meaning of the reduplications. In addition, it was concluded that the reduplications were used with various word types, and how these word types could influence on the meaning of reduplications by analyzing the collocations of the reduplications.

Keywords: Reduplications, Uzbek Language, Corpus, Epic

İÇİNDEKİLER

KABUL-ONAY	i
KİŞİSEL KABUL SAYFASI	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
0. GİRİŞ	1
0.1 ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI ...	1
0.1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	1
0.1.2. Çalışmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları	1
I. BÖLÜM.....	4
1.1 ÖZBEK TÜRKLERİ VE ÖZBEKİSTAN.....	4
1.2. ÖZBEK ADI.....	6
1.3. ÖZBEK TÜRKÇESİ	6
1.4. ÖZBEK DESTANLARI	8
1.5. İKİLEMELER.....	15
1.5. DERLEM	22
1.5.1. Derlem Dilbilimi (Corpus Linguistics)	22
1.5.1.1. Dilin Özel Bir İşlevinin Kullanımının İncelenmesi	23
1.5.1.2. Derlem Dilbiliminin Metodolojik Profili	23
1.5.1.3. Derlem Temelli Örneklem	23
1.5.1.3.1. Sıklıkların İncelenmesi	24
1.5.1.3.2. İstatistiksel Olarak Anlamalı Söz Öbeklerinin Oluşumu	25
1.5.1.3.3. Bağlılı Dizinlerin İncelenmesi	25
1.6. TARANAN METİNLER.....	26
2. BÖLÜM	27
2.1. ÖZBEK DESTANLARINDA İKİLEMELER.....	27
2.1.1 Türkiye Türkçesinde de İkileme Olanlar	27
2.1.2. Türkiye Türkçesinde Sözcüğü Sözcüğüne Karşılığı Olan İkilemeler	32
2.1.3 Türkiye Türkçesinde İkileme Olmayanlar	36
2.2 ANTCONC ÇIKTILARINA İLİŞKİN BULGU VE YORUMLAR	42
2.2.1. “Åmån-Esån” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	42
2.2.2. “Keçä-Kündüz” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	48
2.2.3. “Oynäb-Kül-” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	55
2.2.4. “Zär-Zär” İkilemesinin Analiz ve Yorumları.....	59
2.2.5. “Bir-İkki” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	62
2.2.6. “Sällänä-Sällänä” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	66
2.2.7. “Kättä-Kiçik” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	70
2.2.8. “Säf-Säf” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	73
2.2.9. “Bittä-Bittä” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	77
2.2.10. “Dost-Düşmån” İkilemesinin Analiz ve Yorumları	79
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	86

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye Türkçesinde de İkileme Olanlar	27
Tablo 2. Türkiye Türkçesinde Sözcüğü Sözcüğüne Karşılığı Olan İkilemeler.....	33
Tablo 3. Türkiye Türkçesinde İkileme Olmayanlar	36
Tablo 4. “Âmân-Esân” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	43
Tablo 5. “Âmân-Esân” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	43
Tablo 6. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	48
Tablo 7. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	51
Tablo 8. “Oynâb-Kül-” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	56
Tablo 9. “Oynâb-Kül-” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	59
Tablo 10. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	60
Tablo 11. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi.....	60
Tablo 12. “Bir-İkki” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü....	63
Tablo 13. “Bir-İkki” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	64
Tablo 14. “Sâllânâ-Sâllânâ” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	66
Tablo 15. “Sâllânâ-Sâllânâ” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	67
Tablo 16. “Kâttâ-Kiçik” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	71
Tablo 17. “Kâttâ-Kiçik” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	72
Tablo 18. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü.....	73
Tablo 19. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	74
Tablo 20. “Bittâ-Bittâ” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	77
Tablo 21. “Bittâ-Bittâ” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	78
Tablo 22. “Dost-Düşmân” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü	80
Tablo 23. “Dost-Düşmân” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. AntConc Örnek Sözcük Gösterimi	3
Şekil 2. “Âmân-Esân” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	42
Şekil 3. “Âmân-Esân” İkilemesinin <i>Bâr</i> - Fiili ile Eş Dizim Bilgisi	44
Şekil 4. “Âmân-Esân” İkilemesinin <i>Kel</i> -Fiili ile Eş Dizim Bilgisi	45
Şekil 5. “Âmân-Esân” İkilemesinin <i>Bol</i> -Fiili ile Eş Dizim Bilgisi	46
Şekil 6. “Âmân-Esân” İkilemesinin <i>Sâg-Sâlâmât</i> İkilemesi ile Eş Dizim Bilgisi	47
Şekil 7. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	48
Şekil 8. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin <i>Yol</i> Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	52
Şekil 9. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin <i>Üç</i> Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	53
Şekil 10. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin <i>On</i> Sayısı ile Eş Dizim Bilgisi	54
Şekil 11. “Oynâb-Kül-” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	55
Şekil 12. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	59
Şekil 13. “Zâr-Zâr” İkilemesinin <i>Yığ</i> - Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	61
Şekil 14. “Bir-İkki” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	62
Şekil 15. “Bir-İkki” İkilemesinin <i>Âğız, Âyt-, Söz</i> Sözcükleri ile Eş Dizim Bilgisi	65
Şekil 16. “Sällânâ-Sällânâ” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	66
Şekil 17. “Sällânâ-Sällânâ” İkilemesinin <i>Dön</i> - Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	68
Şekil 18. “Sällânâ-Sällânâ” İkilemesinin <i>Qir</i> - Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	69
Şekil 19. “Kättâ-Kiçik” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	70
Şekil 20. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	73
Şekil 21. “Sâf-Sâf” İkilemesinin <i>Bol</i> - Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	75
Şekil 22. “Sâf-Sâf” İkilemesinin <i>Tur</i> - Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi	76
Şekil 23. “Bittâ-Bittâ” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü	77
Şekil 24. “Dost-Düşmân” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü ...	79

0. GİRİŞ

0.1 ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

0.1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı Özbek Türkçesine ait destanlarda ikileme varlığını derleyip toplu hâlde ortaya koymak, tarafımızca derlenen Özbek destanlarındaki ikileme varlığı ile ikilemelerin Özbek Türkçesinde hangi sıklıkta kullanıldığını belirleyip bu ikilemelerin yapısal ve anlamsal analizlerini yapmaktır. Bununla birlikte ikilemelerin tasnifini yaparak hem anlamsal hem de söz dizimsel ve sözcük bilimsel yönleriyle incelenmesine katkı sağlamak ve ikilemelerin sözcük türünü, aldıkları eklere göre yüklendikleri anlamları, hangi sözcüklerle ne sıklıkta kullanıldıkları ortaya koymak amaçlanmıştır. Aynı zamanda Özbek destanlarında tespit edilen ikilemelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını vermek amaçlanmıştır.

0.1.2. Çalışmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

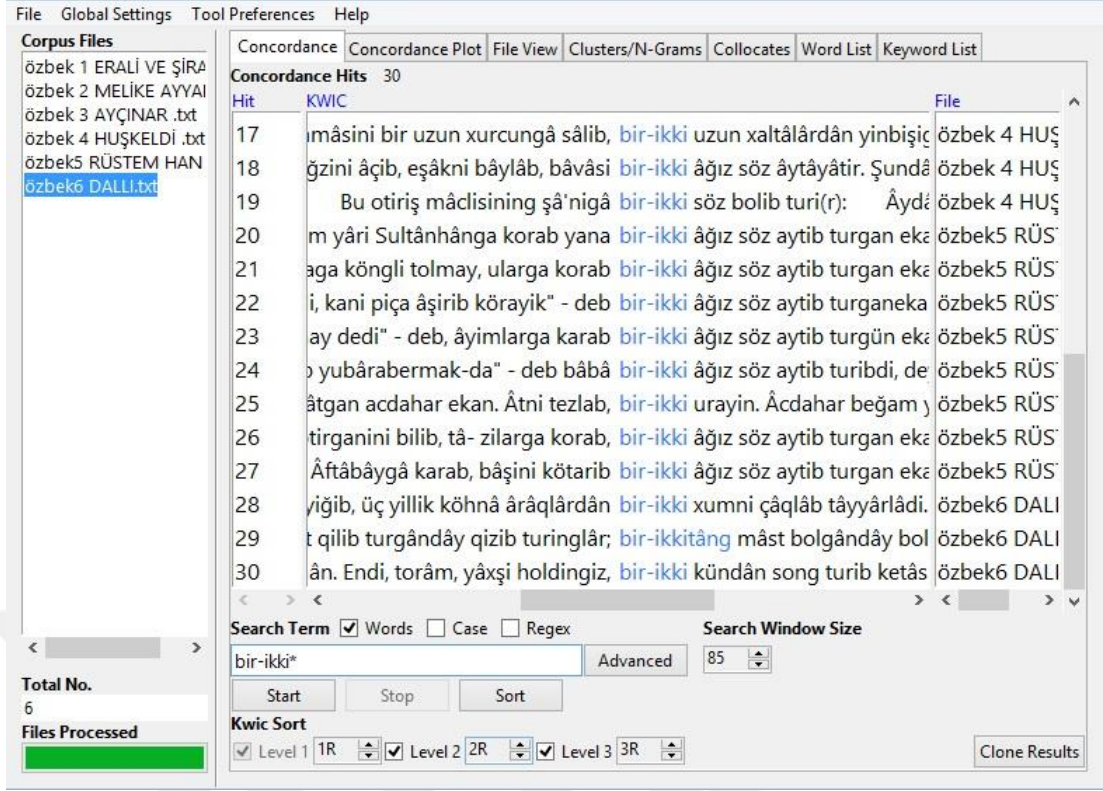
Araştırmanın amacına uygun olarak veriler, Özbek Türkçesi destanlarından nitel araştırma modeline dayalı doküman inceleme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir (Madge, 1965: 75). Geleneksel olarak doküman incelemesi tarihçilerin, antropologların, sosyologların, psikologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır.

Bu tür araştırmalarda; araştırmacı, ihtiyaçı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir (Forster, 1994).

Özbek Türkçesi destanlarında ikilemelerin saptanmasında içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, iletişimin görünen içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel olarak betimlenmesidir (Barelson, 1952, akt. Bilgin, 2006). İçerik analizi, metin ya da metin setleri içinde belirli sözcüklerin veya kavramların varlığını belirlemek için kullanılan bir araştırma aracıdır. İçerik analizi, sistematik ve tekrar edilebilir bir yöntem olarak çok sayıda metnin kategoriler hâlinde kodlanması olarak tanımlanabilir (Stemler, 2001). İkilemelerin kullanım sıklıklarının belirlenmesi için içerik analizi türlerinden frekans analizi kullanılmıştır. Frekans analizi, en basit şekliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır. Bu belirli bir öğenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar. Frekans analizi sonucunda, öğeler önem sırasına sokulur ve sıklığa dayalı bir sınıflama yapılır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Araştırmanın amacına uygun olarak Özbek Türkçesine ait altı destan ikilemelerin tespiti açısından incelenmiştir. Araştırma bu bağlamda altı destan ile sınırlandırılmıştır.

Belirlenen sözcüklerin eş dizimleri ve örüntülerinin incelenmesi için ücretsiz bir yazılım programı olan AntConc kullanılmıştır (Laurence, 2014). AntConc'un 3.4.4 versiyonunda dil işaretleme yapıldıktan sonra dosyalar Şekil 1'deki gibi görülmektedir:

Şekil 1. AntConc Örnek Sözcük Gösterimi

AntConc, sıklık bilgisini vermesinin yanı sıra sözcük listesi, eş dizim, bağımlı dizin ve anahtar sözcük gibi oldukça çeşitli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda belirlenen sözcük için kullanım açısından görülen düzenlilikler bu öğeyle ilgili genellemelere gidebilmemize olanak sağlamaktadır (Anthony, 2014).

Özbek Türkçesi destanları incelenerek elde edilen ikilemelerin tamamı tablo hâlinde verilmiş ve bu ikilemelerden en fazla sıklık düzeyine sahip 10 ikilemenin analiz ve yorumu yapılmıştır. Çalışma bu açıdan da en çok tekrar eden 10 ikileme (Âmân-esân, Keçâ-kündüz, Oynâb-Kül-, Zâr-Zâr, Bir-İkki, Sällânâ-Sällânâ, Kättâ-Kiçik, Sâf-Sâf, Bittâ-Bittâ, Dost-Düşmân) ile sınırlandırılmıştır.

I. BÖLÜM

1.1 ÖZBEK TÜRKLERİ VE ÖZBEKİSTAN

Türklerin ana yurdu olan Türkistan'ın dünya tarihinde önemli bir rol oynadığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Çeşitli Türk devletleri burada kurulmuş ve bu devletler tarihin akışı içinde varlıklarını kaybedinceye kadar dünyayı buradan etkilemişlerdir. Tarih içinde Türkistan'da devlet kuran kavimlerden biri de Özbek Türkleridir (Coşkun, 2017: 23). Özbek Devletini, Altın Orda Hanı Özbek'in (1312-1340) soyundan olan idareciler kurmuştur. Böylelikle Fergana vadisindeki Türkler bir araya gelmiştir. Bu olaylar yaşanırken Moğollar Türkistan bölgesini istila etmişlerdir. Fakat Türkistan Türkleri, o dönemde gelişen taht çekişmelerine karışmamıştır. Moğollardan da kendilerini koruyan Türkistan Türkleri XV. asrın ortalarına gelindiğinde önemli bir güç olmaya başlamışlardır. Bütün bunların akabinde Batu'nun kardeşi Şeybani neslinden gelen Ebu'l-Hayr Han 1428'de büyük dedesinin adı olan Özbek adını devlete vererek (1428–1468) bağımsızlığını ilan etmiştir. 1451'e gelindiğinde Timurlu prenslerin yaşadığı taht kavgalarından yararlanan Ebu'l Hayr Han, Ebu Said'e destek olarak Türkistan'ın yarısını ele geçirmeyi başarmıştır (Saray, 1993: 14). Bu süreç 1865'te Taşkent'in 1868'de Buhara'nın Rusların eline geçmesine kadar sürmüştür.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Çarlık Rusya, Batı Türkistan topraklarına hâkim olmuştur. Sovyet rejimi tarafından “1924'te sınırları etnik temellere göre belirleyen düzenleme ile Harezmi, Buhara ve Türkistan Cumhuriyetleri dağıtılarak bölge toprakları; Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında paylaştırılmıştır.” (Buran ve Alkaya, 2013: 152-153). Bağımsızlık mücadelesi süreci 1935 yılına kadar sürmüştür. Sovyet rejiminin yıkıldığı döneme kadar Rusların hâkimiyeti altında yaşayan Özbekistan (Buran ve Alkaya, 2013: 153), Sovyetler Birliğinin dağılma süreci içerisinde 20 Haziran 1990 yılında egemenliğini, 31 Ağustos 1991 yılında ise bağımsızlığını ilan etmiştir (Gömeç, 2006: 201).

Özbek Türklerinin çoğu Özbekistan'da yaşamaktadır. Ancak yoğunluk sırasına göre Tacikistan'da, Kırgızistan'da, Kazakistan'da, Türkmenistan'da ve Rusya Federasyonunda da Özbekler bulunmaktadır. Bu ülkelerden başka Kuzey Afganistan'da, Çin'de göçmen olarak Türkiye'de, Pakistan ve Suudi Arabistan'da da Özbekler vardır. Özbekistan Cumhuriyeti dışında da Özbeklerin yaşaması, Özbek ağzlarının coğrafi sınırların ötesinde var olduğunun bir kanıtıdır (Yıldırım, 2017).

Özbekistan, Kuzey Yarımküre'nin 37° – 46° kuzey enlemleri ve 56° – 73° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Yer aldığı coğrafi konum ise Orta Asya'nın Batı Türkistan bölümüdür. Özbekistan'ın komşuları, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneyde Afganistan, kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, güneybatıda Türkmenistan, güneydoğuda Tacikistan'dır (Çığır, 2010).

Cumhuriyet'in başkenti olan Taşkent Orta Asya'daki en büyük ana kenttir. 2500 yıllık tarihi geçmişe sahip ikinci büyük şehri Semerkand'ın yanı sıra Buhara, Hokand ve Hive önemli kentlerindedir (Mumcu, 1992: 3).

Özbekistan sert ve karasal bir iklime sahiptir. Yaz mevsiminde gündüz sıcaklık 30, 40 derece civarındayken kışın ortalama sıcaklık -10, -15'e düşmektedir. Özbekistan topraklarının %20'sini düz ve kurak batı kesimi oluşturur. Ülkenin kuzeybatı bölgesine bakıldığında çöl ve ovalık olduğu görülmektedir. Ülkenin doğusunu Taşkent ve Andican bölgesi oluşturmaktadır. "Tanrı Dağları" bu bölgenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. "Kızilkum" çölü ülkenin güneyinde, "Üstyurt" düzlükleri ise kuzeyinde yer almaktadır. "Aral Gölü" nün güney bölümü de Özbekistan toprakları içerisinde yer almaktadır (Avşar-Solak, 1998: 168).

Özbekistan yer altı kaynakları açısından oldukça geniş zenginliklere sahiptir. Doğal gaz, petrol, bakır, gümüş, uranyum kaynaklarının yanında dünyanın en yüksek kaliteli altın rezervlerine sahip olan Özbekistan, rezerv bakımından dünya çapında 4. sıradadır. Rezervlerinin sadece %20'sinin kullanılmasına rağmen her yıl yaklaşık olarak 70 ton altın çıkarılmakta ve işlenmektedir (Merdanoğlu, 2012).

Amu-Derya, Sır-Derya, Karşı ve Tirmiz ırmaklarının suları ile sulanan Özbekistan ovalarında dünyanın en kaliteli pamuğu yetiştirilmektedir. Pamuk dışında pirinç, mısır, tahıl, tütün, çeşitli sebze-meyve ve ipek de yetiştirilen Özbekistan'da hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Tarıma dayalı bir sanayinin geliştiği görülen Özbekistan'da yer altı kaynakları (doğal gaz, petrol, altın, bakır, çinko, kurşun, molibden) da oldukça zengindir (Saray, 1993: 7-9).

1.2. ÖZBEK ADI

Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1312 ile 1340 seneleri arasında Altınordu Devleti'ne hükmeden Cengiz Han'ın büyük oğlu olan Cuci'nin soyundan gelen Özbek'in kendi halkı için kullandığı isim olduğunu ileri sürer (Coşkun, 2017: 23). A. A. Semyanov ise Özbek adının Ak-Orda çevresinde kullanıldığını, Özbek Han'ın Gök-Orda hanı olduğunu ifade etmiştir. Bazı Farsça kaynaklardaki Özbek tabirinin bu adla bir ilgisi olmadığını belirtir (Omorov, 2012).

H. Vambery, Özbek adının Öz+bek şeklinde olduğunu “bağımsız, kendinin beyi” anlamında kullanıldığını, Radloff ise Özbek adının “kendi başına hâkim” anlamında kullanıldığını söylemiştir. Hasan Eren'e göre ise bu söz “Özü+berk” sözünden gelmiştir ve sözcük “özü sağlam” anlamında kullanılmaktadır (Bozkurt, 2005: 51).

Son olarak Yakubovsky, Altın-Orda askeri kuvvetlerindeki esas kısmı oluşturan askerlerin ilk başlarda Özbekiyan olarak anıldığını, zaman geçtikçe bu ifadenin Özbek hâline dönüştüğünü bu tabirle Doğu Deşt-i Kıpçak'da bulunan Türk-Moğol kabilelerinden bahsedildiğini, Özbek Ulusu adının da tüm Altın-Orda için kullanıldığını ifade etmiştir (Omorov, 2012). Bütün bu değişik görüşlere rağmen araştırmacılar, daha çok Özbek adının Altın Ordu hükümdarı Özbek Han'dan geldiği konusunda görüş birliğine varmışlardır (Buran ve Alkaya, 2013: 151).

1.3. ÖZBEK TÜRKÇESİ

Türk dilinin aslî konuşucuları Avrupa'nın Güneydoğu kısımlarından başlayarak bir yanda Kafkaslardan öte yanda Anadolu'dan geçen bir hatla Hazar'da birleşen ve yeni bir açılmayla kuzeyinde İdil-Uralları içine alarak Lena kıyılarına, güneyinde İran'ı içine alarak Doğu Türkistan ve Gansu bölgelerine kadar uzanıp Moğolistan ve Güneydoğu Sibirya'dan yukarılara çıkarak Lena'yla birleşen bir coğrafyada yayılmış durumdadır. Bu geniş alanda Türk soylu nüfusun dağılımı kesintili değil, birbirine girişik, birinden ötekine ve/veya birkaçına tabii geçişi olan yoğun kümelenmeler hâlinindedir. Bir başka deyişle, bugünkü Türk dili konuşucularının oluşturduğu kümelenmelerin çok büyük bir kısmına başka dil coğrafyalarından atlayarak ulaşılmaz. Aynı etnodemografik hatların, kesintisiz aynı dil hatlarını da göstermesini

beklemek tabiidir (Barutçu-Özönder, 2002). İşte bu etnodemografik hatları oluşturan coğrafyanın içerisinde beş Türk cumhuriyeti de vardır. İlim muhitlerinde Türk cumhuriyetlerinin dili Kırgız Türkçesi, Azerbaycan (veya Azeri) Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Özbek Türkçesi şeklinde geçer (Sertkaya, 2010). Görüldüğü üzere Özbek Türkçesi de bunlardan biridir. Ana hatlarıyla Özbek Türkçesi, Çağataycanın bir devamı niteliğindedir. Uygur Türkçesi ile birlikte Türk yazı dilinin Güney-Doğu grubunda yer alır. Bu gruba Karluk veya Ayak-Tağlık grubu da denilir (Öztürk, 2007: 293).

Özbek Türkçesi, Karahanlı (XI.-XIII. yüzyıllar) ve Harezmi (XIV. yüzyıl) edebî dillerinin devamı olarak Timurlular idaresi altında gelişip Nevayî'nin eserlerinde klasik şeklini alan ve XV. yüzyıl başından 1920'ye kadar kullanılan Çağatay Türkçesinin günümüzdeki temsilcisidir (Tekin, 2008). Özbek Türkçesi, Çağdaş Türk lehçeleri arasında, Türkiye Türkçesinden sonra en çok konuşulan lehçelerden biridir. Özbek Türkçesi Özbekistan'ın dışında yoğun olarak Kazakistan'ın güney bölümünde, Türkistan'ın kuzey bölümünde, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın sınır bölgelerinde konuşulur (Buran ve Alkaya, 2013: 153).

20. yüzyılın başlarında özellikle İlminskiy, Ostroumov gibi Rus türkologların telkin ve teşebbüsleriyle meydana getirilen Özbek yazı dilini Çağatay Türkçesi ve öncesindeki Harezmi Türkçesine dayandırdığımızda Özbek Türkçesinin tarihini de 13 yy. olarak gösterebiliriz (Açık, 2010).

Türkler tarihleri boyunca Köktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril olmak üzere pek çok alfabeyi yaygın olarak kullanmışlardır (Ercilasun, 1997: 111). Ruslar tarafından 1927'den itibaren önce tüm Türk boylarının ortak Arap alfabesi, Latin alfabesi ile değiştirilmiştir. 1927-1930 yılları arasında ise hem Latin hem de Arap alfabesiyle birçok dergi ve gazete basılmıştır; doğal olarak bu dönem, bir geçiş dönemi olmuştur. Latin alfabesine geçiş ise 1930 yılına kadar tamamlanmıştır (Coşkun, 2017: 27)

1940'dan sonra ise Özbek Türklerine Kiril alfabesi Sovyet yönetimi tarafından kabul ettirilmiştir (Kuçkartay, 1999: 123, akt. Tekin, 2008).

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla 1990'lı yıllara gelindiğinde yeni bir döneme girilmiştir. Türk Cumhuriyetleri 30 Ağustos 1991'den itibaren bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamış böylece alfabe ile ilgili konular tekrar gündeme gelmiştir. Daha önce alfabe meselesi dönem dönem tartışılmış, Kiril alfabesinin yeniden

düzenlenmesi fikri öne sürülmüştür. 1991'den itibaren Özbekistan'da da Kiril esaslı Özbek alfabesini değiştirme konusunda pek çok proje ortaya atılmış ve tartışmalar başlamıştır. Bütün bunların akabinde 2 Eylül 1993'te Latin esaslı alfabe yürürlüğe girmiştir (Ercilasun, 1998: 111-123).

Günümüz Özbekistan'ına bakıldığında ise pek çok ağız olduğunu görürüz. Ilse laude Cirtautas'a göre (1976) Kazak ve Kırgızcaya yakın Kıpçak Özbek ağızları kuzeyde (Güney Kazakistan da olmak üzere), Türkmenlerle akraba olan Oğuz ağızları batıda ve güneybatıda, doğu ve orta bölgelerde Hive ve Ürgenç'in dışındaki bütün büyük şehirlerde ise Yeni Uygurca ile oldukça fazla ortak özelliğe sahip "şehir şivesi" de denen Özbek ağızları (Karluk bölümü) konuşulmaktadır.

Wurm, Özbek Türkçesini dört ağıza dayandırmaktadır: 1. Kıpçak Özbekçesi, 2. Kuzey Özbekçesi, 3. Güney Özbekçesi, 4. Türkmenceleşmiş Özbekçe (1989). Kıpçak Özbekçesi, Kazak Türkçesinin etkisi ile şekillenmiştir. Kuzey ve Güney grupları asıl Özbekçeyi meydana getirir. Kuzey Özbekçesi ünlü uyumları bakımından sağlamdır. Güney Özbekçesinde uyumlar bozulur, İran ve Tacik dillerinin etkisi görülür. Türkmenceleşmiş grup ise Oğuzca özelliklerin ağır bastığı gruptur (Buran ve Alkaya, 2013: 153).

1.4. ÖZBEK DESTANLARI

İnsan, kendi tarihinin ilk evrelerinden bu yana sahip olduğu edebi eserleri ve bilgileri ortaya koyarken farklı ürünler kullanmıştır. Sözlü gelenek kuralları çerçevesinde meydana gelen bu türlere efsaneler, masallar, destanlar, atasözü, halk hikâyeleri, türkü, bilmece, ninni vb. örnekleri verilebilir.

Bu türler içerisinde yer alan destanlar da Türk kültür tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Destanlar, edebi değerlerinin yanı sıra Türk kültür tarihinin ve hatta genel olarak Türk tarihinin kırık dökük aynalarıdır. Konularını genellikle tarihin gerçekliklerinden aldığı için eski zamanlarda meydana gelen olayları, o zamanlarda yaşayan kahramanları ve o zamanların mekânlarını, hiç değilse ana hatlarıyla, öğrenmemizi sağlamaktadır. Destan türündeki yazılmış eserler incelendiğinde uzak tarih ile alakalı oldukça değerli malzemeler ortaya çıkmıştır. Bütün bu unsurların yanı sıra milletlerin geçmişteki gelenek, âdet, yaşayış tarzı ve görenekleriyle ilgili bilgilere belki de çoğu kaynakta yer verilmezken destanlar aracılığıyla bu bilgilere

ulaşmak mümkündür. Ayrıca bu tarz eserler yazı dili içerisinde de önemli belgeler olarak yer alır (Demir ve Erdem, 2006).

Bütün bunların yanı sıra destanların her zaman tarihî gerçekleri olduğu gibi yansıttığı söylenemez. Destanlarda tarihi kahramanlar ve olaylar milletin ortak vicdanının, bilinçaltının, beklenti, istek, değerleri ve doğruları ile özdeşleştirilirler, anılarla bir araya getirilerek tarihî gerçeklermiş gibi aktarılırlar. Destanlarda her ulusun millî kimlikleri ve nitelikleri, hatıra ve beklentileri, ortak dünya görüşünün yanında yanlışları ve kusurları da yer alır.

Türk destanlarında dile getirilen ortak değer ve kabuller arasında kuvvet, cihangirlik tutkusu, savaşçılık ve binicilik ile birlikte verdiği sözü tutma, mağluplara ve âcizlere yardımcı olma onlara hoşgörülü davranma gibi değerler vardır. Türk destanları, özellikle Türk milletinin doğuşu bunun yanı sıra çeşitli Türk devletlerinin kuruluş gelişme, zafer ve yenilgileri, çöküşleri, insanın, erkeğin, kadının ve kâinatın yaratılışı gibi çeşitli konularla beraber birçok açıklayıcı efsaneyi de bünyesinde barındırır (Günay, 2015).

İşte Türk tarihi de bu tür olaylar zincirinin örnekleriyle doludur. Bu art arda gelen olaylar dizisinin her bir örneği bir destan oluşturmuştur. Bunlardan bazıları diğer nesillere aktarılmak üzere yazıya geçirilmiş olsa da bazıları yalnızca yaşandığı zamanlarda kalmıştır (Demir ve Erdem, 2006).

Geniş bir coğrafyada çeşitli bölgelerde yaşamını sürdüren Türk boyları tarafından meydana getirilen destanların manevi değeri, yüzyıllarca toplumun yaşadığı sosyal hayatı, tarihi olayları ve bu tarihi olayların merkezinde bulunan halk için büyük öneme sahip kahramanları konu edinmelerinden, millî değerleri ve doğruları barındırmasından, toplumun beklentilerini ve gönlünde beslediği özlemi anlatmasından dolayı oldukça yüksektir (Turgunbayer, 2007). Türkçenin eski ve yeni bütün lehçelerinde destanlar üzerine yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan birkaçı üzerinde durarak destanlar ve ele alınışları hakkında da bilgi vermiş olalım.

“İster boy, ister ulus bazında olsun, ister dışa, ister içe yönelik olsun, toplumun (kabilenin, ulusun) bütün bireylerini doğrudan ilgilendiren ya da etkileyen herhangi bir olayı, ister dar bir alanın, ister çok geniş bir alanın bahadırı olsun belli bir tip (alp tipi) etrafında toplayarak anlatan, ‘destancı’ adı verilen ve uzun bir süre ‘edebiyatçı’ ve ‘tarihçi’ görevini yerine getiren, atlı göçebe yaşam tarzının sanatkâr

tipi olan sanatkârlar (ozan, cırav vd.) tarafından kendine özgü bir forma kavuşturulup müzik aleti eşliğinde ya da değil, ezgili ve kendine has bir akış üslup ile nakledilen, sanat ve estetik kaygıları taşıyan, tarihteki bölgesel ya da ulusal tabandaki olayları tam anlamıyla gerçekçi bir şekilde değil de efsane ya da tevatür boyutuyla nakleden, teşekkülü için uzun bir süreyi gerektiren, sözlü kültür ortamında teşekkül etmesi ve sözlü iletişim vasıtasıyla nakledilmesi nedenleriyle değişime uğrayabilen, toplumun geçtiği kültürel süreçleri ve yazıya geçirildikleri dönemin özelliklerini yansıtan, atlı göçebe yaşam tarzının ürünü olarak çoklukla manzum olarak ortaya konan; fakat zaman zaman mensur ya da manzum-mensur bir yapı sergileyebilen kahramanlık konulu metinlere destan denir.” (Oğuz, vd., 2012: 158).

Destan hakkında farklı bir tanım da şu şekilde yapılmıştır: Destan (epos), herhangi bir boyun, (kavim) veya milletin hayatında tam olarak estetik kimlik kazanamamış eserlerden olan efsanelerin akabinde nazım hâlinde meydana gelen en eski halk edebiyatı ürünlerinden biridir.

Sözlü gelenek içinde yer alan bu anonim ürünler, mekân ve zaman içinde toplumun iradesini elinde bulunduran -kahraman bilge- kişilerin menkıbevi ve hakiki hayatları çerçevesinde ortaya çıkmış uzun, didaktik hikâyelerdir (Elçin, 1993: 72).

Destanlar, halk şiirinde mani veya koşma tipinde 7, 8 ve çoğu zaman da 11 'li hece ile söylenmiş dörtlüklerden oluşmuş, her türlü hayati hadiseyi konu edinen, anlatıma dayalı ve daha çok didaktik özelliklere sahip metinlere verilen addır.

Konu açısından deprem, savaş, sel, yangın, isyan gibi toplumsal hayatta oldukça derin izler bırakmış konuları içerdikleri gibi taşlama, yergi, mizah, öğüt gibi çeşitli konularla didaktik bir anlatıma sahip olabilmektedirler (Elçin, 1997).

Araştırmacıların destan hakkında yapmış olduğu çalışmalarda hemen hepsi doğal destanın nihai hâlini almasının üç aşamada gerçekleştiğini kabul eder. İçerik olarak bir farklılık arz etmemekte ve diğer araştırmacılar arasında küçük farklılıklar görülebilmektedir. Bu benzer tasniflerden hareketle, destanın teşekkül aşamalarını: Tarihsel bir vaka, çeşitlenme, derlenme şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Teşekkül aşamalarını bu üç aşamadan farklı olarak ortaya koyan iki görüşe göz atmak gerekirse:

Birinci görüşe göre destan edebi eserler içerisinde en uzun en millî ve oluşum süreci en zorlu olandır. Bu sebeple her millet destana sahip değildir. Millî destanlar oluşma evresinde şu aşamalardan geçmiş olmalıdır:

1. Destanların çekirdeğini oluşturan oldukça büyük bir hadisenin gerçekleşmesi ve bu hadisenin akabinde destanın gelişebilmesi için uzunca bir sessizlik döneminin yaşanması gerekir.
2. Destanların çekirdeğini oluşturan bu hadisenin gerçekleştiği döneme sözü edilen toplumun sosyolojik aşamasını bitirip millet olma düzeyine ulaşması ve bu toplum içerisinden çıkan sanatçıların bu hadiseyi şiirle veya nesirle de anlatması gerekir.
3. Bu nesrin veya şiirlerin varyantlaşma sürecinin başlaması gerekir. Farklı bir deyişle şiir ve nesirlere ekleme ve çıkarma yapılarak kişisel mal olmaktan kurtulup anonim bir yapı kazanması gerekir.
4. Edebi eser hâline gelen bu millî destanın unutulup gitmemesi için ustalашmış bir şair ve nasirlerin elinde bir kompozisyon hâlinde derlenmesi ve yazıya aktarılması gerekir (Güzel, vd., 2005: 108-109).

İkinci görüşe göre ise oluşma evresinde şu aşamalardan geçmiş olmalıdır:

1. Destanı oluşturan topluluğun destan devri denilebilecek bir zamanda yaşamış olması gerekir.
2. Destanı yaratan toplumun sözlü geleneği mülkiyetinde bulundurması gerekir.
3. Destanın teşekkülüne ilham olabilecek çekirdek vakanın oluşması gerekir.
4. Bu vaka bir ozan tarafından edebi metin hâline getirilmelidir.
5. Destan devri diye adlandırılan bu devir tamamlanmadan sözlü gelenekte yaşayan bu metin tespit edilmelidir (Oğuz vd., 2012: 160).

Türk ulusunun destan mirasına bakıldığında oldukça zengin bir birikime sahip olduğu görülmektedir. Türkler tarih boyunca yaşadıkları savaşlar, göçler, kıtlıklar ve diğer büyük güçlükler karşısında sergiledikleri kahramanlıkları ulusal bir gururla destanlaştırmışlardır.

Destanlarla ilgili yaptığı çalışmasında sözcüğün, ilk olarak Türklerde IX-XI. yüzyıllar arasında kullanılmış olabileceğini ifade eden Elçin, terimin klasik epostan, hikâye, macera, efsane, tarih, masal nasihatname gibi anlamlara doğru bir genişleme gösterdiğini belirtmektedir. Ayrıca Elçin, destan sözcüğü için Türk Dünyası topluluklarında “olonghol-olongo”, “sab”, “ölöng”, “yır”, “koşug”, “cır”, “saw” ve “comok” sözcüklerinin kullanıldığını da ifade etmiştir (1997: 33).

Bunun yanında Çobanoğlu bu konuyla ilgili ve diğer Türk topluluklarında destanın: “Alıptığ nımax”, “kay çörçök”, “jomok”, “cır”, “comok”, “jır”, “maadırlıg tool”,

“batırlar cırı”, “kahramandık epos”, “boy”, “olongho”, “köne epos”, “epos” ve “batırlık ertegi” gibi karşılıkları olduğunu ifade etmiştir (2003: 14).

Aynı şekilde, destanın Azeri Türkçesinde “dastan”, Özbek Türkçesinde “dastan”, Kazan Tatar Türkçesinde “dastan, epos”, Uygur Türkçesinde “rivayet, dastan”, Kazak-Kırgızlar’da “comok, cır”, Yakutlar’da “olongho”, Kuman, Kırım ve Çağatay dillerinde “irtegi, ertegü”, Başkurtlar’da “kobayır” olarak ifade edildiği de dile getirilmiştir (Sulti, 1998: 11).

Her Türk boyu zamanla büyümüş yöresel kültür farklılıkları oluşturan destan geleneğini ve edebî hazinesini oluşturmuştur. Özbek Türkleri de kültürün her alanında olduğu gibi sözlü kültür ürünleri alanında da ürettikleri ve yaşattıkları eşsiz ürünler sayesinde Türk kültürünün en önemli parçalarından biri olmuşlardır. (Fedakar, 2016: 11).

Özbekler, hem kültürleri hem de coğrafi konumlarından dolayı zengin motiflerle süslenmiş çok çeşitli konuları ele alan birçok destana sahiptir (Fedakar, 2009: 13).

Özbek Türkçesine de Farsçanın ve İslamiyetin etkisi nedeniyle girmiş olan "dâstân" sözcüğü, Özbek Türkçesinde "kıssa, hikâye, sergüzeşt, tasvir ve methetme" manalarında, "epos" ve "epope" terimleriyle birlikte kullanılmaktadır (Fedakar, 2009: 17).

Özbek Türkleri, Türk sözlü geleneğinin kıymetli bir parçası olan “Destan Geleneğinde” canlı birer taşıyıcı olmuşlardır. Kahramanlık ve aşk temalı destanları Türk kültürünün yaşamasında ve devamlılığının sağlanmasında ciddi rol oynamıştır (Solmaz, 2017).

Özbek destanlarının birçoğu diğer komşu Türk halklarının destanları gibi 16. ve 18. yüzyıllara kadar kahramanlarının olağanüstü başarılarını anlatan kahramanlık destanları şeklinde yazılmıştır. 16. ve 18. yüzyıllarda Özbek hanlıkları döneminde klasik şiir kültürünün etkisiyle kahramanlık destanlarına yeni motifler eklenmiş bu destanlar yavaş yavaş “kahramanlık-aşk” destanlarına dönüşmeye başlamıştır. Bir başka deyişle var olan kahramanlık destanlarının bünyesine şark edebiyatının büyük etkileri sadece toplumun belirli kitlelerince kabul görülmemiş tam aksine oldukça geniş kitlelere de hitap etmiştir (Çolak, 2001). Kahramanlık, vatan sevgisi, aşk ve sadakat, halk destanlarının asıl muhtevasını teşkil etmektedir (Kahhar, 1992: 147). Şekle bakılmaksızın nazım-nesir karışımı bir yapıya sahip olan bu destanlar, Özbek

Türkleri arasında bahşi, dastançi, şair, cirav, vs. adı verilen sanatkârlar tarafından terennüm edilmişlerdir (Aça, 2002).

Bir Özbek bahşi ortalama olarak beş ila on destandan oluşan bir repertuvara sahip olmakla birlikte eski zamanlarda yaşamış bazı yetenekli bahşilerin otuz ila kırk arasında destan oluşturduğu söylenmektedir (Reichl ve Ekici, 2011: 73). Diğer Türk boylarının halk anlatmalarında olduğu gibi, Özbek Türklerinin destanlarında da klişe ifadeler (formel ifadeler) sık sık yer almaktadır. Özellikle başlangıç ve bitiş formellerinin yanı sıra geçiş ve başlayış formelleri de bahşi, dastanci, cirav gibi sanatkârlar tarafından sıkça kullanılmaktadır (Aça, 2002).

Bu destanlardaki kahramanlara bakıldığında sıradan insanlar olmadıkları görülür; doğumlarından erginlenmelerine ve ölmelerine kadar kendilerine destan kahramanı özelliği kazandıracak, toplum tarafından kendilerinin benimsenmelerini sağlayacak pek çok vasfa sahiptirler. Doğumlarının olağan dışı olmaları, kut elde etmiş kişiler olmaları, fiziksel üstünlükleri, yardımseverlikleri ve adil oluşları destan kahramanlarının söz konusu özelliklerinden birkaçıdır (Çetin, 2016).

Özbek destanlarında hem şiir hem mensur tarzda kullanılan dil ise oldukça işlek, anlaşılır ve açık veciz bir ifade etme gücüne sahiptir. Gramer bakımından Türk dilinin cümle yapısına son derece uygun mısra dizilişleri vardır. Bununla birlikte müşterek konuşma dilinin ortak zenginliğini ve anlaşılabilirliğini yansıtır. Destanın dili mukayese, tezat, mübalağa, benzetme gibi çeşitli edebi öğelerle süslü zengin bir üsluba sahiptir.

Destan tanımı üzerinde çalışan bilim adamları, Özbek destanlarının tasnifi üzerinde de durmuşlardır. Özbek destanların ilk tasnifi Jirmunskiy ve Zarifov tarafından yapılmıştır. Jirmunskiy ve Zarifov, (akt. Fedakar, 2009: 18-19) Özbek destanlarını;

1. Kahramanlık Destanı
2. Cenkenameler
3. Tarihî Destanlar
4. Romanik Destanlar
5. Edebî Destanlar
6. Yeni Destanlar

Şeklinde altı gruba ayırmışlardır.

Özbek destanlarını tasnif edenler arasında dikkati çeken ikinci bilimsel görüş ise Saidov tarafından yapılmıştır. Saidov, Özbek destanlarını önce "Kitabi Destanlar" ve

"Sözlü Destanlar" olarak ikiye ayırmış ve daha sonra sadece "Sözlü Destanları" şöyle bir ayrıma tabî tutmuştur;

1. Kahramanlık Destanları
2. Cenknemeler
3. Tarihî Destanlar
4. Sevgiyi Anlatan Destanlar
5. Romanik Destanlar

Mirzayev ve Sarımsakov, bu gruplardaki destanların özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak durmuşlar ve 3. gruptaki "Tarihî Destanları":

- a. Tarihî-Kahramanlık,
 - b. Tarihî-Fantastik,
 - c. Otobiyografik,
 - d. Tarihî Somut veya Yeni Destanlar şeklinde,
4. gruptaki Romanik Destanları ise;
- a. Kahramanlık-Romanik,
 - b. Aşk- Romanik
 - c. Maişî [Günlük Hayatla İlgili]-Romanik Destanlar" şeklinde alt gruplara ayırmışlardır.

Araştırmacıların bu tasnifine göre, Özbek destanları şu gruplar içinde yer alır:

1. *Kahramanlık Destanları*: Alpamiş Destanı
2. *Cenknemeler*: Yusuf bilen Ahmed ve onun devamı kabul edilen Ahmedbek bilen Balibek.
3. *Tarihi Destanlar*:
 - a. *Tarihi-Kahramanlık*: Aysuluv Destanı,
 - b. *Tarihi-Fantastik*: Tulumbiy, Şeybanî Han ve Ayçınar Destanları
 - c. *Tarihi Somut veya Yeni Destanlar*: Merdikâr ve Memekerim Palvan Destanları
 - d. *Otobiyografik*: Fâzıl Yoldaşoğlu'nun "Günlerim", Ergaş Cumanbülbüloğlu'nun "Tercüme-i Hal" ve İslam Şair Nazaroğlu'nun "Bahtiyar Evlatlar" gibi destanları.
4. *Romanik Destanlar*:
 - a. *Kahramanlık-Romanik*: Yakka Ahmed Destanı, Rüstem Han Dairesi ve Göroğlı
 - b. *Aşk-Romanik*: Göroğlı ve Küntuğmiş Destanı
 - c. *Maişi-Romanik*: Kıran Han, Sahipkıran, Erali ve Şirali destanları.
5. *Kitabi Destanlar*: Leyla ve Mecnun, Ferhad ve Şirin, Behram

Yukarıda başlıklandırılan bu türler, toplumun zamanla çeşitlenen hayat şekliyle doğru orantılı bir şekilde birbirinin devamı niteliğinde meydana çıkmış ve süreç içerisinde değişiklik göstererek gelişimini devam ettirmiştir. Değınilen türlerin ortaya çıkmasını ve zaman içinde geçirdikleri değışimi, Özbek Türklerinin tarihi dönem içinde yaşadığı siyasal, kültürel ve sosyal değışikliklerle açıklamak mümkündür (Fedakar, 2005).

1.5. İKİLEMELER

İkilemeler, bir dilin söz varlığında çok önemli bir yeri olan ve dillerin anlatım çeşitliliğinde büyük rol oynayan dil birlikleridir. Türk dilinde ikileme eski dönemlerde değışen sıklık grafiğıyle birlikte yazılı ve sözlü anlatımlarda hep kullanılmış ve dilimizin anlatım gücüne çeşitli yollarla katkıda bulunmuştur. Anlatımı güçlendirmek, pekiştirmek ve zenginleştirmek gibi görevleri vardır (Şahin, 1997). Yani ikilemeler dillerin hem anlam bilimsel hem de söz dizimsel ve sözcük bilimsel alanlarıyla ilişkili bir kategoridir. İkilemeler daha çok, nakledilmek istenen anlamı daha etkili bir şekilde söylemek ya da anlam üzerinde vurgu yapmak için kullanılmaktadır (Ağca, 2015).

İkileme bakımından üretici bir dil olan Türkçede pek çok ikileme anlık üretilebilir. Özellikle de sözlü dilde ikilemeye başvuranların sayısı azımsanamaz. Çünkü ikilemeler, anlamı güçlendirir ve bazen etkisi az olabilecek bir sözcük ya da yapı yerine kullanılarak farklı anlamlar içerebilir. Dahası ses ve sözcük tekrarı dolayısıyla ahenkli bir anlatım sağlar. Ayrıca hemen hemen her sözcük türü de yinelenebilir. Sözcük yinelemesi yoksa ses tekrarı ahengi sağlar (Çürük, 2016).

Aynı zamanda ikilemeler Türkçenin ne kadar zengin olduğunu ve yaratma gücünün sınırsızlığını ortaya koyar. İki sözcüğün kalıplaşmasıyla oluşan ikilemeler anlam açısından tek bir sözcük işlevine sahiptirler. Bazı sözcükler günlük dilde bir anlam ifade etmese de kullanıldıkları ikilemelerde anlam değeri kazanırlar (Yastı, 2007). İkilemeler birtakım üslup özelliklerine sahiptirler. Bu özelliklerin oluşumunda ses benzerlikleri görev yapar. Ses tekrarının ya da benzerliğinin ortaya çıkardığı ahenkli yapı üslup yönünden ifadeye bir zenginlik katar. Örneğin aynı sesle başlayan sözcüklerin ikileme oluşturması ahenk için gereklidir. Bununla birlikte iç seslerde benzerlik olması ya da aynı sesle bitmesi de bir ahenk oluşturur (Tunca, 2011).

İkilemeleri oluşturan sözcükler bölünemeyeceği gibi sözcüklerin sırası da değiştirilemez (Yastı, 2007).

Türkçede ikileme kullanımı çok yaygındır. Başka dillere göre örnekleri oldukça çoktur, bu nedenle ikilemelerin ayrıca ele alınması, detaylı bir şekilde tüm örnekleriyle incelenmesi kaçınılmazdır. Çünkü ikilemeler Türkçenin yapısını oluşturan en temel özelliklerdendir. Türkçe, yapı bakımından tüm yönleriyle irdelenince ikilemelerin önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır. Türkçenin zenginliğini ve yaratma gücünü ikilemeler ortaya koymaktadır (Hatiboğlu, 1981: 9).

McCarthy ve Prince'e göre, ikilemeler bir benzerlik konusudur ve ikileme oluşturan sözcük, kökü kopyalar. Bu bakış açısına göre benzerliği örtük hâle getirdiği düşünülen kalıpsal gereklilikler sebebiyle mükemmel bir benzerlik anlayışı bulunamaz. Bu bağlamda kök ve ikileme benzerliği sesbilimsel süreçleri aksatan tekrarlanabilir benzerliklerin talepleri olarak dikkate alınmalıdır (1995: 1-2). Buna ek olarak Hurch ve Mattes çalışmasında farklı bakış açılarından bahseder. Örneğin, tekrarlanan birimler kökün kendi öğelerinden anlaşılabilir ya da sesbilimsel terimlerle tanımlanabilir. Bununla birlikte ikilemeyi biçimbilimsel bir işlem olarak sınıflandıran üretimsel kuramcılar aksine ikilemeyi bir sözcük üretimi süreci olarak görürler (2009: 107-108). Son olarak da günümüz ikileme çalışmalarında biçimbilim ve sesbilim alanlarının birbirlerinden ayrılmadıklarını fakat ikileme birimlerinin ve ilgili anlamlarının genellemeler yapmaya imkân vermesi düşüncesiyle ikilemeyi anlambilim alanından da ele almışlardır.

Bu noktaya kadar ikilemeler üzerine benzer bakış açıları sunulmuştur. Farklı bir yaklaşım tercih eden Raimy'e göre ise ikilemeler modüler yaklaşımla incelenmelidir. Bu yaklaşıma göre ikilemeler hem biçimbilimin ve sesbilimin genel özellikleri hem de bu iki alan arasındaki etkileşimin sonucu olarak çözümlenebilirler (2000: 2). Bir diğer deyişle ikileme süreçleri biçimbilimde oluşturulan, sesbilim tarafından yorumlanan sesletimsel yapılar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Marantz, ikilemelerle ilgili minimal varsayımlarda ve ifadelerde bulunur. Marantz'a göre köke eklenen herhangi bir tamamlayıcı sesletimsel olarak köke benzer, bu yüzden de ikileme kuralları basitçe bir ekleştirme sürecidir (1982).

İkilemeler konusunda günümüze kadar pek çok araştırma yapılmıştır. Bu konu üzerinde yapılan araştırmalara bakıldığında hem tanım hem terim konusunda görüş

birliğine varılamadığı görülmektedir. Bu noktada çeşitli tanımlara bakılması gerekirse;

Çalışmasında ikileme terimini kullanan Hatipoğlu, “Anlamı pekiştirmek, anlatıma güç katmak, kavramı zenginleştirmek sebebiyle, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” şeklinde tanımlamıştır (1981: 9).

Karahan, ikilemeleri tekrar grubu içerisinde ele almış “bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki sözcüğün meydana getirdiği sözcük grubu” olarak tanımlamıştır. Özelliklerini ise şu şekilde sıralamıştır.

1. Grupta yer alan sözcükler arasında hem şekil hem de anlam ilişkisi vardır.
2. Tekrarlar; anlamı kuvvetlendirir; nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır.
3. Bağlama ve çekim edatları dışında bütün sözcüklerle tekrar grubu kurulabilir. Ünlemler tekrara elverişli sözcüklerdir.
4. Grubu meydana getiren unsurlar çekim eki taşıyabilir. Grup içindeki sözcükler, eş görevlidir. Genellikle sözcükler arasında belirli bir ses düzeni bulunur. Bundan dolayı, tekrar gruplarının birçoğunda unsurların yeri değiştirilemez.
5. Grupta yer alan sözcüklerden biri, zaman içinde tek başına kullanımdan düşmüş olabilir.
6. Tekrar grupları; söz dizimi içinde isim, sıfat, zarf ve fiil görevi yapar. Bu grupta her unsur kendi vurgusunu taşır. Sözcükler arasına virgül konmaz (2010: 60-61).

Anlatıma çeşitli duygusal ayırtılar eklemek için sözcüklerin yinelenmesine ikileme diyen Gencan, söze çeşni, biraz da genişlik katmak amacıyla birbirleriyle alakalı sözcüklerin deyim hâlinde kalıplaşmasıyla oluşan söz bölüklerine ve öbeklere ikizlenme demiştir (2007: 230-233).

“Bağlamlar, söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.” diyen Banguoğlu ise ikilemeleri “bağlam öbekleri” başlığı altında değerlendirir (2015: 510-511).

Tekrar grubu başlığı altında ele aldığı ikilemeleri bir sözcüğün anlamını “abartma kuvvetlendirme, denklik, süreklilik” gibi ifade değişiklikleri ile şekillendirmek için o sözcüğün ya aynen ya da kendisiyle anlamca ilişkili bir sözcükle beraber tekrar

etmesiyle oluşturulan sözcük grupları şeklinde tanımlayan Güneş, daha sonra tekrarları, aynen tekrarlar, zıt anlamlı tekrarlar, eş anlamlı tekrarlar, eklemeli tekrarlar olarak dört alt başlıkta vermiştir (2003: 332-334).

Farklı bir isimlendirme kullanan Çağatay ise aynı ya da yakın anlamdaki iki sözcüğün tek sözcük gibi anlam oluşturmaya Hendiadyoin denir, şeklinde açıklama yapmıştır (1978: 29).

Tekrarlar terimini kullanan Ergin, aynı türden iki sözcüğün peş peşe getirilmesi ile oluşan sözcük grupları olduğunu ifade eder ve tekrarın oluşmasını sağlayan iki sözcüğün tekrara iştirakının tamamen birbirlerine eşit olduğunu söyler (2009: 377).

Hengirmen'e göre ise ikileme, "Anlatımın daha etkili ve güzel bir hâle gelmesi için ses benzerliği açısından aralarında benzerlik bulunan aynı, yakın ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması"dır (1995: 403).

Yukarıda tanımı verilen ikilemeler konusunda Türkologların çalışmalarında genellikle kullandıkları terimler ise şöyle sıralanabilir: *İkileme* (Abik, 2010; Erdem, 2005; Yavuz ve Telli, 2013; Hatiboğlu, 1981; Alkaya, 2008; Aktaş, 1996; Hengirmen, 1995). *Tekrar* (Gülensoy, 2010; Ergin, 2009). *İkilemeli ad* (Atabay vd., 2003). *Bağlam öbeği* (Banguoğlu, 2015), *Sözcük koşması* (Ağakay, 1954), *Yinelemeler* (Karaağaç, 2012). *İkiz kelime* (Eren, 1949). *Koşma* (Şirin-User, 2009). *İkizleme* (Gencan, 2007; Ağakay, 1953). *Hendiadyoin* (Çağatay, 1978; Aydın, 1997). *Tekrar grubu* (Karahan, 2010). *İkilemeli ad* (Atabay vd. 2003). *Sıralamalar* (Grönbech, 2011). *Çift sözler* (Tietze,1966). *Yineleme, katmerleme* (Emre, 1945). *Tekrarlı yapı* (Hirik, 2018).

İkilemelerle ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda çeşitli sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Şen ikilemeleri;

1. Anlam Açısından İkilemeler
 - 1.2. Eş Anlamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler
 - 1.3. Yakın Anlamlı Kelimelerden Oluşanlar
 - 1.4. Zıt Anlamlı Kelimelerden Oluşanlar
2. Köken Açısından İkilemeler
 - 2.1. Türkçe Kökenli Kelimelerden Oluşanlar
 - 2.1. Türkçe Kökenli ve Yabancı Kökenli Kelimelerin Birleşiminden Oluşanlar
 - 2.2. Yabancı Kökenli Kelimelerden Oluşanlar
3. Kuruluşuna Göre İkilemeler

- 3.1. Bağlayıcı Kullanılmadan Oluşturulanlar
- 3.2. Bağlayıcı Kullanılarak Oluşturulanlar şeklinde sınıflandırmıştır (2002).
Bir başka sınıflandırma da Hirik tarafından yapılmıştır. Hirik ikilemeleri;
 - I) Fonetik Tekrarlı Yapılar
 1. Yansımali Fonetik Tekrarlı Yapılar
 2. Seslenmeli Fonetik Tekrarlar
 3. Ünlemlili Fonetik Tekrarlar
 - II) Morfolojik Tekrarlı Yapılar
 1. Yapım Ekli Morfolojik Tekrarlı Yapılar
 2. Çekim Ekli Morfolojik Tekrarlı Yapılar
 - III) Leksik Tekrarlı Yapılar
 1. İsimli Leksik Tekrarlı Yapılar
 2. Fiilli Leksik Tekrarlı Yapılar
 - IV) Sentaktik Tekrarlı Yapılar
 1. Cümleli Tekrarlı Yapılar
 2. Kelime Grubu ve Öge Tekrarlı Yapılar
 - 2.1. Öge Tekrarlı Yapılar
 - 2.1.1. Aynı Görevli Öge Tekrarları
 - 2.1.2. Aynı Kelimeli Öge Tekrarları
 - 2.2. Kelime Grubu Tekrarlı Yapılar
 - 2.2.1. Aynı Görevli Kelime Grubu Tekrarlı Yapılar
 - 2.2.2. Kelime Grubunda Unsur Tekrarı şeklinde sınıflandırmıştır (2018).
Sev tarafından yapılan bir diğeri sınıflandırma ise
 1. Sözcük Türü Bakımından İkilemeler
 - 1.1. İsimlerden Kurulan İkilemeler
 - 1.1.1. Özel İsimlerden Kurulan İkilemeler
 - 1.1.2. Cins İsimlerden Kurulan İkilemeler
 - 1.2. Yansımaliardan Kurulan İkilemeler
 - 1.2.1. Aynı Yansımaliardan Kurulan İkilemeler
 - 1.2.2. Ayrı Yansımaliardan Kurulan İkilemeler
 - 1.3. Ünlemlerden Kurulan İkilemeler
 - 1.4. İkilemelerin Sıfat Olarak Kullanılması

- 1.4.1. Aynı Sözcüklü Sıfatların İkileme Olarak Kullanılması
- 1.4.2. Aynı Sözcüklü Sıfatların İkileme Olarak Kullanılması
- 1.5. İkilemelerin Zarf Olarak Kullanılması
2. Yapı ve Kuruluş Bakımından İkilemeler
 - 2.1. Yalın Hâldeki İsimlerden Kurulan İkilemeler
 - 2.1.1. İyelikli Sözcüklerden Kurulan İkilemeler
 - 2.1.2. Çıkma Hâlli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler
 - 2.2.3. Vasıta Hâlli Sözcüklerden Kurulan İkilemeler
 - 2.3. Zarf-Fiillerden Kurulan İkilemeler
 - 2.4. Sıfat-Fiillerden Kurulan İkilemeler
 - 2.5. Fiillerden Kurulan İkilemeler
 - 2.5.1. Çekimli Fiillerden Kurulan İkilemeler
 - 2.5.2. Yansımalarından Kurulan İkilemelerin Yardımcı Fiillerle Birlikte Kullanılması
 - 2.5.2.1 Et-Yardımcı Fiiliyle Kullanılanlar
3. Anlam Bakımından İkilemeler
 - 3.1. Eş Anlamlı Sözcüklerden Kurulan İkilemeler
 - 3.2. Yakın Anlamlı Sözcüklerden Kurulan İkilemeler
 - 3.3. Zıt Anlamlı Sözcüklerden Kurulan İkilemeler
 - 3.4. Bir Sözcüğü Anlamlı Olan İkilemeler şeklinde yapılmıştır (2004). Bir başka farklı sınıflandırma ise Aktan tarafından yapılmıştır. Aktan ikilemeleri,
 1. Aynen Tekrar Edilen İkilemeler
 2. Eş veya Yakın Anlamlı İkilemeler
 3. Zıt Anlamlı İkilemeler şeklinde sınıflandırmıştır (2010).

Bütün bu görüşler ikilemelerin nasıl oluşturulduğunun ve hangi süreçlerden geçtiğinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu işlemler ve süreçlere ek olarak belirtilen kavramlara ilişkin bilgiler ikilemelerin farklı dillerdeki görünüşleri ve işlevleri ile vurgulanabilir.

Bazı dillerde ikilemeler, dilbilgisel, sözcüksel ya da anlamsal işlevleri iletmek için kullanılabilir. Örneğin, Papago dilinde ikilemeler tekil adın ilk hecesi kopyalanarak ve ünlü sesin uzatılmasıyla adlar üzerinde çoğulluk göstermesi amacıyla kullanılır (Katamba ve Stonham, 2006: 180-181).

Papago (ad ikilemesi)

<u>Tekil</u>		<u>Çoğul</u>
bana	“çakal”	<u>baabana</u>
tini	“ağız”	<u>tiitini</u>
kuna	“eş-koca”	<u>kuukuna</u>

Luganda dilinde ise “her X” ve “bütün X” anlamları ad ikilemesiyle ifade edilir, bu durumda tüm sözcüğün tekrarlandığı bu tam ikileme sözcüğe dağılım anlamı katmaktadır (Katamba ve Stonham, 2006: 181).

Luganda (ad ikilemesi)

<u>Kök</u>		<u>İkileme</u>	
babiri	“iki”	babiri-babiri	“her ikisi”

Tongan dilinde ise tam ikileme eylemlerde küçültme ifade eder (Bybee, vd. 1994: 152).

Tongan (eylem ikilemesi)

<u>Kök</u>		<u>İkileme</u>	
kata	“gülmek”	katakata	“belli belirsiz gülmek ya da gülümsemek”

Tongan dilindeki eylem ikilemeleriyle verilen küçültme anlamının aksine bazı dillerde bu ikilemeler tamamen farklı anlamlar ifade edebilir. Örneğin, Tzeltal dilinde kök olan *pik* “dokun” anlamı verirken ikileme oluşturulduğunda *pipik* “tekrar tekrar dokun” anlamıyla eylemin tekrarı işlevini göstermektedir. Benzer bir şekilde Sundanese dilinde *guguyon* (durmadan şaka yapmak), *guyon* (şaka yapmak) eyleminin ikileme oluşturmuş hâlidir ve eylemin hem süreklilik hem de tekrar anlamına sahip olduğunu gösterir (Katamba ve Stonham, 2006: 181).

Keenan ve Polinsky (1998) tarafından incelenen Malagasy dilindeki bazı ikilemelere bakıldığında bu sıfatların ikileme oluşturmuş yapılarının daha az yoğunluk gösterdiği görülmektedir (Haspelmath ve Sims, 2010: 38).

<u>Kök</u>		<u>İkileme</u>	
be	“büyük”	bebe	“oldukça büyük”
fotsy	“beyaz”	fotsifotsy	“beyazımsı”
maimbo	“kokmuş”	maimbomaimbo	“biraz kokmuş”
hafa	“farklı”	hafahafa	“biraz farklı”

Örnekler de göstermektedir ki ikilemeler çeşitli işlevler üstlenebilirler. Thai dilindeki eylemlerin oluşturduğu ikilemeler anlamda çoğalma, büyüklükte artış, sıklık ya da yoğunluk gösterirken aynı dildeki sıfatların oluşturduğu ikilemelerin genellikle sevgi ifadesi ya da azalma yan anlamlarıyla küçültme etkisi olduğu görülmektedir (Katamba ve Stonham, 2006: 181-182).

Özetlemek gerekirse Sapir’in de ifade ettiği gibi bu süreç; dağılım, çoğulluk, tekrar, alışlagelmiş etkinlikler, büyüklükte artış, artan yoğunluk ya da sürerlik gibi kavramları ifade etmek için kullanılır (1921: 76).

1.5. DERLEM

1.5.1. Derlem Dilbilimi (Corpus Linguistics)

Derlem dilbilimi, dillerin analizine yönelik yöntemleri ve yaklaşımları içeren bir çalışma alanıdır. Bu tanım dikkate alındığında, derlem dilbiliminin, dilin gerçek dünya metinlerinde ifade edildiği gibi çalışılması olduğu söylenebilir. Girdi verileriyle ilgili olarak sezgilerimiz genellikle yararlı değildir. Bu yüzden, dilin sayım özelliklerini belirlemek ve genel kalıplarını keşfetmek anlamına gelen nicel yöntem ve örneklerin bu alt kümesine daha yakından bakılması anlamına gelen nitel yöntem gibi yöntem ve yaklaşımlara ihtiyacımız vardır (Hoffman et vd. 2008: 18).

Örneğin, herhangi bir kişi geniş zamanı, gazetelerdeki ve kurgusal olmayan düzyazılardaki kullanım sıklığını ya da konuşma dilindeki ve yazma dilindeki kullanım sıklığını görmek için inceleyebilir. Bir başka kişi, birbirleriyle yakın anlamlı olan “sevmemek” ve “nefret etmek” sözcüklerinin kullanımını bağlamsal tercihleri belirlemek amacıyla araştırabilir. Öyleyse sezgiler ve iç gözlemlere kıyasla, derlem dilbiliminin çeşitli söylem türlerini analiz ederek dilin daha nesnel bir görünümünü sağladığını söyleyebiliriz. Derlem dilbilimi, dilbilimin bir başka dalı

değildir, fakat dillerin analizine yönelik yöntemleri ve yaklaşımları ifade ettiğini söyleyebiliriz (McEnery ve Wilson, 1996: 2). Ek olarak derlem dilbilimi içindeki yaklaşımlar, söylem düzeyindeki görüngülerde uygulanabilir. Bu bağlamda teknolojik gelişmelerin ve farklı amaçlarla ve çok kısa sürede bir kişiye ya da bir türe ait bütün yazılı ya da sözlü dil ürünlerinin araştırılması ya da incelenmesi yardımıyla çok sayıda dil araştırmacısının, derlem dilbilimi yaklaşımları temelinde dilbilim alanında çok çeşitli ve ilginç çalışmalar yapması mümkün olabilir.

1.5.1.1. Dilin Özel Bir İşlevinin Kullanımının İncelenmesi

Dilin yapısı ve kullanımı derlemler aracılığıyla büyük ölçüde incelenmiş ve çalışılmıştır. Ve söylemle ilgili derlem dilbilimi yaklaşımının bir türü, bir dilin belirli bir işlevinin kullanımının incelenmesidir (Conrad, 2002: 75-95). Örneğin, çerçeveleme (hedging), belirsizlik, söylem işaretleme gibi bir dizi etkileşimli işlev tanımlanabilir ve daha sonra bu faydacı kümelerin en sık görülenleri ve onların işlevleri belirlenip eş dizim oluşturduğu sözcüklerle karşılaştırılabilir (McCarthy, 2006: 7).

1.5.1.2. Derlem Dilbiliminin Metodolojik Profili

Derlem dilbilimi, Jeong'un "Derlem dilbilimi, sözcüklerin ve cümlelerin anlamlarını açıklamak için esas olarak derlemi kullanan dilsel bir yöntemdir." (2008: 59) şeklinde tanımladığı gibi dilbilimsel analizleri yürütmenin de bir metodudur. Birçok dilbilimsel sorunun yanı sıra, doğal olarak ortaya çıkan metinlerin sistematik bir toplamı olan derlem kullanılarak dil hakkında ilginç, temel ve şaşırtıcı sonuçlara varılabilir. Bu yüzden, genel olarak derlem dilbiliminin dil çalışmaları için bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz ve derlem temelli örneklem, derlem temelli dil çalışmalarında ele alınan araçları, teknikleri ve yaklaşımları gösterir.

1.5.1.3. Derlem Temelli Örneklem

Derlem temelli çalışmalar; sözlük oluşturma, edebi metinlerin yorumlanması, adli dilbilim, dil tanımı, dil çeşitliliği çalışmaları ve dil öğretim materyalleri gibi çok

geniş ve farklı alanlarda kullanılmıştır. Bu çalışma alanlarında, derlemler araştırmacıların ön yargılarını, söylemin artan etkisini ve değişen söylemleri azaltma temelinde avantajlar sunmaktadır. Örneğin, bir gazete makalesinin analiz edildiği bir söylem analizi çalışmasında bilişsel ön yargılarımız problem olabilir. Sadece tek bir makale alırsak ve şüphemizi doğrulamaya çalışırsak bu diğer makalelerin farklı perspektiflerinin dikkate alınmamasına neden olur. Ancak bir derlem kullanarak birçok farklı makale ön yargıları sınırlandırarak analiz edilebilir veya daha objektif olarak karşılaştırılabilir. Bununla birlikte, söylemin bütüncül etkisi, bir sözcük, cümle veya dilbilgisi yapısı olabilen bir söylem yapısının birçok destekleyici örneğini sunan bir derlem yardımıyla görülebilir (Baker, 2006: 2-15). Ayrıca, derlem odaklı yaklaşım bize, dil çalışmalarını temsili olarak ele almak için çok miktarda dil yapısı sağlar ve bağlamsal faktörleri tespit etmemizde bize yardımcı olur. Buradan hareketle Biber vd. derlem tabanlı yaklaşımın özelliklerini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

- Deneyseldir.
- Doğal metinlerin geniş bir koleksiyonunu kullanır.
- Analiz için bilgisayarları yoğun bir şekilde kullanır.
- Nitel ve nicel bulguları içerir (1998: 4).

Kısacası, derlem temelli çalışmalar çeşitli araştırma alanlarında olabilir ve frekanslar, bağımlı dizinler ve eş dizimler dâhil çeşitli konuları ele alan uyumlu ve üretken örneklemeler sunabilir.

1.5.1.3.1. Sıklıkların İncelenmesi

Metinlerde en çok hangi sözcüklerin ortaya çıktığını ortaya koyan frekanslar ve norm olarak alınan diğer metinler ile karşılaştırmalar yapan anahtar sözcükler, bize örnekçe ve türler elde etmemizde yardımcı olur ve yüksek frekansın yanı sıra düşük frekanslı sözcükleri de dikkate alırlar. Bu bağlamda, her birinden oluşan metinler arasındaki farklılıklar hakkında ilginç bilgiler alabildiğimiz iki derlemi karşılaştırmak faydalı olacaktır (Hunston, 2002: 67-68).

Baker'ın "Dil rastgele bir ilişki değildir." diye ifade ederek nedenini verdiği gibi, derlem odaklı dil çalışmalarında da sıklık en önemli kavramlardan biridir. Örneğin,

bir dilde en yaygın veya nadir sözcüklerle ilgili güvenilir ve tutarlı bir sonuca varmak için sıklık bilgileri araştırılabilir (2006: 47).

Ayrıca frekans, McEnery ve Wilson'ın "Maddeler, belirli bir şemaya göre sınıflandırılır ve şema içindeki her bir sınıflandırmaya ait olan metin içindeki maddelerin sayısından aritmetik bir sayı ortaya çıkar." şeklinde belirttiği gibi nicel verilerle çalışmak için en basit yaklaşımdır (1996: 5). Bir örnek vermek gerekirse "yaz" sözcüğünün isim ve fiil olarak iki farklı sözcük türünde kullanımına bakmak için bir sınıflandırma şeması oluşturabiliriz. Kısaca sıklık veya sıklık sayımları, istatistiksel olarak verilerin anlamlandırılmasında daha mantıklı ve daha genellenebilir bir yoldur; örneğin, farklı boyutlardaki iki veya daha fazla veri kümesi arasında karşılaştırma yaparken kullanılabilir. Ancak, bu basit sıklık sayıları, aynı zamanda, bağımlı dizin ve eş dizimleri açıklayarak onlara gösterebileceğimiz sınırlamalara da sahiptir.

1.5.1.3.2. İstatistiksel Olarak Anamlı Söz Öbeklerinin Oluşumu

Hunston, eş dizimi (collocation) "sözcüklerin birlikte ortaya çıkma eğilimi" olarak tanımlar, başka bir deyişle, eş dizimler hangi belirli sözcük veya sözcük gruplarının yan yana kullanıldığını gösterir. Eş dizim sezgiye dayanmaz, bu nedenle bir sözcüğün bir diğerini çekme eğilimini göstermesi daha güvenilirdir ve bu çekim bize bir sözcüğün gelenekselleşmiş konumunu gösterir (2002: 68). Ayrıca, sözcükler arasındaki anlamlar ve çağrışımlar, eş dizimlerle yorumlanabilir ve eğer "Sözcükler yalnızca içinde buldukları bağlamla anlam kazanabilir." diye düşünürsek sözcüklerin anlamlarını ilişkili oldukları diğer sözcüklerle karşılaştırarak anlayabiliriz (Baker, 2006: 96).

1.5.1.3.3. Bağımlı Dizinlerin İncelenmesi

Derlem bilgisini işlemek için belki de en önemli şey, hangi sözcük türlerinin belirli bir sözcüğün içinde bulunduğu bağlamda ortaya çıkma eğiliminde olduğunu gösteren bağlamsal dizin satırlarını yorumlamaktır. Sözcüklerin genel ve ayrıntılı kalıpları, sözcük anlamı ve örüntüsü, anlambilimsel süreç ve pragmatik yorumlama ile ilgili bilgileri bağlamsal dizin satırlarına (concordance lines) bakarak edinebiliriz

(Hunston, 2002: 38-39). Yani, bağımlı dizin (concordance lines) çıktısı ile araştırmacı bağlamdaki olayları görebilir, bu yüzden söz konusu dilsel ögenin, özellikle de yaygın belirli kalıplardaki kullanımı, kolayca incelenebilir ve araştırılabilir. Kısaca, seçilen bir derlemde bir sözcüğün bütün oluşumlarını listeleyen bağımlı dizinler bize araştırılan sözcüklerin anlamlarının yanı sıra, o sözcüklerin söyleniş tarzları ile ilgili kalıpları da verir. Ek olarak nitel bir analiz yapmak için, derlemler bu tür bir yakın incelemeyi yürütmeye en etkili araçlardır (Baker, 2006: 71).

1.6.TARANAN METİNLER

Özbek Destanları I, Erali ve Şirali: Destanı anlatan, Töre Mirzayev; hazırlayan ise Selami Fedakar'dır. Eser 594 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2009 yılında Ankara'da basılmıştır (Fedakar, 2009).

Özbek Desanları II, Melike Ayyar Destanı: Destanı anlatan, Fazıl Yoldaşoğlu; hazırlayan ise Dilek Yücel'dir. Eser 390 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2007 yılında Ankara'da basılmıştır (Yücel, 2007).

Özbek Destanları III, Ayçınar Destanı: Destanı anlatan, Kadir Rahimov; hazırlayan ise Ayşe Solmaz'dır. Eser 218 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2007 yılında Ankara'da basılmıştır (Solmaz, 2007).

Özbek Destanları IV, Huşkeldi ve Belegerdan: Destanı Hazırlayanlar, Töre Mirzayev ve Cabbar İşankul; Türkiye Türkçesine aktaran Rıdvan Öztürk'dür. Eser 491 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında Ankara'da basılmıştır (Mirzayev ve İşankul, 2011).

Özbek Destanları V, Rüstem Han Destanı: Destanı hazırlayan, Selami Fedakar; inceleyenler, Selahittin Tolkun ve Rıdvan Öztürk; metin denetimini yapan, Kübra Kıcır'dır. Eser 258 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2016 yılında Ankara'da basılmıştır (Fedakar, 2016).

Özbek Destanları VI, Dalli: Destanı anlatan, Ergaş Cumanbulbuloğlu; hazırlayan, Cabbar Eşankul; aktaran Dilek Sezer'dir. Eser 540 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından 2017 yılında Ankara'da basılmıştır (Eşankul, 2017).

2. BÖLÜM

2.1. ÖZBEK DESTANLARINDA İKİLEMELER

2.1.1 Türkiye Türkçesinde de İkileme Olanlar

Bu grupta yer alan ikilemeler sözcüklerin genel anlamlarından yola çıkarak oluşturulmuş ikilemelerdir. Sözcüklerin bire bir sözcük karşılıkları kullanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde ikileme olabilecek karşılıklar yazılmıştır. Tablo 1’de ikilemelerin anlamları ve taranan metinlerde ne sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. İkilemeler alfabetik düzende verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Türkçesinde de İkileme Olanlar

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Sıklık
Ädäb-Yäläb	Çalap Yalap	2
Ädir-Ädir	Dere Tepe	1
Ädir-Budur	Yamru Yumru	2
Ädir-Däšt	Dağ Tepe	1
Ähu-Fiğän	Feryat Figan	1
Akä-Ükä	Abi Kardeş	6
Äläb-Yäläb	Yalap Yalap	2
Äläf-Äläf	Korkunç Korkunç	1
Äläm-Däğ	Elem Keder	2
Äldi-Ärti	Önü Arkası	7
Äldin-Äldin	Evvel Evvel	2
Äliq-Täliq	Yorgun Argın	2
Älisdän-Älisdän	Uzaktan Uzağa	2
Älisdän-Yäqindän	Uzaktan Yakından	1
Älläyär-Älläyär	Aman Aman	10
Älpinçäq-Sälpinçäq	Sallana Sallana	1
Ämän-Esän	Sağ Salim	98
Äpä-Sıng	Bacı kardeş	1
Aql-Fähm	Akıl fikir	2
Aql-Huş	Akıl fikir	4
Äqsäq-Toqsäq	Aksak Maksak	1
Äqşäm-Kündüz	Gece Gündüz	1
Äqşäm-Päqşäm	Akşam Makşam	1
Äräq-Şäräq	Şarap Marap	2

Ärä-Târâ	Çeki Düzen	2
Ärzän-Kimmät	Ucuz Pahalı	1
Ärz-Dâd	İstek Arzu	1
Arz-Nâmâ	İstek Arzu	1
Asıl-Asıl	Gerçek Gerçek	1
Äslähä-Äncäm	Araç Gereç	1
Ästâ-Ästâ	Yavaş Yavaş	1
Ästâ-Sekin	Sakin Sakin	3
Äst-Üst	Alt Üst	6
Äşib-Tüşib	Çıkıp İnip	1
Äş-Kätiq	Yeme İçme	2
Äşya-Mâl	Mal Mülk	1
Ätä-Bälâ	Baba Oğul	2
Ätä-Enä	Ana Baba	1
Ätä-Oğil	Baba Oğul	2
Ät-Ävâzâ	Şan Şöhret	1
Ät-Enä	Ana Baba	1
Ävib-Ävib	Döne Döne	1
Äyäk-Kol	El Ayak	3
Äyâqtän-Bâşdän	Baştan Ayağa	1
Äydän-Äy	Aydan Aya	1
Äyqiç-Uyqiç	Üst Üste	1
Äytä-Äytä	Söyleye Söyleye	2
Äytsä-Äytmäsä	Söylese de Söylemese de	1
Bähri-Dili	Gözü Gönlü	1
Balä-Çägä	Çoluk Çocuk	1
Bäländ-Bäländ	Yüksek Yüksek	2
Bäländ-Päst	Yüksek Alçak	7
Bärä-Bärä	Gide Gide	3
Bäräkällä-Bäräkällä	Maşallah Maşallah	1
Bârib-Kelib	Gidip Gelip	1
Bâriş-Keliş	Gidiş Geliş	3
Bäşärä-Qad	Boy Pos	4
Bâtir-Bâtir	Cesur Cesur	1
Bäydâq-Bäydâq	Grup Grup, Sıra Sıra	1
Bäyrâq-Bäyrâq	Grup Grup	1
Betmä-Bet	Yüz Yüze	1
Bet-Qoli	Eli Yüzü	2
Bevä-Beçärä	Çoluk Çocuk	1
Bıq-Hä-Bıq	Vıcık Vıcık	1
Bir Xil-Bir Xil	Çeşit Çeşit	2
Bittä-Bittä	Birer Birer	14
Bittä-İkkitä	Birer İkişer	1
Bittä-Yärimtä	Ara Sıra	1
Böltäk-Böltäk	Parça Parça	1
Burun-Song	Önce Sonra	2
Cäbr-Zulm	Eza cefa	1
Cähân-Dünyâ	Dünya Âlem	1
Câni-Dil	Canıgönül	9
Cäräng-Ciring	Çın Çın	1
Cäräng-Curing	Şingır Şingır	1
Câstgâh-Câstgâh	Zaman Zaman	1
Cây-Yätâq	Yatak Döşek	1
Cıgı-Cıgı	Hey Hey	8
Cim-Cim	Sessiz Sessiz	2
Corä-Yoldâş	Yaran Yoldaş	2

Cudä-Cudä	Çok Çok	1
Cuft-Cuft	Çift Çift	3
Cuppä-Cuppä	Pat Pat	1
Cuv-Cuv	Şıp Şıp	1
Çäkki-Çükki	Boşu Boşuna	1
Çäng-Gübâr	Toz Toprak	2
Çäng-Tozan	Toz Duman	1
Çäpä-Çäpä	Koşa Koşa	1
Çäppä-Çäqlädi	Haphazır	2
Çappä-Râst	Ters Düz	1
Çäq-Çäq	Cik-Cik	1
Çet-Çet	Kıyı Köşe	1
Çöpçib-Çöpçib	Coşa Coşa	1
Çu-Çu	Deh Deh	1
Çu-Hä Çu	Deh Ha Deh	27
Dâd-Bedâd	Ağlayıp Sızlanmak	1
Däd-Däd	Zar Zar	3
Däm-Bädäm	Zaman Zaman	11
Dängü-Dung	Dan Dun	1
Däv-Cäncäl	Dedikodu	1
Dirkkä-Dirkkä	Kıpır Kıpır	1
Düşman-Dost	Dost Düşman	3
Egin-Bâş	Omuz Baş	2
El-Elät	El Gün	4
El-Xälq	El Gün	1
El-Xalqığä	Ele Güne	2
Enä-Bâla	Anne Çocuk	1
Ergäşä-Ergäşä	İzleye İzleye	1
Es-Aql	Akıl Fikir	1
Esi-Därdi	Aklı Fikri	1
Esiz-Esiz	Akılsız Akılsız	1
Fe'l-Xoy	Mizaç Huy	1
Fikir-Aql	Akıl Fikir	2
Gäh-Gäh	Bazı Bazı	1
Gâhi-Gâhi	Ara Sıra (Bazen)	4
Gälä-Gälä	Sürü Sürü	2
Gänä-Gänä	Bile Bile	1
Gäp-Söz	Laf Söz	1
Ğippä-Ğippa	Gurk Gurk	1
Guppä-Guppä	Güp Güp	1
Gurssä-Gurssä	Paldır Küldür	2
Gürs-Gürs	Güpür Güpür (Ses)	2
Güzär-Güzär	Yol Yol (Diyar Diyar)	3
Hämrah-Uşfät	Yaran Yoldaş	1
Hârigän-Çärçägän	Yorgun Argın	2
Häydäb-Häydäb	Sürüp Sürüp	2
İçkimä-İçki	İç İçe, Yan Yana	3
İkkitä-İkkitä	İkişer İkişer	2
İskäb-İskäb	Koklaya Koklaya	2
İssiq-Sâvuğ	Sıcak Soğuk	2
İzläb-İzläb	Araya Araya	1
İzmä-İz	Arka Arkaya	2
İzzät-Hürmät	İzzet İkrâm	12
Kâidäi-Kânun	Kural Kaide	1
Käm-Käm	Az Az	2
Käppä- Käppä	Büyük Büyük	1

Kärnäy-Surnäy	Davul Zurna	2
Kärt-Kärt	Parça Parça	1
Kättä-Kättä	Koca Koca	10
Kättä-Kiçik	Büyük Küçük	20
Käyfu-Säfä	Zevküsefa	1
Keyin-Keyin	Sonra Sonra	2
Kısb-Ziçläb	Sarıp Sarmalamak (Kucaklamak)	1
Kış-Yâz	Yaz Kış	1
Kiyim-Keçäk	Giyim Kuşam	1
Kol-Äyâq	El Ayak	1
Kol-Bet	El Yüz	1
Köp-Äz	Az Çok	2
Köp-Köp	Çok Çok	1
Köp-Mäydä	Parça Parça	1
Köppä-Köndäläng	Dosdoğru	1
Külfät-Käyış	Hâl Ahval	1
Küyä-Küyä	Yana Yana	1
Küyib-Pişib	Yana Yakıla	10
Küyib-Yänib	Yana Yakıla	2
Läk-Läk	Bölük Bölük, Sıra Sıra, Yüz Yüz	5
Lop-Londa	Katlana Katlana	2
Mähkäm-Mahkäm	Sağlam Sağlam	3
Mâl-Cân	Mal Mülk (Can Mal)	1
Mäydä-Mäydä	Parça Parça, Pare Pare	3
Mäyim-Mäyim	Yavaş Yavaş	1
Mehr-Muhäbbät	Sevgi Saygı	2
Muncäq-Muncäq	Boncuk Boncuk	1
Muräd-Mäqsäd	Arzu İstek	6
Muştläb-Muştläb	Döve Döve	2
Nâmus-Är	Ar Namus	10
Näri-Beri	O Yanı Bu Yanı, Uzağı Yakını	2
Ne Bir-Ne Bir	Nice Nice	1
Ne-Ne	Neler Neler, Kimler Kimler	3
Oğri-Oğri	Gizli Gizli	1
Oğri-Toğri	Hırlı Hırsız	1
Onggi-Cäpdän	Sağdan Soldan	2
Onggi-Soligä	Sağına Soluna	1
Otırış-Turış	Oturuş Kalkış	2
Oynäb-Külib	Güle Oynaya	48
Oy-Qir	Ova Kır	1
Örtänib-Pişib	Yanıp Tutuşup	1
Özigä-Özi	Kendi Kendine	8
Özlik-Özi	Kendi Kendine	1
Öz-Özim	Kendi Kendime	8
Päçäq-Päçäq	Parça Parça	1
Pärä-Pärä	Parça Parça	1
Pärçä-Purçä	Parça Parça	1
Pär-Pärläq	Pasparlak	5
Päst-Bäländ	Alçak Yüksek	7
Piçi-Piçi	Fısıl Fısıl	1
Piq-Piq	Kıs Kıs	1
Pitä-Taşlari	Taşı Toprağı	1
Poş-Poşläb	Arka Arkaya	3
Pul-Mul	Para Mara	1
Qäçqın-Pisqın	Kaçak Köçek	1
Qaddi-Boyi	Boyu Posu	2

Qāddi-Qāmāt	Boy Pos	1
Qānçā-Qānçā	Nice Nice	1
Qārāmā-Qārā	Baka Baka	1
Qārāmā-Qārā	Çarçabuk	2
Qāri-Yaş	Genç Yaşlı	2
Qārsā-Qārsā	Parça Parça	2
Qāşī-Qāvāğı	Kaşı Gözü	1
Qāş-Qabāğı	Eli Yüzü	1
Qātār-Qātār	Sıra Sıra	5
Qattıq-Qattıq	Sıkı Sıkı	2
Qāvāt-Qāvāt	Kat Kat	1
Qāyğu-Dâğ	Gam Keder	1
Qāygu-İzā	Kaygı Keder, Dert Tasa	1
Qāytā-Qāytā	Tekrar Tekrar	2
Qırib-Coyib	Kırıp Dökmek	1
Qış-Yâz	Yaz Kış	1
Qızıq-Qızıq	İlginç İlginç	2
Qırib-Cuyib	Kırıp Dökmek	1
Qiy-Çuv	Hay Huy (Gürültü)	1
Rāng-Bārāng	Rengârenk	4
Rāngi-Royi	Beti Benzi	1
Rāsm-Rusum	Örf Adet	1
Rāstāmā-Rāstā	Sokak Sokak	1
Rāstmı-Yālgānmı	Doğru Mu Yalan Mı?	2
Rusm-Kāidā	Kural Kaide	1
Sākrāb-Sākrāb	Sıçraya Sıçraya	1
Sāpçib-Sāpçib	Saldıra Saldıra	1
Sāqāl-Murt	Saç Sakal	2
Sāvāl-Cāvāb	Soru Cevap	4
Sāvdo-Sotik	Alışveriş	2
Sāylāb-Sāylāb	Seçe Seçe	5
Sini-Sinbāti	Boyu Posu	2
Şārm-Hayāsiz	Utanmaz Arlanmaz	2
Şārt-Şārt	Şart Şurt	3
Şātīr-Şutur	Çatır Çutur	1
Şipirib-Çidirib	Silip Süpürüp	1
Şippā Şippā	Şırak Şırak	1
Şudur-Şudur	Hışır Hışır	1
Tā'rif-Tāvsif	Tarif Tasvir	1
Tābi-Tāqāt	Güç Takat	1
Tālqān-Tōşāk	Yatak Yorgan	1
Tānā-Tāqāt	Güç Kuvvet	1
Tānhāmā-Tānhā	Teke Tek	2
Tānhā-Tānhā	Yapayalnız	1
Tār-Tār	Tel Tel	1
Tārtā-Tārt	Çek ha Çek	1
Tārtişib-Tārtqilāşib	Çeke Çeke	1
Tāşib-Tolmā	Dolup Taşma	6
Tegra-Tōşi	Sağı Solu (Çevresi)	1
Tep-Tekis	Dümdüz	1
Tergāb-Tergāb	Sora Sora	1
Teşā-Tabār	Araç Gereç	2
Tez-Çāpçân	Alelacele	1
Tikkā-Tikkā	Birer Birer	6
Tiklāb-Tiklāb	Doğrula Doğrula	1
Tippā-Tik	Dipdik	1

Todā-Todā	Sürü Sürü, Grup Grup, Bölük Bölük, Top Top	7
Toy-Tâmâşâ	Düğün Dernek	2
Tösât-Tösât	Az Az	1
Tuş-Tuşdân	Açıktan Açıktan	1
Türli-Tümân	Çeşit Çeşit	2
Udâ-Budâ	Orada Burada	1
Ulây-Bulây	Öyle Böyle	5
Uluğ-Kiçik	Büyük Küçük	1
Uncä-Bunçägä	Ona Buna	1
Undä-Bundä	Ara Sıra	3
Undäy-Bundäy	Şöyle Böyle, Öyle Böyle	2
Urişib-Urişib	Dövüşe Dövüşe	1
Uruğ-Äymâq	Hısım Akraba	2
Uşlä-Uşlä	Tut Tut	1
Uvâl-Sävâb	Günah Sevap	1
Uyâk-Buyâk	O Tarafa Bu Tarafa	1
Uyät-Suyät	Ayıp Mayıp	1
Uytib-Buytib	Öyle Böyle	2
Uzâq-Älis	Uzak Uzak	1
Vây-Bây	Vay Vay	1
Xâtin-Qızlar	Kadınlar Kızlar	1
Xätin-Xälâç	Kadın Kız	1
Yäkkä-Tänhâ	Yapayalnız	13
Yäkkä-Yâlgız	Yapayalnız	2
Yâlgân-Çin	Doğru Yanlış	1
Yâlgân-Yâşiç	Yalan Yanlış	1
Yâlinib-Yälvärmâq	Yalvarıp Yakarmak	2
Yâmân-Yâmân	Kötü Kötü	4
Yân-Bel	Üst Baş	1
Yâppä-Yâppä	Bütün Bütün	2
Yâr-Cörä	Eş Dost	1
Yâş-Qäri	Genç Yaşlı	2
Yaxşi-Yâmân	İyi Kötü	2
Yâyäv-Piyädä	Yayan Yapıldak	1
Yâyav-Yälpi	Yayan Yapıldak	1
Yer-Äsmân	Yer Gök	1
Yetär-Yetmäs	Ulaşır Ulaşmaz	1
Yıglây-Yıglây	Ağlaya Ağlaya	2
Yogı-Bäri	Varı Yoğu	1
Yürä-Yürä	Gide Gide	2
Zinämä-Zinä	Basamak Basamak	1
Zinhâr-Zinhâr	Asla Asla	2

2.1.2. Türkiye Türkçesinde Sözcüğü Sözcüğüne Karşılığı Olan İkilemeler

Bu gruptaki ikilemeleri ise Türkiye Türkçesinde bire bir karşılığı olan ikilemeler oluşturmaktadır. Bu grubu oluşturan ikilemelerin aldığı çekim ekleri, fiilimsi ekleri ve diğer eklerdeki farklılıklar dikkate alınmamıştır. Tablo 2'ye bakıldığında ikilemelerin anlamları ve taranan metinlerdeki kullanım sıklığı görülmektedir. İkilemeler alfabetik düzende verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Türkçesinde Sözcüğü Sözcüğüne Karşılığı Olan İkilemeler

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Sıklık
Äça-Äça	Aça Aça	1
Ädim-Ädim	Adım Adım	1
Äga-Beklär	Ağalar Beyler	12
Ägzi-Burni	Ağzı Burnu	1
Ägzi-Közi	Ağzı Gözü	2
Ähistä-Ähistä	Aheste Aheste	2
Äl-Äl	Al Al	7
Ältin-Kümüş	Altın Gümüş	1
Älvän-Älvän	Elvan Elvan	11
Ämân-Ämân	Aman Aman	1
Ämin-Ämin	Ämin Ämin	2
Äqä-Äqä	Aka Aka	1
Aql-Fikir	Akıl Fikir	1
Äralay-Äralay	Aralaya Aralaya	1
Är-Nâmus	Ar Namus	3
Ärpä-Buğdây	Arpa Buğday	1
Äslä-Äslä	Asla Asla	1
Äşik-Mâşık	Äşik Maşuk	1
Ätar-Ätmäs	Atar Atmaz	1
Ävväl-Ähir	Evvel Ahir	2
Ävväl-Ävväl	Evvel Evvel	2
Äy-Kün	Ay Gün (Ay Güneş)	2
Ba'zı-Ba'zı	Bazı Bazı	2
Bägirib-Bägirib	Bağıra Bağıra	1
Bälädan-Bälägä	Beladan Belaya	1
Bärmi-Yoqmi	Var mı Yok mu?	2
Bâr-Yoq	Var Yok	1
Bâş-Äyâğı	Baştan Ayağa	3
Bâşmä-Bâş	Başa Baş	3
Beş Kün-On Kün	Beş On Gün	1
Beş-Älti	Beş Altı	5
Beş-On	Beş On	4
Beş-Ontä	Beşer Onar	1
Beštä-Ontä	Beşer Onar	1
Bilär-Bilmäs	Bilip Bilmeden	2
Bir-Bir	Bir Bir	1
Bir-Birävi	Birbiri	2
Bir-İkki	Bir İki	30
Boldimi-Boldigä	Oldum Olası	1
Bolsä-Bolsä	Olsa Olsa	2
Çigär-Bağır	Çiğer Bağır	4
Çaqrä-Çaqrä	Çağıra Çağıra	1
Çirq-Çirq	Çırk Çırk	1
Däm-Bädäm	Dembedem	11
Dâna-Dâna	Tane Tane	3
Dästä-Dästä	Deste Deste	7
Donä-Donä	Döne Döne	3
Dost-Düşmân	Dost Düşman	9
Dumbâq-Dumbâq	Tombak Tombak	1
Ekiş-Tikiş	Ekme Dikme	1
Eldän-El	Elden Ele	1
El-El	İl İl	4
Ertä-Keç	Erken Geç	3

Fakir-Fukarâ	Fakir Fukara	1
Fikri-Zikri	Fikri Zikri	1
Garib-Ġurâbân	Garip Gureba	2
Güldir-Güldir	Güldür Güldür	2
Gül-Gül	Gül Gül	6
Hâl-Ähvâl	Hâl Ahval	15
Hây-Hây	Hey Hey	19
Hürkib-Hürkib	Ûrke Ûrke	1
İkki-İkki	İki İki	1
İkki-Ûç	İki Ûç	1
İlân-Câyân	Yılan Çıyan	1
İşlâb-İşlâb	İşleye İşleye	2
İzzât-İkrâm	İzzet İkrâm	1
Kâr-Yâmġır	Kar Yaġmur	2
Kâş-Kâş	Keş Keş (Kış Kış)	3
Kâyf-Sâfâ	Keyfi Safa	1
Kâyfu-Sâfâ	Keyfi Sefa	1
Keçâ-Kündüz	Gece Gündüz	56
Kelâ-Kelâ	Gele Gele	1
Kelib-Ketmâq	Gelip Gitmek	4
Kesib-Kesib	Kese Kese	1
Kiş-Kiş	Kiş Kiş	4
Körgân-Bilgân	Gören Bilen	1
Körgânmi- Kormâġânini	Görüp Görmediġini	1
Közini-Közimâ	Göz Göze	1
Köz-Qulâq	Göz Kulak	1
Kulâk-Burun	Kulak Burun	3
Kuç-Kuvvât	Güç Kuvvet	2
Külib-Külib	Güle Güle	1
Külip-Oynâb	Güle Oynaya	2
Kün-Bäkün	Gün Be Gün	1
Kündüz-Keçe	Gündüz Gece	1
Kün-Kündân	Günden Güne	5
Künmâ-Kün	Gün Be Gün	2
Künma-Kündân	Günden Güne	1
Mâl-Mülk	Mal Mülk	3
Mârd-Nâmârd	Mert Namert	1
Mâydan-Mâydan	Meydan Meydan	12
Mol-Mol	Bol Bol	2
Nâmi-Nişân	Nam u Nişan	2
Oġıl-Qızı	Oġlu Kızı	1
Ok-Yây	Ok Yay	4
On-On İkki	On On İki	1
Oynâ-Oynâ	Oyna Oyna	3
Ölgân-Ölmâġân	Ölen Ölmeyen	1
Parça-Parça	Parça Parça	3
Pâtir-Pâtir	Patir Patir	3
Pâtir-Putir	Patir Putur	1
Pâtir-Putur	Patir Putur	1
Qaçıb-Qaçıb	Kaç Kaça	1
Qaç-Qaç	Kaç Kaç	1
Qârs-Qurs	Kars Kurs (Ses)	1
Qart-Qurt	Kart Kurt	1
Qasir-Qusur	Kasır Kusur	2
Qâtir-Qutur	Katır Kutur	1
Qâtrâ-Qâtrâ	Katre Katre, Damla Damla	1

Qayğu-Ğam	Dert Gam	1
Qaynáb-Qaynáb	Kaynaya Kaynaya	1
Qılâ-Qılâ	Kıla Kıla	1
Qırk Keçä-Qırk Kündüz	Kırk Gün Kırk Gece	2
Qıp-Qizil	Kıpkızıl	5
Qız-Kelin	Kız Gelin	1
Qoy-Eçki	Koyun Keçi	1
Qoymä-Qoymä	Koyma Koyma, Koma Koma	3
Qoy-Qoy	Koy Koy	1
Säbr-Toqät	Sabır Takat	1
Säf-Säf	Saf Saf	14
Sâğı-Soldä	Sağda Solda	1
Sâg-Sälâmät	Sağ Salim, Sağ Selamet	2
Sällänä-Sällänä	Sallana Sallana	21
Sinä-Bäğır	Sine Bağır	1
Song-Song	Sonra Sonra	1
Sürüv-Sürüv	Sürü Sürü	1
Şähärmä-Şähär	Şehir Şehir	1
Şäräq-Şäräq	Şırak Şırak	1
Şärq-Şurq	Şark Şurk	1
Şävq-Zävq	Şevk Zevk	1
Şip-Şip	Şip Şip	2
Tâğ-Tâş	Dağ Taş	2
Tâğ-Tâğ	Dağ Dağ	2
Täkä-Täk	Teke Tek	1
Täkä-Täkä	Teke Teke	1
Täl-Täl	Tel Tel, Dal Dal, Bir Bir	6
Tâm-Tâm	Dolu Dolu	1
Täpir-Tupir	Tapır Tupur	2
Täpir-Tupur	Tapır Tupur	2
Täp-Täp	Tap Tap, Pat Pat	1
Täqir-Tuqur	Takır Tukur	2
Tävba-Tävba	Tövbe Tövbe	2
Täyäq-Mäyäq	Dayak Mayak	2
Tilä-Tilä	Dile Dile	1
Tişi-Tişigä	Dişe Diş	1
Tolib-Taşib	Dolup Taşıp	2
Top-Toğrı	Dosdoğru	2
Top-Top	Top Top, Grup Grup	11
Tört-Beş	Dört Beş	4
Tulki-Şakal	Tilki Çakal	1
Turär-Turmäs	Durur Durmaz	1
Turä-Turä	Dura Dura	3
Türli-Türli	Türlü Türlü	5
Ub-Uzun	Upuzun	1
Urhä-Ur	Vur ha Vur	24
Usti-Ustigä	Üst Üste	2
Uzâq-Uzâq	Uzak Uzak	1
Üç-Tört	Üç Dört	11
Üstmä-Üst	Üst Üste	4
Vâğır-Vuğur	Vacır Vucur (Gürültü)	1
Vâkea-Hâdisä	Vaka Hadise	1
Väy-Väy	Vay Vay, Vah Vah	8
Yana-Yana	Yana Yana	1
Yeb-İçib	Yiyip İçip	1
Yeb-Yeb	Yiyip Yiyip	1

Yerli-Yeringgä	Yerli Yerinde	1
Yetti-Säkkiz	Yedi Sekiz	1
Yürib-Yürüb	Yürüye Yürüye	1
Yüzmä-Yüz	Yüz Yüze	2
Zähär-Zaqqum	Zehir Zıkkım	1
Zâr-Zâr	Zar Zar, Zırıl Zırıl	35
Zävqi-Säfä	Zevki Sefa	1

2.1.3 Türkiye Türkçesinde İkileme Olmayanlar

Bu grupta ise Türkiye Türkçesinde ikileme olarak karşılığı olmayan ikilemeler yer almaktadır. Tablo 3'e bakıldığında bu ikilemelerin karşılıdığı anlam ve taranan metinlerdeki kullanım sıklıkları görülmektedir. İkilemeler alfabetik düzende verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye Türkçesinde İkileme Olmayanlar

Özbek Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Sıklık
Äbzälläb-Çäqläb	Eyerleyip Hazırlayıp	2
Acäl-Päymän	Ecel	1
Äcäl-Yämگیر	Ecel Yağmur	1
Äcâyib-Ğarâyib	İlginç Tuhaf	1
Ädräs-Kımxáb	İpek Kumaş	2
Äfsus-Nädämät	Üzüntü Pişmanlık	1
Äft-Ängär	Yüz Çehre	1
Ağır-Yengil	Ağır Yenli	1
Ähır-Äkıbät	Ahir Akıbet	1
Äläng-Cälänglämäq	Bakınmak, Sağına Soluna Bakmak	1
Äldäb-Suldäb	Aldatıp kandırıp	2
Älif-Nukatdı	Elifi Noktayı	1
Almäs-Polät	Elmas Çelik	3
Älvidä-Haräba	Virane	1
Änbär-İpär	Misk ü Amber	1
Anbär-Muşk	Anber Misk	1
Ängär-Ängär	Hörküldemek	1
Äng-Täng	Şaşırmak	1
Äqşäm-Keça	Akşam Gece	1
Ar-Arlär	Dağlar	1
Äräsät-Qiyämät	Arafat Kıyamet	1
Ärbäb-Äqsäqällär	Erbaplar Aksakallar	3
Ärdäb-Sütım	Sütüm Şefkatim	1
Äri-Keki	Namusu Gururu	2
Ärkän-Dävlät	Devlet Erkânı	1
Ärmän-Häsrät	Arzu Hasret	1
Arza-Hat	Mektup	1
Ärzu-Ärmän	Arzu Ukde	1
Äsäl-Bäl	Şeker, Bal	1
Äsäl-Känd	Şeker Bal	1
Äskär-Läşkär	Asker	1

Äslähä-Äncâm	Silah ve Diğer Şeyler	1
Äşdi-Ketdi	Aştı Gitti	1
Äşiftä-Şäydä	Äşik	1
Ät-Äcämli	Atlı Eğerli	2
Ät-Äncâm	At ve Eşyaları	4
Ät-Äsbâb	At Alet (silah)	1
Ät-Ät	At	7
Ävârä-Särsân	Avare Perişan	3
Ävdämi-Tağdämi	Avda mı Dağda mı?	2
Äv-Şikâr	Av	1
Äyil-Pustân	Kayış Kemer	11
Äzâd-Pâzâd	Özgürce	2
Äzämätlär-Erlär	Delikanlılar Erler	1
Bâb-Bärävâr	Beraber	1
Bâhâr-Köklâm	Bahar İlkbahar	1
Bâl-Bâlginä	Bal Balcık	1
Bâng-Bâng	Yüksek Ses	1
Bangi-Hangi	Enfiye Müptelası	1
Bärdär-Bärdär	Yükseltip Kaldırmak	1
Bârgänçä-Kelgänçä	Vardığında Geldiğinde	1
Bâtır-Beglär	Yiğitler Beyler	1
Bâtır-Märd	Yiğit Mert	1
Bây-Bädkärdä	Zengin Rezil	1
Bäyrâq-Tuğdâr	Bayrakçı Tuğcu	2
Bedäv-Tulpâr	Bedevi Tulpar Atı	1
Binâyi-Yâxşi	Düzgün, Güzel, Yakışıklı	1
Birâv-Birâv	Biri	3
Birâv-Yärim	Birkaç Kişi	2
Boğçä-Kimhâb	Bohça	1
Bolsä-Bolädı	Olsa Olur	2
Buzuq-Tüz	Bozuk Düz	1
Cädäl-Qistâmaq	Acele Etmek	1
Cädugâr-Äyyâr	Cadı Kurnaz	1
Cağ-Cağ	Çene	2
Cân-Pâni	Can Evi	1
Câyi-Kirdikâr	Yeri İşleri	1
Çâdir-Çämân	Çadır Çimen	2
Çâpıb-Ketmäq	Koşup Gitmek	2
Çärçäb-Hârib	Yorgun	1
Çârsi-Registânda	Çarşıda Registanda	1
Çaşmä-Bulâq	Çeşme Bulak	2
Çiltân-Qäländär	Kırklar Dervişler	1
Çopân-Çolık	Çoban	2
Çopân-Popândäy	Çoban	2
Çöli-Kölni	Çölü ve Gölü	1
Çöp-Has	Çöp Saman	1
Dâd-Dâd	İmdat	3
Dâd-Färyâd	Ağlayıp Feryat Etmek	3
Dälä-Däşt	Kır Çöl	1
Dâm-Däräksiz	Habersiz	2
Dângi-Düngim	Kim Olduğum	2
Därdi-Hâli	Derdi Hâli	1
Dävr-Dävrân	Devir Devran	1
Dengrä-Dösingiz	Etraf, Çevre	2
Dev-Päri	Dev Peri	3
Dil-Maksad	Amaç Maksat	1

Dost-Mäktäbdâş	Dost Okul Arkadaşı	2
Dus-Tuman (Dus-Domän)	Yüzükoyun	2
Egär-Äbzäl	Koşum Takımı	3
Egär-Äncäm	Eyer Eşya	3
El-Mäkân	Hâlk Yurt	2
El-Şähär	İl Şehir	1
Eltäk-Seltäk	Güçlü	1
El-Yurt	Hâlk Yurt	1
Erlik-Zorlik	Yiğitlik Zorbalık	1
Ertä-Mertän	Sabah, Sabah Erkenden	4
Färz-Sünnät	Farz Sünnet	1
Fel-Hulk	Huy	2
Ğam-Ğurbät	Gam Gurbet	1
Ğam-Külfät	Gam Külfet	2
Ğanim-Düşmân	Hasım Düşman	1
Ğävdä-Lâş	Gövde Leş	3
Ğävur-Şukur	Patırtı Gürültü	1
Ğäyğu-Zulm	Kaygı Zulüm	1
Ğırä-Şirä	Alacakaranlık	1
Ğıybät-Oşäk	Gıybet Haset	2
Ğonândan-Yäşdan	Kulunken, Tayken	1
Ğingsib-Ğingsib	Ses Çıkarmak	1
Häftä-On Kün	Bir Hafta On Gün	2
Häkim-Täbib	Hekim Tabip	1
Hämilä-Gümânä	Hamile	2
Härmäv-Cärcämäq	Yorulmak	1
Hâr-Zâr	Har Zar	9
Haznä-Zar	Hazine Altın	1
İmä-İşârät	İşaret	2
İn'âm-Ehsân	Cömertlik	1
İpi-İpäk	İpek İp	1
İräk-Siräk	Irak	1
İş-Qip	İş Yapmak	1
Käfän-Ton	Kefen Don	4
Kärgä-Kuzgun	Karga Kuzgun	1
Kâr-Mehnät	Zahmet	1
Käşmir-Äyyâr	Büyücü Kurnaz	1
Kayğu-Äläm	Kaygı Elem	2
Kaynâna-Küyäv	Damat İle Kaynana	1
Kızıl-Köp	Kızıl	1
Kızım-Färzandim	Kızım Evladım	1
Kozı-Qoçqâr	Kuzu Koç	2
Köpdän-Köp	Çok	3
Körişib-Soräşmäq	Görüşüp Selamlaşmak	5
Körişmaq-Soraşmäq	Hâl Hatır Sormak, Selamlaşmak	1
Köşk-Äyvân	Köşk Hayvan	4
Kulbä-Cây	Ev, Yer	1
Kuyib-Pişib	Sıcaklamak (Yanıp pişip)	2
Küç-Mädâr	Güç Medar	1
Läbbä-Läb	Ağzına Kadar Dolu	1
Lâf-Gâf	Boş Söz Palavra	1
Läv-Läşkär	Asker	1
Mädäd-İstianät	Medet Yardım	1
Mähs-Kävuş	Mesh Pabuç	2
Mäkân-Açık	Mekân	1
Mâl-Dünyâ	Dünya Malı	2

Män-Män	Benim Diyen	2
Mänzil-Diyâr	Menzil Diyar	3
Mänzil-Mäkân	Menzil Mekân	7
Mänzil-Xânä	Yaşanan Yer, Adres	1
Märdi-Mäydän	Mert Meydanı	1
Mäslähät-Kengäş	Toplantı Kurul	4
Maxsi-Kâviş	Deri Çizme	2
Mäydän-Dâşt	Meydan Bozkır	1
Mäzgil-Cây	Menzil Mekân	1
Mäzgili-Cännät	Mekânı Cennet	1
Miltig-Pärangi	Silahı Kılıcı	1
Möysäfid-Qäri	İhtiyar	1
Muççi-Quçâq	Öpüp Kucaklamak	2
Mulla-Âlim	Molla Âlim	2
Mürdä-Lâş	Ölü Leş	1
Mürdä-Tänä	Ölü Beden, Ceset	3
Müsäfir-Muhâcir	Gezgin Muhacir	1
När-Ber	Her Bir	1
Närçä-Löklari	Büyükü Küçükü Deve	2
Nävbätmä-Nävbät	Nöbetleşe (Sırayla)	1
Näzır-Niyâz	Adak Niyaz	1
Neçä-Neçä	Ne Kadar	3
Nevärä-Kozı	Torun Kuzu	2
Oğrı-Bäzzâz	Hırsız Satıcı	1
Ordä-Mäzgil	Köşk Mekân	2
Ot-Yem	Ot Yem	2
Oyin-Külgi	Eğlence	9
Oynäb-Ösmâq	Oynayıp Büyümek	12
Ölik-Ölikkä	Ölü Ölüye	1
Ölsä-Ölsin	Ölürse Ölsün	1
Pänäläb-Häväläb	Gizlenip Havalanıp	1
Päränci-Çâyänd	Ferace	1
Päri-Dilbär	Peri Dilber	1
Päri-Päykär	Peri Yüz	2
Päyi-Piyädä	Yaya	8
Polät-Xäncär	Kılıç Hançer	1
Puşti-Pänäh	Korunak Sığımak	2
Qaçıb-Pismâq	Kaçıp Saklanmak	1
Qänçädän-Qänçä	Birkaç, Pek Çok	1
Qärämä-Qärşi	Karşı, Zıt	1
Qärgä-Quzğun	Karga Kuzgun	4
Qayğu-Vây	Kaygı Elem	2
Qayğu-Zulm	Kaygı Zulüm	3
Qılıç-Näyzä	Kılıç Mızrak	2
Qimmätli-Ärzânda	Kıymetli Sevgili (Gözde)	1
Qirib-Cönäb	Kırıp Gitmek	1
Qiz-Käniz	Kız Cariye	1
Qiz-Xatin	Kız Hatun	1
Qorqmây-Biqmây	Korkmadan Bıkmadan	1
Quruq-Tâq	Tek	2
Quvib-Qistäb	Kovmak	2
Sabr-Kanâat	Sabır Kanaat	1
Sädaqa-Qurbân	Sadaka Kurban	3
Sâlib-Kengäşmäq	Fikir Almak	1
Salkın-Sebärgälik	Serin Yer	1
Sämän-Säriq	Saman Sarı	1

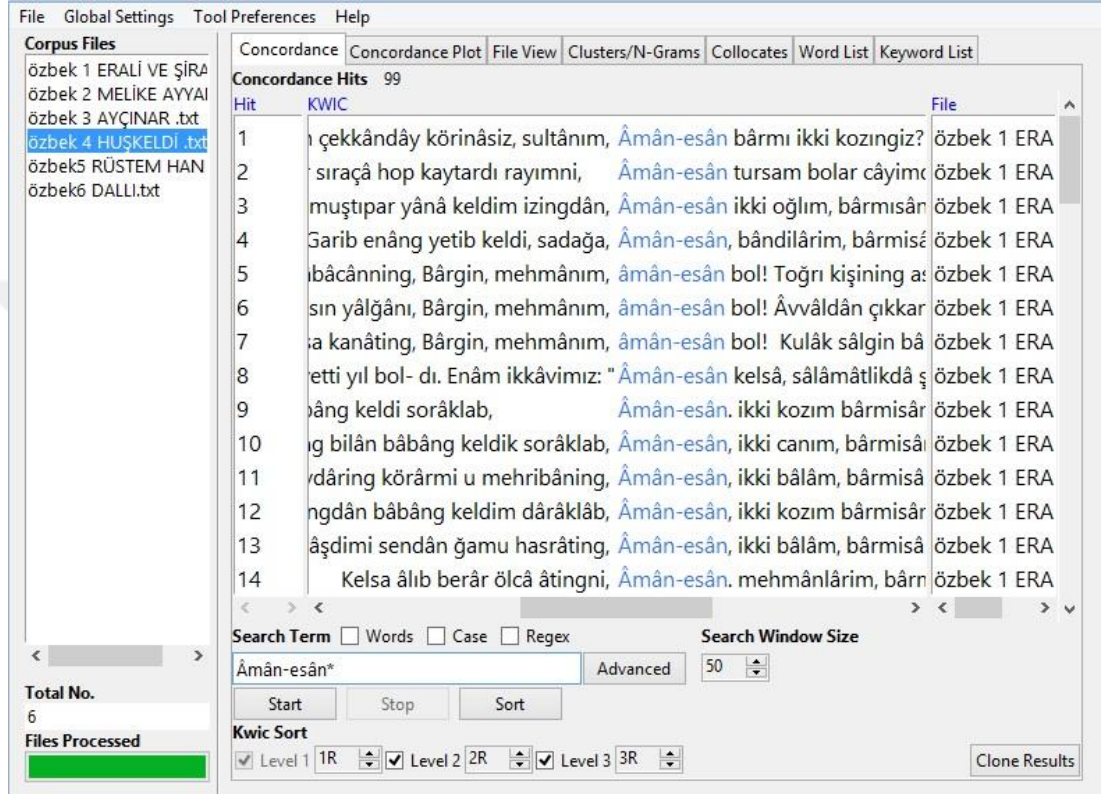
Särbâz-Älämân	Askerler Çalışanlar	1
Sävâş-Soğışmâq	Savaşmak Vuruşmak	2
Sâvut-Qalqân	Zırh Kalkan	7
Sây-Sâydân	Vadiden Dereden	5
Sâz-Surnây	Saz Zurna	1
Setâr-Metâr	Sitar Metar (Çalgı)	1
Sevinib-Küvânmaq	Sevinip Kıvanmak	1
Sini-Sinbâtingni	Şeklini Sifatını	5
Sofi-Dârveş	Sufi Derviş	1
Sözân-İgnâ	Sözen (İğneyle Yaptığı Şey) İğne	1
Sözlâşmaq-Gäpirmâq	Konuşmak	1
Surib-Qirib	Sürüp Kırıp	2
Suvsäsâmâq-Çängamâq	Susamak	1
Süpirib-Sidirmâq	Süpürüp Sıyırmaq	1
Şägäl-Mäst	Sarhoş	1
Şâhlik-Şävkât	Şahlık Şevket	1
Şâli-Saldâm	Pirinç Çeltik	1
Şâli-Şâldâm	İpekten Yapılan Değerli Kumaş (Hilat)	5
Şämänläb-Säklmläb	Sakinlemek, Rahatlamak (Kızgınsa)	1
Şän-Şävkât	Şan Şevket	2
Şâşib-Pişib	Şaşırmaq	2
Şâşmäy-Sürünmäy	Acele Etmemek	1
Şäyh-Väli	Şeyh Vali	1
Şipirib-Sidirib	Temizlemek	1
Şirin-Şäkär	Tatlı Şeker	4
Tabla-Zindân	Ahır Zindan	1
Tâcu-Dävlät	Tacı Devlet	2
Tâg-Tâğ	Dağ	2
Tâğa-Cämâat	Dayı Cemaat	1
Tälâtop-Topâlân	Karışık Düzensiz	2
Tâm-Tâm	Evin Damı	1
Tängä-Tillä	Demir Para Altın	1
Tänhâ-Yälğiz	Tek Kendisi, Tek Başına	3
Täppä-Taxt	Baş Tacı	1
Täqäl-Tuqul	Oyalanmak	1
Täräddüd-Tävlikä	Endişe Şaşkınlık	1
Tâş-Tärâzi	Taş Terazi	2
Tâyli-Tâyâqli	Atlı Sopalı	1
Tentäk-Sâz	Deli Sağlam	1
Terlab-Pişmek	Terleyip Pişmek	1
Teşä-Täbär	Nacak Keser (Keser Balta)	1
Tez-Ertâ	Tez Erken	1
Tibir-Tibir	Çok Çabuk	1
Tillä-Tängä-Pul	Altın Akçe Pul	1
Timkil-Timkil	Görkemli	2
Töbä-Töbägä	Tepelere	1
Tuğ-Bäyrâq	Tuğ Bayrak	5
Turli-Tumän	Çeşitli	1
Tuxum-Zât	Dert	1
Tuz-Näsibäsi	Tuzu Nasibi	2
Tuz-Savun	Tuz Sabun	1
Ulâmâ-Füzälâ	Ulema	1
Unib-Ösmâq	Büyüyüp Gelişmek	6
Urıb-Yiqib	Yıkıp Dövmek	1
Urişmaq-Surişmaq	Savaşmak	1
Urmay-Sökmäy	Vurmadan Sövmeden	1

Uruş-Cäncäl	Savaş Kavga	1
Uruş-Gäzâ	Savaş Gaza	1
Uruş-Sävâş	Vuruş Kavga	1
Uyku-Ğaflät	Uyku Gaflet	2
Üstâz-Mulla	Usta Hoca	1
Üydä-Qirdä	Evde Kırdä	1
Vähşät-Siyäsät	Dehşet	1
Xâr-Zâr	Sefil Hakir, Düşgün	5
Xatâr-Bexatäri	Tehlikesi Emniyeti	1
Xat-Xabär	Haber	1
Xayli-Sipâhi	Sipahi Alayı	2
Xızr-İlyâs	Hızır İlyas	1
Xoş-Xollâşmâq	Vedalaşmak	2
Yâkut-Zümräd	Yakut Zümrüt	1
Yâl-Kâkil	Kâkül	1
Yânib-Öçär	Yanıp Söner	1
Yân-Yâğı	Yan, Etraf	8
Yâppä-Yâvlik	Hep Birden	1
Yâv-Yârâğ	Düşman Silah	1
Yetim-Yesir	Yetim Dul	2
Yıqlmâq-Sürünmâq	Yıkılmak Sürünmek	2
Yiğın-Todä	Yığın, Sürü	1
Yügürmâq-Çâpmâq	Koşmak	2
Yürib-Yelib	Koşarak, Çabalayarak	1
Zängi-Gärä	Siyah Rengi, Kara	1
Zâr-Tävällä	Ağlayıp Yalvarmak	1
Zâr-Zärbâb	Çok Süslü, Güzel, İşlemeli	1

2.2 ANTCONC ÇIKTILARINA İLİŞKİN BULGU VE YORUMLAR

2.2.1. “Âmân-Esân” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

Şekil 2. “Âmân-Esân” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerden birincisi olan *âmân-esân* ikilemesi “sağ salım” anlamına gelmektedir. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 99 kez yalın hâlde kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4. “Âmân-Esân” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Âmân-esân	Sağ salim	-	-	-	99	233.189

Bu ikilemenin sözcükleri, tek başlarına anlamlı olduğu gibi bir araya geldiklerinde de aralarında anlamsal ve sözlüksel açıdan alaka olan sözcüklerdir **Aman:** Arapça *emn* “güvenlik” kökünden gelen sözcük Türkiye Türkçesinde “emniyette olma”; “affetme, bağışlama” anlamındadır (Çağbayır, 2007: 226). **Esen:** Farsça *āsān* “rahat, dingin, kolay” sözcüğünden gelen sözcük “hiçbir sağlık derdi olmayan, sağlıklı, sıhhatli” manasındadır (Çağbayır, 2007: 1480). Görüldüğü gibi sözcükler ayrı ayrı sahip oldukları anlamı korumuş ikileme oluşturduklarında daha güçlü bir anlam ortaya çıkmıştır. İkileme eylemin nasıl yapıldığını gösterirken aynı zamanda eylemi yapan kişinin durumunun nasıl olması istendiğinin tespitini de sağlar. Esenlikle anlamı taşıyan bu ikilemenin muhatabına iyi dileklerde bulunma gibi olumlu duygular ifade etme görevi vardır. Bu bağlamda, bu ikilemenin görüldüğü bağımlı dizinler incelendiğinde anlamsal bakımdan paralellik gösteren sevgi sözcükleriyle (*ikki cânım, ikki bâlâm vb.*) sıklıkla kullanıldığı ifade edilebilir. Aynı zamanda yapılan eylemin zarar görülmeden, güven içerisinde yapılması isteği vardır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi taranan metinlerde ikileme aynı anlama gelen *sâg-sâlâmât* şeklinde de kullanılmıştır.

Tablo 5. “Âmân-Esân” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Âmân- esân	Bâr-	Var-	17
	Kel-	Gel-	8
	Bol-	Ol-	7
	sâg- sâlâmât	Sağ salim	7

Âmân-esân ikilemesinin eş dizim tablosuna göre, ikileme *bâr-* eylemi ile 17 defa, *kel-* eylemi ile 8 defa, *bol-* eylemi ile 7 defa son olarak *sâg-sâlâmât* ikilemesi ile 7 defa kullanılmıştır. İkilemeyi oluşturan sözcükler ayrı ayrı incelendiğinde sözcük türünün isim olduğu görülmektedir. İkilemenin eş dizimleri incelendiğinde bu ikilemenin söz diziminde zarf görevi yaptığı bilgisine ulaşmaktayız. Yani ikileme

zarf olarak fiili nitelenmektedir. Zarf görevinde bulunan sözcük grupları ve sözcükler yüklemi yön, tarz, vasıta, zaman, miktar ve şart bildirerek tamamlar (Karahana, 2010: 32). Burada da *âmân-esân* ikilemesinin işlevi yüklem tarz yönünü bildirmektir. Yani eylemin nasıl yapıldığını açıklamaktadır.

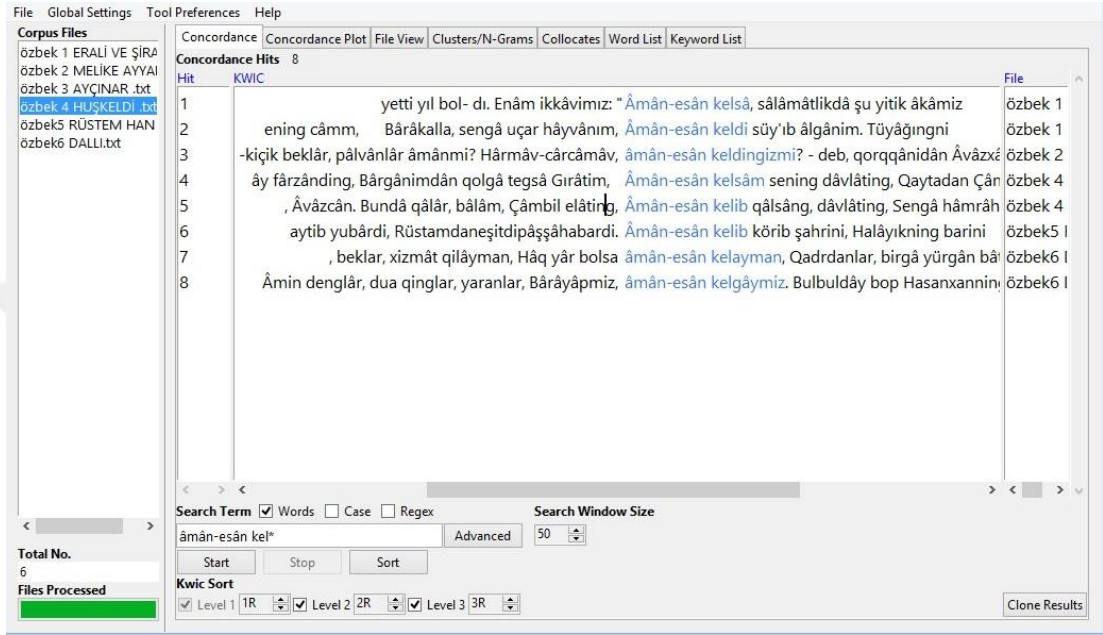
Yukarıda verilen eylemlerin yanı sıra olumlu anlam taşıyan *sâg-sâlâmât* ikilemesiyle de kullanıldığı ve ikileme üzerinde pekiştirme etkisine sahip olduğu görülmektedir. Hem ikilemeyi oluşturan sözcükler hem cümlenin genel anlamı hem de ikilemenin birlikte kullanıldığı sözcükler ikilemenin anlamı üzerinde oldukça etkilidir. İkilemenin cümlede öge olarak görevine baktığımızda ise zarf tümleci olduğunu görürüz. Bu aşamada ikilemenin cümledeki yeri ve birlikte kullanıldığı sözcükleri inceleyecek olursak;

The screenshot shows a software interface for analyzing concordance hits. The search term is "âmân-esân bâr". The results are displayed in a table with columns for Hit, KWIC, and File. The hits are numbered 1 through 17. The KWIC column shows the search term highlighted in blue within the context of the text. The File column lists the source files, such as "özbek 1", "özbek 2", etc. Below the table, there are search options (Words, Case, Regex), search window size (50), and sorting options (Kwic Sort, Level 1, 2, 3).

Şekil 3. “Âmân-Esân” İkilemesinin *Bâr*- Fiili ile Eş Dizim Bilgisi

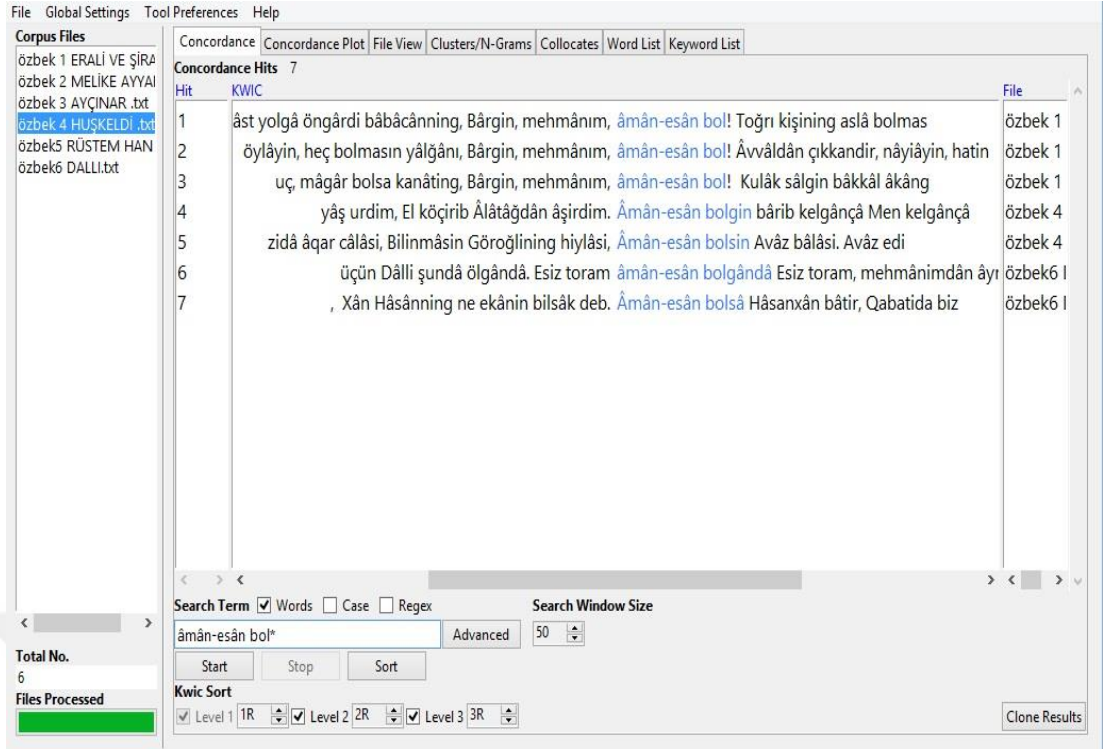
Şekil 3’te bu ikilemeyle en sık kullanılan eylem olan *bâr*- fiilinin çeşitli ekler ararak kullanıldığı görülür. Bu ekler *-(i)b* zarf fiil eki, *-mi* soru eki, *-sâ* şart eki, *-gin* teklik 2. şahıs emir ekidir. *Bâr*- eylemi cümle içerisinde ikilemeden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında ikilemenin *bâr*- eylemiyle kullanıldığında neredeyse bütün şahısları muhatap olarak aldığı görülmektedir. Soru ekiyle kullanımı dışında bütün kullanımlarında konuşmacıdan dinleyiciye temennide bulunulmuştur.

Herhangi bir kişiyi bir yere uğurlarken dilenen dilektir. İyilik içerisinde gidilmesi istenmektedir. *Âmân-esân* ikilemesi *bâr-* fiili ile birlikte kullanıldığında eylemi gerçekleştiren kişinin olayın başlangıcından uzaklaştığı anlamı da ortaya çıkmaktadır. Bu da derin anlamda kişiler arasında ayrılık ifade eder ve içerisinde üzüntü, keder gibi duygular barındırır.

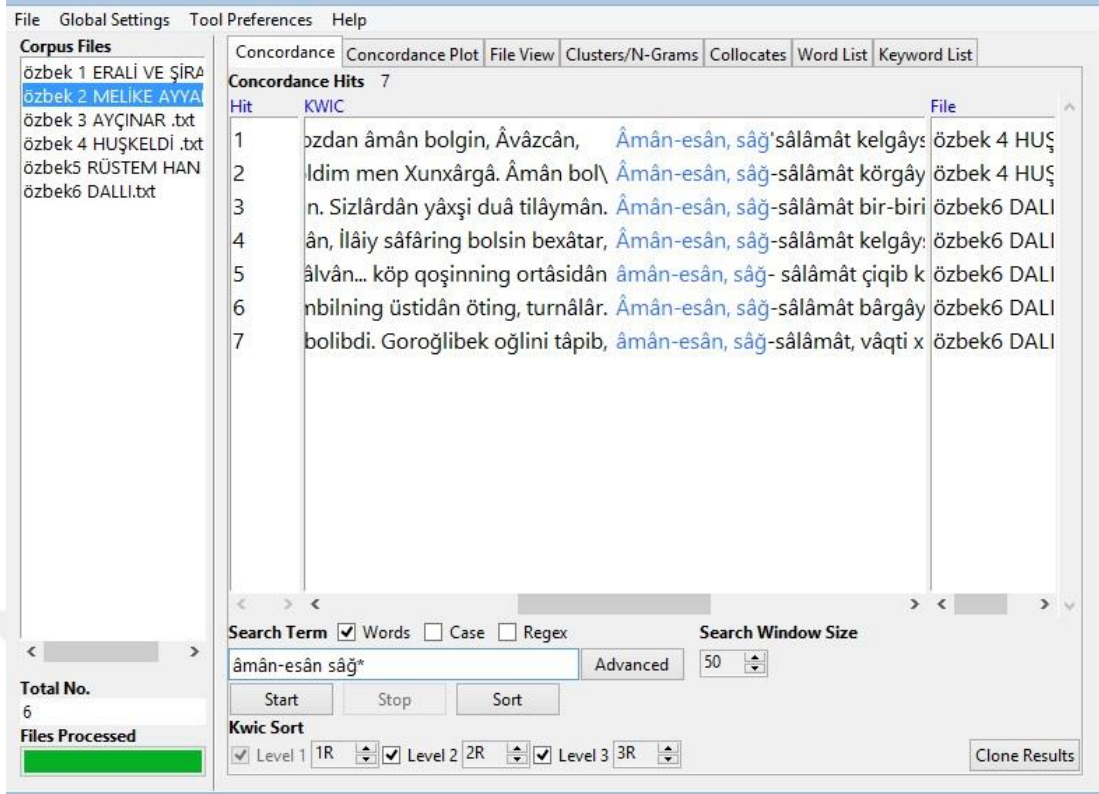
Şekil 4. “Âmân-Esân” İkilemesinin *Kel-* Fiili ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 4’te bu ikilemeyle en sık kullanılan eylemlerden olan *kel-* fiilinin farklı eklerle kullanıldığı görülmektedir. Bu ekler *-(i)b* zarf fiil eki, *-sâ* teklik 3. şahıs şart eki, *-di* görülen geçmiş zaman eki, *-ngiz* çokluk 2. şahıs eki, *-gây* çokluk 1. şahıs istek eki, *-ây* teklik 1. şahıs emir ekidir. *Kel-* eylemi cümle içerisinde ikilemeden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında ikilemenin *kel-* eylemiyle kullanıldığında neredeyse bütün şahısları muhatap olarak aldığı görülmektedir. Yine burada da konuşmacıdan dinleyiciye temennide bulunulmuştur. *Âmân-esân* ikilemesi *kel-* fiili birlikte kullanıldığında eylemi gerçekleştiren kişinin olayın başlangıcına yaklaştığı anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu da derin anlamda kişiler arasında kavuşma ifade eder ve içerisinde sevinç, mutluluk gibi duygular barındırır.

Şekil 5. “Âmân-Esân” İkilemesinin *Bol*-Fiili ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 5’te bu ikilemeyle en sık kullanılan eylemlerden olan *bol*- fiilinin farklı eklerle kullanıldığı görülmektedir. Bu ekler *-gin* 2. teklik şahıs emir eki, *-gân* sıfat fiil eki, *-dâ* bulunma hâl eki, *-sâ* şart ekidir. *Bol*- eylemi cümle içerisinde ikilemeden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında ise ikilemenin *bol*- eylemiyle kullanıldığında emir kipi ile çekimlendiği görülmektedir. Fakat her ne kadar emir görünüşünde kullanılsa da aslında verilmek istenen anlam iyi dilekler ve temennilerdir. İyilik içerisinde olma ve sağlıklı kalma gibi anlamları işaret eder.

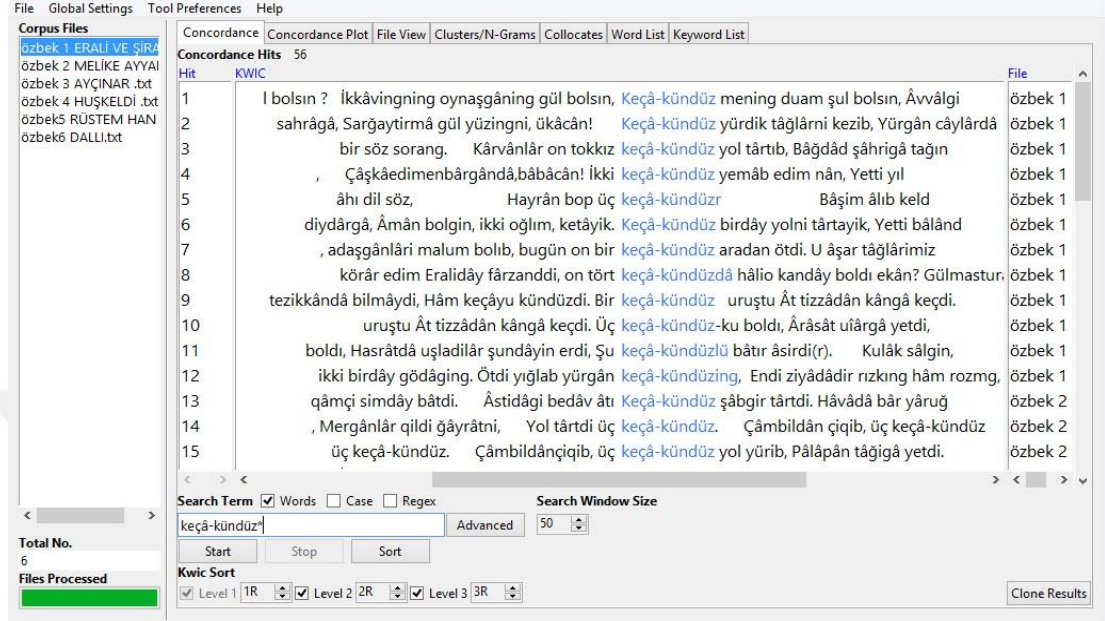

Şekil 6. “Âmân-Esân” İkilemesinin *Sâğ-Sâlâmât* İkilemesi ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 6’da *âmân-esân* ikilemesinin *sâğ-sâlâmât* ikilemesi ile ne sıklıkta kullanıldığı belirtilmektedir. *Sâğ-sâlâmât* ikilemesi yalın hâlde kullanılmıştır. Neredeyse aynı anlamda kullanılan bu iki ikileme arka arkaya gelerek eylemi güçlendirmiş ve işe abartı katmıştır. Bunun yanı sıra ikilemenin pekiştirilmesiyle anlam da pekiştirilmiştir. *Sâğ-sâlâmât* ikilemesi cümle içerisinde *âmân-esân* ikilemesinden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.2.2. “Keça-Kündüz” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

Şekil 7. “Keça-Kündüz” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerden ikincisi olan *keça-kündüz* ikilemesi “gece gündüz” anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 56 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 6. “Keça-Kündüz” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Keça-kündüz	Gece-gündüz	-	-	-	51	233.189
Keça-kündüzdâ	Gece gündüzde	İçinde bulunma	-dâ	Bulunma hâl eki	2	233.189
Keça-kündüzlü	Geceli gündüzlü	Bir şeyli olmak	-lü	İsimden isim yap.	1	233.189
Keça-kündüzing	Gecen gündüzün	Kişiyeye aitlik	-ing	2.tekil iyelik	1	233.189
Keça-kündüzim	Gecem gündüzüm	Kişiyeye aitlik	-im	1. tekil iyelik	1	233.189

İkileme 51 kez yalın hâlde 5 kez çeşitli ekler olarak kullanılmıştır. İkileme iki zıt sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşturulmuş. Kullanılan bu zıt iki sözcük ikileme oluşurken birliktelik, bütünlük anlamı kazanmıştır. Gece gündüz ikilemesi kullanılırken belirtmek istenen zaman ne yalnızca gündüz ne de yalnızca gecedir. Burada kastedilen zaman dilimi bütün bir gündür. Tek sözcükle ifade edemeyeceğimiz bu anlamı ikileme oluşturarak bildirmemiz olasıdır (Yılmaz, 2007). Yapılan işin ara verilmeden sürekli yapıldığını zaman ayrımı yapılmadığını ifade eder. Bu ikileme yer aldığı cümleye süreklilik-devamlılık anlamı yüklemiştir. Bir başka deyişle eylemin kesintisiz sürekliliğini ifade etmiştir. Yani belirlenen kavramın sınırlarını belirtmektedir. İkileme aynı zamanda cümlede zaman ifadesi olarak da görev yapmaktadır. Eylemin ne zaman yapıldığını vurgulamaktadır. Taranan metinlerde ikimenin sözcüklerinin yer değiştirmiş şekli ile (*kündüz-keçe*), bunun yanında ikilemenin, aynı anlama gelen *ertâ-keç* ve *âqşam-kündüz* şeklinde kullanıldığı da saptanmıştır.

İkilemenin cümle içerisinde hangi ekleri olarak kullanıldığı yukarıdaki tabloda (Tablo 6) görülmektedir. Bu eklerin ikilemeye kattığı anlamlara bakacak olursak;

Örnek 1.

Üç keçâ-kündüzdâ bârib qaytârsân

Üç gece gündüzde varıp dönersin

Birinci örnekte görüldüğü üzere ikileme bulunma hâl eki almıştır. Bu ek kullanım şekillerine baktığımızda adı fiile içinde bulunma, zamanda bildirme, zarf tümleci oluşturma derece bildirme, aracı olma, vb. görev ve ifadelerle bağladığını görürüz (Korkmaz, 2017: 112). Yukarıdaki örneğe baktığımızda ekin ikilemenin süreç ifade etmesine katkı sağladığı görülmektedir. Eylemin oluş aşamasında geçen süreye ve yapılan işin belirli bir zaman dilimi olmasa da belirsiz de olsa uzun bir vakit gerektirdiğine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda cümlenin içinde gelişen olaylar ve hareketler dizisi barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda “*Üç keçâ-kündüzdâ bârib qaytârsân.*” cümlesine bakıldığında belirlenen süre içerisinde gitme ve dönme hareketinin yapılacağı açıkça görülmektedir. Son olarak ikilemenin bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevi üstlendiği görülmektedir.

Örnek 2.

Şu keçä-kündüzlü bâtır äsirdi(r)

O yiğit artık gece gündüz esirdir.

Bu örnekte ikilemenin isimden isim yapma eki aldığı görülmektedir. Bu ek zıt veya eş anlamlı ikilemelere getirildiğinde anlamı pekiştirilmiş ikilemeler meydana getirir. Analı babalı, geceli gündüzlü, derli toplu...(Korkmaz, 2017: 134). İkilemenin bu ekle kullanılması bir şeyli olmak bahsedilen şeye sahip olmak gibi durumları ifade etmiştir. “*Şu keçä-kündüzlü bâtır äsirdi(r)*” cümlesinde görüldüğü gibi günü oluşturan gece gündüzün aitliğinden bahsetmektedir. Yani yaşanan olayın sürecinin gece ve gündüze bağlı bulunduğunu gösterir. Bu sürecin hem geceyi hem gündüzü ihtiva ettiğini ifade etmektedir. Son olarak ikilemenin bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde zarf tümleci görevi üstlendiği görülmektedir.

Örnek 3.

Ötdi yığlab yürgän keçä-kündüzing

Ağlayarak geçti gecen gündüzün

Örnek 4.

Gäzâ bilän ötib keçä-kündüzim,

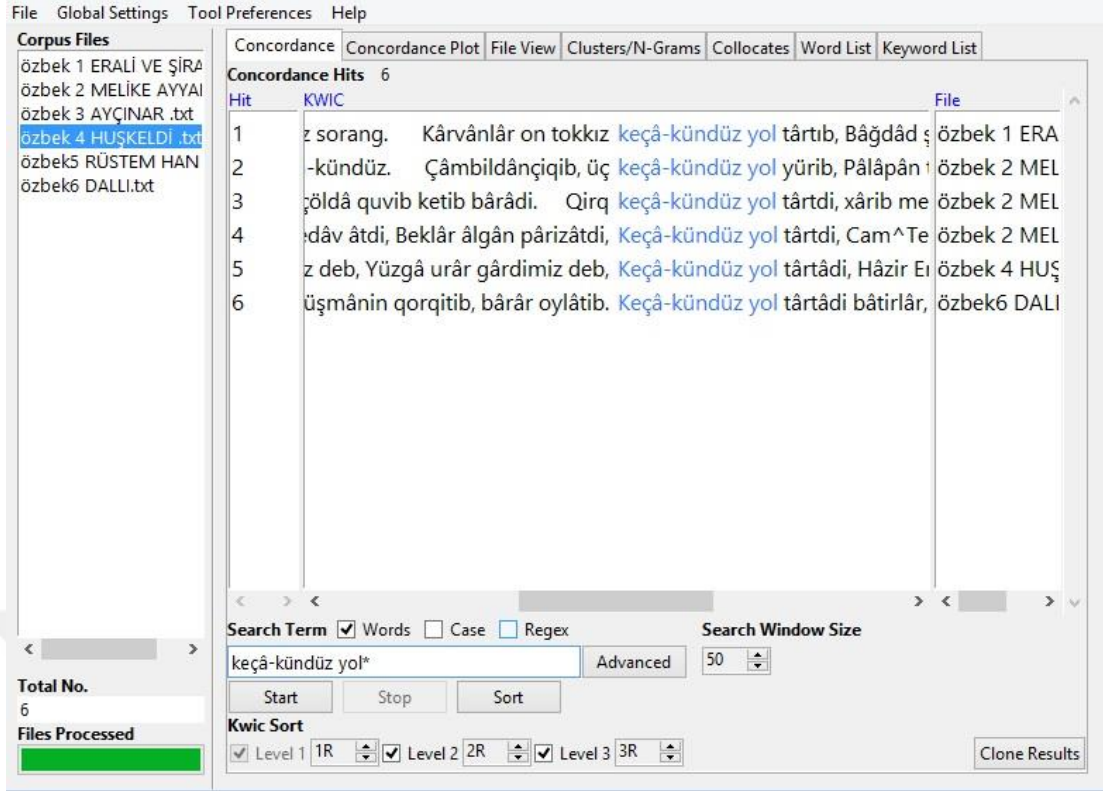
Gaza ile geçti gecem gündüzüm

İkilemeyi bu cümlelerde incelediğimizde üçüncü örnek 2. tekil iyelik eki, dördüncü örnek 1.tekil iyelik eki ile kullanımına örnektir. İyelik herhangi bir varlığın başka bir varlığa veya başka bir kişiye ait ve bağlı oluşudur (Karaağaç, 2012: 327). Bu noktada sahiplik kategorisinde ikilemeye bakıldığında ekin ikilemeye mülkiyet getirdiği saptanmıştır. Yani sahip olan kişi ile sahip olunan şey arasındaki ilişkiyi, bağlılığı gösterir. Son olarak ikilemenin bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde özne görevi üstlendiği görülmektedir.

Tablo 7. “Keçä-Kündüz” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

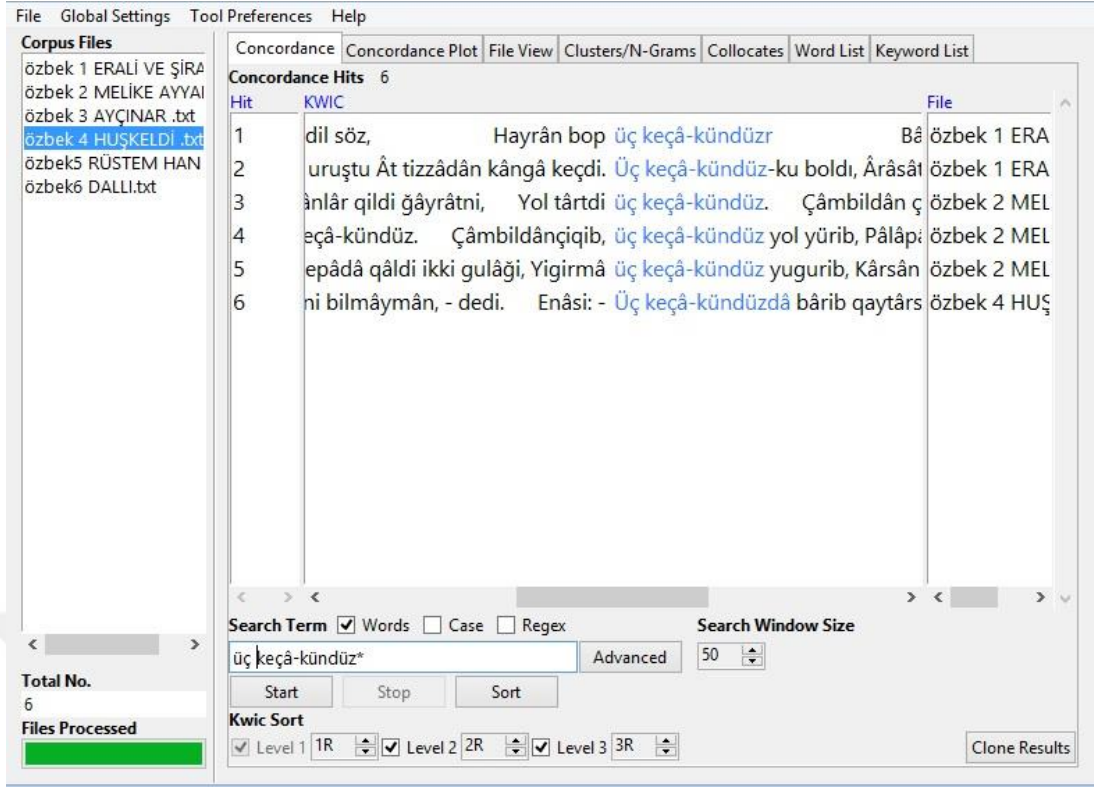
İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Keçä-kündüz	Yol	Yol	6
	Üç	Üç	7
	On	On	6

İkilemeyi oluşturan sözcükler ayrı ayrı incelendiğinde sözcük türünün isim olduğu görülmektedir. İkilemenin cümledeki yeri incelendiğinde ise söz dizimindeki görevinin zarf olduğu görülmektedir. İkileme zarf olarak fiili nitelemektedir. Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği gibi ikilemenin işlevi yüklem zaman yönünü bildirmektir. İkilemenin eş dizimlerine bakıldığında sayı bildiren sözcüklerle kullanımının daha sık olduğu tespit edilmiştir. İkilemenin bu sözcüklerle yan yana kullanılması ikilemenin kendi içinde barındırdığı abartma anlamının da pekiştirilmesini sağlamaktadır. Bu sözcükler sayısal olarak ikilemeyi vurgulamıştır. İkileme *on* ve *üç* sözcüklerinden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra ikileme *yol* sözcüğü ile eş dizim göstermektedir ve kendinden sonra gelen bu sözcüğü süreç yönünden destelemektedir.

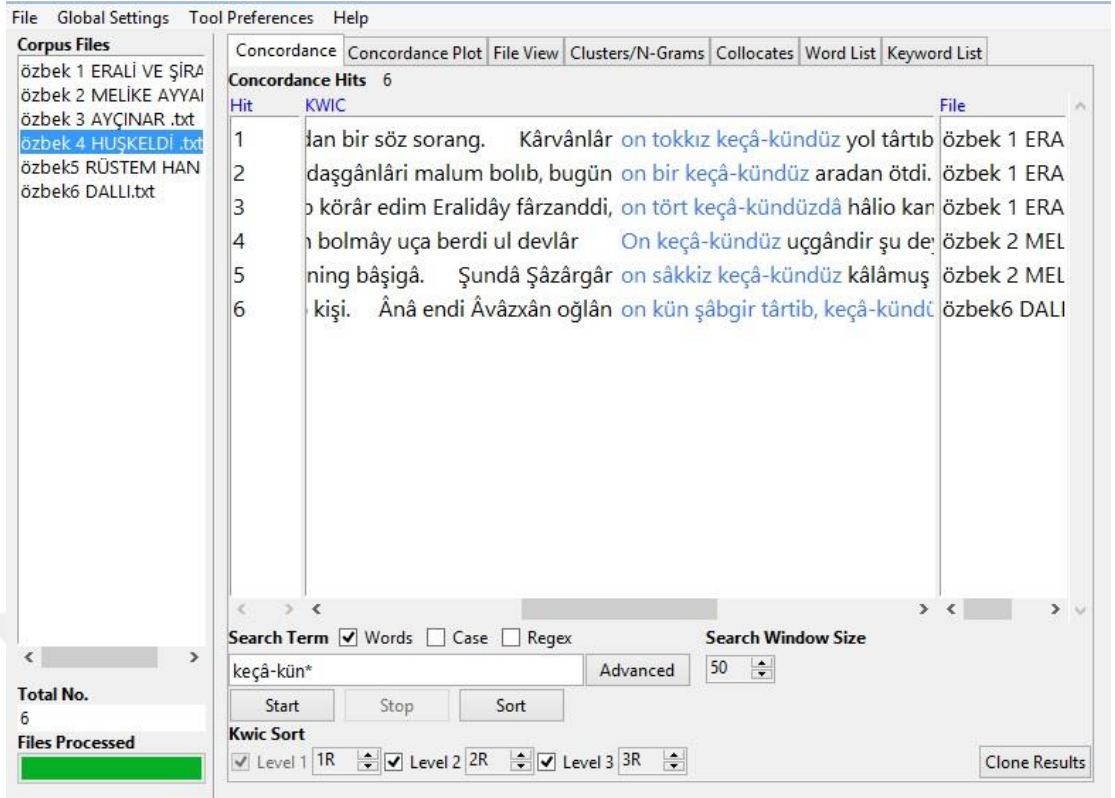
Şekil 8. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin *Yol* Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 8’de *keçâ-kündüz* ikilemesinin *yol* sözcüğü ile ne sıklıkta görüldüğü belirtilmiştir. *Yol* sözcüğü yalın hâlde kullanılmıştır. İkileme *yol* sözcüğü ile birlikte kullanıldığında devam eden bir süreç ifade etmektedir. Aynı zamanda bu süreç zorluk içeren bir yaklaşma da belirtmektedir. *Yol* sözcüğü cümle içerisinde ikilemeden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır.

Şekil 9. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin Üç Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 9’da *keçâ-kündüz* ikilemesinin *üç* sözcüğü ile ne sıklıkta görüldüğü belirtilmiştir. *Üç* sözcüğü yalın hâlde kullanılmıştır. Bu iki sözcük yan yana geldiğinde anlam pekiştirilmiştir ve çoğaltma yapılmıştır. Bu sözcük ikilemenin miktarını belirtmektedir. Bir şeyi yapmak için ara vermeksizin her zaman, devamlı çaba harcamak gibi anlamlar kazandırmıştır. *Üç* sözcüğü cümle içerisinde ikilemeden önce gelecek şekilde kullanılmıştır.

Şekil 10. “Keçâ-Kündüz” İkilemesinin *On* Sayısı ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 10’da *keçâ-kündüz* ikilemesinin *on* sözcüğü ile ne sıklıkta görüldüğü belirtilmiştir. *On* sözcüğü yalın hâlde kullanılmış, bu iki sözcük yan yana geldiğinde anlam pekiştirilmiş ve çoğaltma yapılmıştır. Sözcük ikilemenin miktarını da belirtmektedir. Bir şeyi yapmak için ara vermeksizin her zaman, devamlı çaba harcamak gibi anlamlar kazandırmıştır. *On* sözcüğü cümle içerisinde ikilemeden önce gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.2.3. “Oynáb-Kül-” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

The screenshot shows the AntConc software interface. The main window displays concordance hits for the search term "Oynáb-kül*". The results are organized into three columns: Hit, KWIC, and File. The search term is "Oynáb-kül*" and the search window size is 85. The results show 48 hits across various files, with the first few lines of text visible in the KWIC column.

Hit	KWIC	File
35	di. Cáhânni sâyr etib oynáb-külinglâr, Dünyâning dâvrini bund	özbek 2 MEL
36	Cáhânni sâyr etib oynáb-külgânmiz, Şâdu xürrâm, câni	özbek 2 MEL
37	vâtir Göroğli nâmdâr. Oynáb-külib Mâlikâdâyin dilbâr, Âtâsi bilâr	özbek 2 MEL
38	b, ârkâni dâvlât bilân oynáb-külib, dünyâdâ yâşâb yürâ berdi. "M	özbek 2 MEL
39	y, yâlgizim, qoy endif Oynáb-külibjürâyik, Boyginângdân âylândi	özbek 3 AYÇ
40	rmiz, Yigitlâr şâdmân oynáb-külârmiz, Hâydâng, beklâr, Âvâz kel,	özbek 4 HUŞ
41	n, Şundây qızlâr bilân oynáb-külâsân, Âgâryâqsâ, Girkök âtni mir	özbek 4 HUŞ
42	i? Yâki qızlâr bilân oynáb-küldingmi? Gâcdumxân Çâmbild	özbek 4 HUŞ
43	ndâ, Buviş İntizârmân oynáb-külgândâ. Qunduz bilân Yulduz pây	özbek 4 HUŞ
44	kbâççâ, Bizning bilân oynáb-külsâng bir keçâ, Sening xizmâtingn	özbek 4 HUŞ
45	âtli; cudâ mârd oğlân, Oynáb-külsâng qâlmâs yürâkdâ ârmân, U	özbek 4 HUŞ
46	n, qâşimdâ turâr deb, Oynáb-külib birgâ dâvrân sūrâr deb, Menir	özbek 4 HUŞ
47	o ketding uzâq yolgâ, Oynáb-külsâk bir mâzgilgâ, l'şing tüşgân n	özbek 4 HUŞ
48	cân, Öz tenggingmân oynáb-külgin, Hâsâncân, Yâş bâççâsân, bâr	özbek6 DALI

Şekil 11. “Oynáb-Kül-” İkilemesinin Antconc'daki Sıklık ve Bağımlı Dizim Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerden üçüncüsü olan *oynáb-kül-* ikilemesi “güle oynaya” anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 48 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 8. “Oynāb-Kül-” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Oynāb-kül-	Oynayıp gülmek (güle oynaya)		-	-	-	233.189
Oynāb-külgan	Oynayıp güldün	Bitmişlik	-gānmān -gānsiz -ganmiz -	Duyulan geçmiş zaman (-gān, ikinci tip)	10	233.189
Oynāb-küldi	Oynayıp gülmüş	Bitmişlik	dingmi? -di -dirdi -dim	Görülen geçmiş zaman (-di, birinci tip)	4	233.189
Oynāb-külganda	Oynayıp güldüğünde	Zaman	-gān -gānda	Sıfat fiil (-gan)	2	233.189
Oynāb-külib	Oynayıp gülüp	Bağayem	-ib	Zarf fiil	13	233.189
Oynāb-kül-	Oynayıp gülsək	Koşul, temenni	-sāng -sāngiz -ārsān -sāk -sā	Şart eki (-sa)	7	233.189
Oynāb-külāmiz	Oynayıp güleceğiz	Haber, kesinlik	-āmiz -āsān -āmān	Gelecek zaman (-a, birinci tip)	5	233.189
Oynāb-kül-	Oynayıp gül	Zorunluluk	-ing -inglar -sin -gin	Emir kipi	4	233.189
Oynāb-külmak	Oynayıp gülmek için	Ad	-makçin	Fiilden isim	1	233.189
Oynāb-külar	Oynayıp güler	Genellik	-ārmiz -ārsān	Geniş zaman	2	233.189

Bu ikileme kullanımların tamamında ek almıştır. İkileme iki fiilin bir araya getirilmesi ile meydana getirilerek anlam değeri artırılmıştır. Bu fiiller tek başına kullanıldıkları zaman ikilemenin yarattığı anlam gücü yaratılamaz. Örneğin *gülerek git* veya *oynayarak git* denildiğinde *güle oynaya git* kadar etkili bir anlam ortaya çıkmaz. İkillemeyi oluşturan eylemler tek başına kullanıldıklarında farklı farklı anlamlar içerirken bir araya geldiklerinde içerisinde mecaz da barındıran bambaşka bir anlam taşımıştır. Yani oynamak; “Müziğin gerektirdiği uyumlu hareketleri yapmak”; Gülmek; “İnsan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında,

genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak.” Güle oynaya; “sevinerek neşe ile” (TDK, 2018). Görüldüğü üzere iki sözcükle yeni bir anlam ortaya çıkmıştır ve bu ikileme bir kavramı adlandırmıştır. Bunun yanı sıra eylemin nasıl yapıldığı vurgulanmaktadır. Aynı zamanda cümlenin anlamını olumlu yönde etkilemekte cümleye coşkunluk anlamı katmaktadır.

İkilemeyi oluşturan sözcükler arasında belirli bir ses düzeni olduğu için çoğu kez tekrar gruplarının pek çoğunda sözcüklerin yeri değiştirilemeye söylenmektedir (Karahana, 2010: 61).

Burada ise *oyñāb-kül-* ikilemesinin *külip-oyñāb* şeklinde kullanımı da mevcuttur. İkilemenin cümle içerisinde hangi ekleri alarak kullanıldığı yukarıdaki tabloda (Tablo 8) görülmektedir. Bu eklerin ikilemeye kattığı anlamlara bakacak olursak;

Örnek 5.

Cāhānni sāyr etib oynāb-külgānmān.

Cihanı dolanıp, oynayıp güldüm,

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere ikileme görülen geçmiş zaman eki almıştır. Bu ek şekil ifade ederken zaman da ifade eden bir ektir. Zaman açısından görülen geçmiş zamanı ifade ederken şekil açısından bildirme ifade eder (Ergin, 2009: 298). Yani bu ek ikilemenin geçmişte olup bittiğini gösterir. Son olarak ikileme bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde fiil görevi üstlenmektedir.

Örnek 6.

Buviş İntizārmān oynāb-külgāndā.

Hâla İntizar ile oynayıp güldüğünde,

Örnek 6’da ikilemenin sıfat fiil eki *-gān* ve bulunma hâli eki olan *-dā* ekinin birleşmesiyle oluşan zarf fiil fonksiyonundaki birleşik şekillerden olan *-gāndā* ekini aldığı görülmektedir. Bu ek *-dıği zaman*, *-dıği zaman*, *-dığinda*, *-dığinde* anlamlarını taşımaktadır (Çoşkun: 173). Yani ek ikilemeyi zaman yönünden desteklemektedir. Fakat ikileminin zamanıyla ilgili kesin zaman bildiren (akşam, yarın vb.) herhangi bir bilgiye ulaşılmamakta, ikileme bu eki aldığı zamanı kendinde barındırmaktadır. Bu ek direkt olarak ikilemenin hareketine vurgu yapmaktadır.

Örnek 7.

Oynāb-kūlib Mālikādāyin dilbār

Oynayıp-gülüp Melike gibi dilber,

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi ikileme zarf fiil eki almıştır Banguoğlu'nun da ifade ettiği gibi bu zarf fiil eki "Yüklemi oldukları iç cümleyi basitçe baş cümlenin yüklemine bağlı kılar ve iki kılışın birbiri ardınca veya aynı zamanda gerçekleştiğini gösterir." (2015: 429). Bu bağlamda *oynāb-kūl-* ikilemesinin oluşumuna en uygun ve en fazla kullanılan ekin bu ek olduğu da söylenebilir. İkileme bu eki aldığı zaman ve kişi kavramından soyutlanmaktadır. Yani hareketin ne zaman yapıldığı ya da hareketi kimin yaptığı belirsizdir. Son olarak ikileme bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde zarf görevi üstlenmektedir.

Örnek 8.

Cāhānni sāyr etib oynāb-kulāmiz,

Cihanı dolaşıp oynayıp güleceğiz,

Örnek 8'de ikilemenin gelecek zaman eki aldığı görülmektedir. İkileme bu eki aldığı zaman eylemin kesin olarak gerçekleşeceği bildirilir. Bu cümlede ikileme daha sonra olacak olan bir olayı anlatması dışında gelecekteki bir hayali bir temenniye anlatır. İkileme bu eki aldığı zaman yukarıda da görüldüğü gibi cümlenin yüklemi hâline gelmektedir.

Örnek 9.

Öz tenggingmān oynāb-kulgin, Hāsāncān,

Kendi denginle oynayıp gül, Hasancan,

İkileme emir eki aldığı zaman yukarıda da görüldüğü gibi cümlenin yüklemi hâline gelmiştir. İkileme bu ekle kullanıldığında belirli bir zaman mefhumundan yoksundur. Burada iletilmek istenen mesaj aslında emir değil, karşıdaki kişinin çıkarları doğrultusunda ona yol göstermektir. İstek, niyet, duygu, öneri gibi çeşitli duyguları iletmek için kullanılmıştır.

Tablo 9. “Oynâb-Kül-” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Oynâb-kül-	-	-	-

Tablo 9’da da görüldüğü gibi ikileme hiçbir sözcükle eş dizim göstermemektedir. Cümle içerisinde yan yana geldiği her sözcük ile aynı sıklıkta kullanılmış, düzenlilik göstermiştir.

2.2.4. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizim ve eş dizim bilgilerini veren AntConc’dan alınan sonuçlara göre;

The screenshot shows the AntConc interface with the following details:

- Menu Bar:** File, Global Settings, Tool Preferences, Help
- Corpus Files:**
 - özbek 1 ERALİ VE ŞİRA
 - özbek 2 MELİKE AYYA
 - özbek 3 AYÇINAR .txt
 - özbek 4 HUŞKELDİ .txt
 - özbek5 RÜSTEM HAN
 - özbek6 DALLI.txt
- Search Term:** zâr-zâr*
- Search Window Size:** 50
- Search Results:**

Hit	KWIC	File
15	Şu sâbâbdân men yıqlaymân zâr-zâr,	özbek 1 ERA
16	dilbâr; Küygân âşık kân yıqlaydı zâr-zâr Körâlmây kelibsiz; özing	özbek 1 ERA
17	ıkarrâr, Bunça yıqlamâgin özing zâr-zâr. Mening âtim aslı edi	özbek 1 ERA
18	m mân! Bundâ kelib gârib bolib zâr-zâr, Ne qilsâ hükmi bir qudr.	özbek 2 MEL
19	l bâşlâdi. Âvâzcânning âstigâ zâr-zârbjb libâslâri tâşlâb, Gülg	özbek 2 MEL
20	eyârini bilmâyâtir, Âytoti mâmâ zâr-zâr yiglayâtir. Âgâmân "Câv	özbek 3 AYÇ
21	abârdâr, Yıqlâşibyâtmâsin bolib zâr-zâr, ??? bilib âl şu bâldânı	özbek 4 HUŞ
22	bu sözlârni eşitib, behuş bolib, zâr-zâr yıqlâb Çâmbilgâ kelib, Xı	özbek 4 HUŞ
23	ledi. Xâldârxân mâhrâm beçârâ zâr-zâr yıqlâb: - Ey Göroğlibek, h	özbek 4 HUŞ
24	ni, Söz âytib yıqlâyman sızlârgâ zâr-zâr, Tüşmâgin, târtilib turgin	özbek 4 HUŞ
25	zigüldân eşitib, ormidân turğızib, zâr-zârbâf, kimxâb libâslâr kiygi;	özbek 4 HUŞ
26	ni dürdây bolib. Köz yâşini tökib, zâr-zâr yıqlâb, öz âhvâligâ âytgâ	özbek6 DALI
27	Tânâ qâldim munâvtâğdâ zâr-zâr, Xudâvândâ, qilmâğâysâ	özbek6 DALI
28	âkbâr, Ölim tüşqân yıqlâmâsmi zâr-zâr. Bâlâlârni tâpmây qâldı	özbek6 DALI

Şekil 12. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizim Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerin dördüncüsü olan *zâr-zâr* ikilemesi “zırıl zırıl” (zar zar, hüngür hüngür) anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 35 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 10. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Zâr-zâr	Zırıl zırıl Zar zar Hüngür hüngür	-	-	-	35	233.189

İkileme yalın hâlde kullanılmıştır. İkileme aynı sözcüğün yan yana gelmesiyle oluşturulmuş ve cümlenin etki derecesini artırmıştır. Bu ikilemeler daha çok kalıplaşmış iki sözcüğün yan yana gelmesiyle kurulan ikilemelerdir. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin arasındaki bu kalıplaşma ve kenetleme oldukça keskindir. Bu sözcüklerden herhangi biri ya da ikisi tek başına kullanılamaz. "Çoluk çocuk", "eski püskü", "tek tük" sözcükleri, zorla olmadığı sürece tek başına kullanılamaz. Bu sözcüklerin arasında bir zorunluluk, görünmeyen bir bağ vardır. Bu da onların bir arada kullanılmasını gerektirir. Bu bir kalıplaşmadır. Bunların dışında ikilemeyi oluşturan her iki sözcüğün de tek başına kullanılmadığı ikilemeler de mevcuttur. Didik didik, zırıl zırıl, gürül gürül, fokur fokur gibi (Hatiboğlu, 1981: 15).

Bu ikileme yapılan eylemin nasıl yapıldığını belirtir yani eylemin yüksek sesle başka bir deyişle hıçkırığa hıçkırığa yapıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra eyleme pekiştirme anlamı katarak çok fazla, bolca anlamı kazandırmıştır. Anlatış değerini kuvvetlendirerek hareketin özelliğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Genel olarak birlikte kullanıldığı eyleme olumsuzluk katmaktadır. Örneğin herhangi biri için *zırıl zırıl* ağlıyor denildiğinde çok şiddetli bir ağlama olduğunu anlamamızın yanı sıra eylemi yapan kişiye karşı da olumsuz duygular (aşağılama, küçük görme) hissettirir. Taranan metinlerde bu ikileme ile aynı anlamı taşıyan *däd-däd* ikilemesinin de olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak aynı anlama gelen farklı ikilemelerin metin içinde kullanımının mevcut olduğu görülmektedir.

Tablo 11. “Zâr-Zâr” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Zâr-zâr	Yığ-	Ağlamak	7

İkilemeyi oluşturan sözcükler ayrı ayrı incelendiğinde sözcüğün yansıma bir ses olduğu görülmektedir. *Zâr-zâr* ikilemesinin cümledeki yeri incelendiğinde ise söz dizimindeki görevinin zarf olduğu görülmektedir. İkileme zarf olarak fiili nitelemektedir. Bu bağlamda ikileme yüklem tarz yönünü bildirmektedir. Yani eylemin nasıl yapıldığını vurgulamaktadır. Bu tarz ikilemeler sadece belirli bir oluş, bir durum, bir eylem için kullanılabilirler: Bu tarz öğeler bir eylemi ses yönünden betimleyerek onun daha canlı, daha güçlü bir anlatıma kavuşmasını sağlarlar (Aksan, 2006: 87).

Burada da ikileme *yığ-* (ağlamak) sözcüğü ile eş dizim oluşturmakta ve neredeyse sadece bu sözcükle birlikte kullanılmaktadır. Sözcük cümlenin genel anlamını belirlemede olup *zâr-zâr* ikilemesi ile pekiştirilmiştir. Bu ikileme okuyucu ya da dinleyen üzerindeki etkisi bakımından ağlamak eyleminin duygu yoğunluğunu artırmaya yönelik katkıda bulunmuştur. Yani eylemin nasıl yapıldığına vurgu yaparken hareketin gücünü artırarak anlama abartı katmaktadır.

The screenshot shows a concordance search tool interface. The search term is "zâr-zâr". The results are displayed in a table with columns for Hit, KWIC, and File. The KWIC snippets show the term "zâr-zâr" used as a modifier in various contexts, such as "Kârahânder, zâr yığlaymân, zâr-zâr^ Fârzand yokligidân bol" and "Kârahân (der) yıglâr edim zâr-zâr. Yâdgâ tüşgân vakti edir". The file names are all "özbek 1 ERA".

Hit	KWIC	File
1	n. Kârahânder, zâr yığlaymân, zâr-zâr^ Fârzand yokligidân bol	özbek 1 ERA
2	limâ. Kârahân (der) yıglâr edim zâr-zâr. Yâdgâ tüşgân vakti edir	özbek 1 ERA
3	r. Hâmrâ bâğbân zâr yığlaymân zâr-zâr, Dâl boyingd	özbek 1 ERA
4	âlâr. Küygân bândâ kân yığlaydı zâr-zâr, Negâ yığlamasin âldda ç	özbek 1 ERA
5	Küygân kul mân, yıglâr boldı m zâr-zâr: Gâzni urib bolıbmiz-dâ ç	özbek 1 ERA
6	ihtiyâr, Uşbu enâm yığlab kâlâr zâr-zâr, Gâyibânâ râzı bolgin mu	özbek 1 ERA
7	ârmay, buvisining yüzigâ karab, zâr-zâr yığlab, "kıyâmât sâvdâ bi	özbek 1 ERA
8	Muştıparmân, kân yığlaymân zâr-zâr. Heç bândângni kılma bu	özbek 1 ERA
9	Küygân kulmân, kân yığlaymân Zâr-zâr. Yâtgânimâ, ahmâkf nim	özbek 1 ERA
10	âri. Enâ deyman, kân yığlaymân zâr-zâr. Bu elâtdâ sizdân bâşl	özbek 1 ERA
11	sin. Mastura der kân yığlaymân zâr-zâr, Bittâsi tâğdek, biri kırçâ l	özbek 1 ERA
12	igâtermulib karab, "dârğ" - deb zâr-zâr yığlab, közining yâşini a	özbek 1 ERA
13	bu zâra. İkkâvlaşib yığlab turdı zâr-zâr. Yoklagân kişilâr bunı	özbek 1 ERA
14	mukarrâr, Kân yığlaydı atrâfigâ zâr-zâr, Rahm etib, kânın tilâr k	özbek 1 ERA

Şekil 13. “Zâr-Zâr” İkilemesinin *Yığ-* Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 13'te bu ikilemeyle en sık kullanılan eylem olan *yığ-* sözcüğünün farklı eklerle kullanıldığını görürüz. Bu ekler *-(i)b* zarf fiil eki, *-(ä)yatir* şimdiki zaman (ikinci tip) eki, *-r* teklik 3. şahıs geniş zaman eki *-di* görülen geçmiş zaman vb. ekidir. Genel olarak bakıldığında ikilemenin *yığ-* eylemiyle kullanıldığında neredeyse bütün şahısları muhatap olarak aldığı görülmektedir. *Yığ-* sözcüğü cümle içerisinde hem ikilemeden önce hem sonra gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.2.5. “Bir-İkki” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

The screenshot shows the AntConc interface with the following details:

- Menu Bar:** File, Global Settings, Tool Preferences, Help
- Corpus Files:**
 - özbeK 1 ERALI VE ŞİRA
 - özbeK 2 MELIKE AYYAI
 - özbeK 3 AYÇINAR .txt
 - özbeK 4 HUŞKELDİ .txt
 - özbeK5 RÜSTEM HAN
 - özbeK6 DALLI.txt
- Search Term:** bir-ikki*
- Search Window Size:** 85
- Search Options:** Words (checked), Case (unchecked), Regex (unchecked)
- Kwic Sort:** Level 1 1R (checked), Level 2 2R (checked), Level 3 3R (checked)
- Search Results:**

Hit	KWIC	File
17	mâsini bir uzun xurcungâ sâlib, bir-ikki uzun xaltâlârdân yinbişiç	özbeK 4 HUŞ
18	ğzini âçib, eşâkni bâylâb, bâvâsi bir-ikki âğiz söz âytâyâtir. Şundâ	özbeK 4 HUŞ
19	Bu otiriş mâclisining şâ'nigâ bir-ikki söz bolib turi(r): Âydâ	özbeK 4 HUŞ
20	m yâri Sultânhänga korab yana bir-ikki âğiz söz aytib turgan eka	özbeK5 RÜS'
21	aga köngli tolmay, ularga korab bir-ikki âğiz söz aytib turgan eka	özbeK5 RÜS'
22	i, kani piça âşirib körayik" - deb bir-ikki âğiz söz aytib turganeka	özbeK5 RÜS'
23	ay dedi" - deb, âyimlarga karab bir-ikki âğiz söz aytib turgün eka	özbeK5 RÜS'
24	yubârabermak-da" - deb bâbâ bir-ikki âğiz söz aytib turibdi, de	özbeK5 RÜS'
25	âtgan acdahar ekan. Âtni tezlab, bir-ikki urayin. Âcdahar beğam y	özbeK5 RÜS'
26	tirganini bilib, tâ- zilarga korab, bir-ikki âğiz söz aytib turgan eka	özbeK5 RÜS'
27	Âftâbâygâ karab, bâşini kôtariib bir-ikki âğiz söz aytib turgan eka	özbeK5 RÜS'
28	yiğib, üç yillik köhnâ ârâqlârdân bir-ikki xumni çâqlâb tâyyârlâdi.	özbeK6 DALI
29	t qilib turgândây qizib turinglâr; bir-ikkitâng mâst bolgândây bol	özbeK6 DALI
30	ân. Endi, torâm, yâxşi holdingiz, bir-ikki kündân song turib ketâs	özbeK6 DALI

Şekil 14. “Bir-İkki” İkilemesinin Antconcc'daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerin dördüncüsü olan *bir-ikki* ikilemesi “bir iki” anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 30 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 12. “Bir-İkki” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Bir-ikki	Bir iki	-	-	-	28	233.189
Bir-ikkitäng	Bir ikiniz	Tane	-tä	İsimden isim yapma eki	1	233.189
Bir-ikkitäng	Bir ikiniz	Kişiye aitlik	-ng	2. tekil şahıs iyelik	1	233.189

İkileme ardışık iki rakamın bir araya getirilmesi ile meydana getirilmiştir. İki sözcük kullanılarak bir kavram adlandırılmıştır. Sözcükler küçük sayıdan büyük sayıya şeklinde sıralanmıştır. Ağakay bunun gibi ikilemelerin azdan-çoğa: az çok, beş on, bir iki, üç dört ilkesine göre dizildiğini ifade etmektedir (1954). Sayıların oluşturduğu ikilemeler, cümle içerisinde genellikle tam sayının bilinmediği zamanlarda, “yaklaşık, tahmini” anlamlarını ifade etmek için kullanılır (Kara, 2009). Örneğin “*Ärädän bir-ikki kün ötdi.*” (Aradan bir iki gün geçti.) cümlesinde net olarak kaç gün geçtiği belli değildir. Yaklaşık olarak bir ifade verilmiştir. Bunun yanı sıra cümleye belirsizlik kattığı da söylenebilir. “*Kösä ikki yüzçä boz bäläni yiğib, üç yillik köhnä äräqlärdän bir-ikki xumni çäqläb täyyärlädi.*” (Köse, iki yüz kadar delikanlıyı toplayıp üç yıllık eski şaraplardan bir iki küp hazırladı.) örneğinde kaç küp hazırladığı belirsizdir. Bu belirsizlik doğrultusunda bir tahmin anlamı da ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi kullanıldığı yere göre miktar (çok az sayıda, biraz, birkaç tane) belirttiği de görülebilir. “*Şınğullama - deb bir-ikki tepib,*” (- Zırlıdama - diyerek ona bir iki tekme vurdu.).

İkilemenin cümle içerisinde aldığı ekler bakıldığında genel olarak yalın hâlde kullanıldığı görülmekte olup sadece bir örnekte ek aldığı saptanmıştır. İkilemenin cümle içerisinde hangi ekleri alarak kullanıldığı yukarıdaki tabloda (Tablo 12) görülmektedir. Bu eklerin ikilemeye kattığı anlamlara bakacak olursak;

Örnek 12.

Bir-ikkitäng mäst bolgändäy bolib,

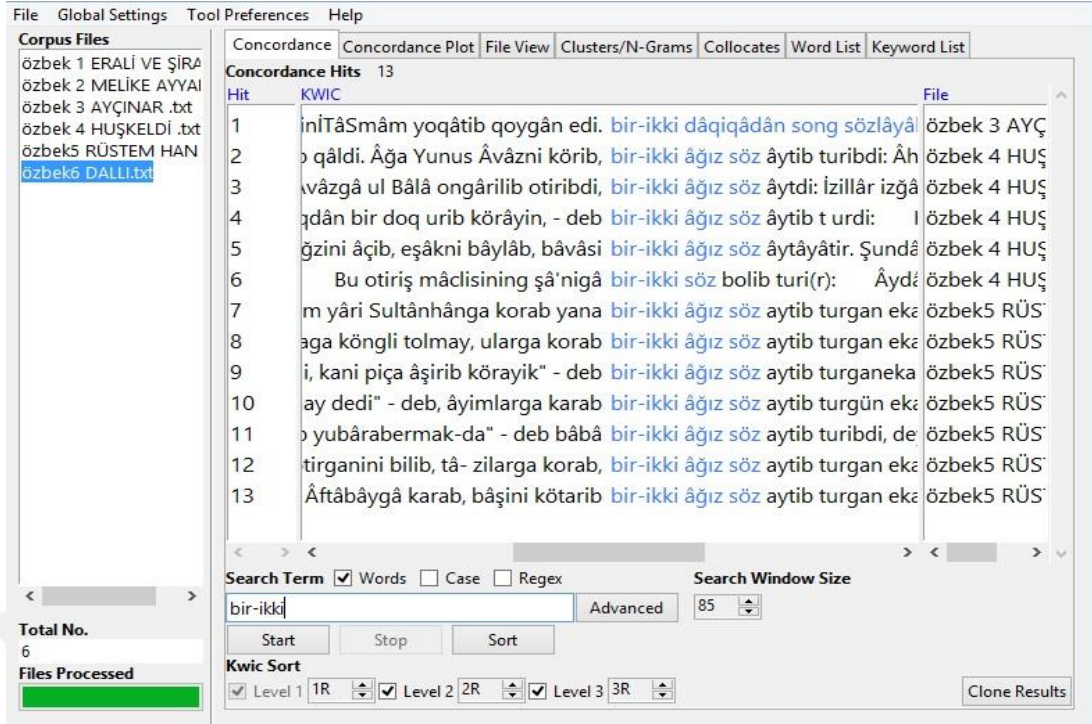
Bir ikiniz de sarhoş olmuş gibi yapıp

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi ikileme isimden isim yapma eki olan *-tâ* ve teklik 2. şahıs iyelik eki olan *-ng* almıştır. İsimden isim yapma eki olan *-tâ* eki sayı isimlerine eklenerek “tane” anlamı verir (Coşkun, 2017: 60). Burada ek ikilemeye *bir topluluk içerisinde seçilen kişiler* anlamı yüklemiştir. Seçilen kişiler belirsizdir, grup içerisinde herhangi birilerini kastetmektedir. Son olarak ikileme bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde özne görevi üstlenmektedir.

Tablo 13. “Bir-İkki” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eşdizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Bir-ikiki	Âğız	Ağız	11
	Âyt-	Söylemek	11
	Söz	Söz	12

İkilemeyi oluşturan sözcükler ayrı ayrı incelendiğinde sözcük türünün isim olduğu görülmektedir. İkilemenin cümledeki yeri incelendiğinde ise söz dizimindeki görevinin sıfat olduğu görülmektedir. Yani sıfat olarak ismi nitelemektedir. Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği gibi ikilemenin işlevi ismin miktar yönünü bildirmektir. İkileme *âğız*, *âyt-* ve *söz* sözcükleri ile eş dizim oluşturmuştur. İkileme bu üç sözcük ile bir örnek dışında arka arkaya kullanılmıştır. Bu sözcüklerle kullanımında ikileme miktar ifadesi olarak kalsa da daha çok mecaz anlamda bir kullanıma sahiptir. Ağız dolusu söz söylemek anlamında kullanıldığını düşündüğümüzde birbiri ardınca söylenen sözler şeklinde karşılık bulmaktadır. Bunun yanı sıra ikileme cümleye sayısal bir abartı da katmaktadır. Bu sayısal abartı ikilemenin eş dizimini oluşturan sözcüklerin cümleye kattığı anlamı güçlendirmektedir.

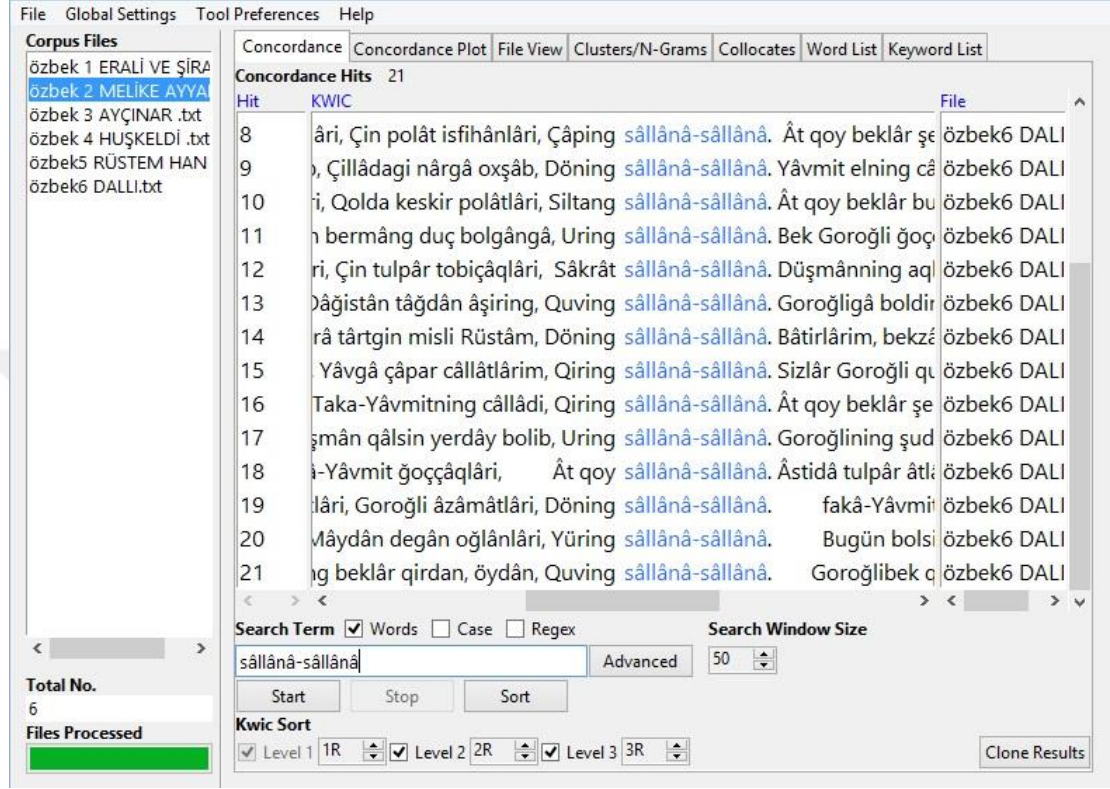

Şekil 15. “Bir-İkki” İkilemesinin *Âğiz*, *Âyt*-, *Söz* Sözcükleri ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 15’te bu ikilemeyle en sık kullanılan *âğiz*, *âyt*-, *söz* sözcüklerinin destanlardaki cümleler içerisinde ek almadan kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcüklerin tamamı cümle içerisinde ikilemeden önce gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.2.6. “Sällânâ-Sällânâ” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

Şekil 16. “Sällânâ-Sällânâ” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerin dördüncüsü olan *sällânâ-sällânâ* ikilemesi “sallana sallana” anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 21 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 14. “Sällânâ-Sällânâ” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Sällânâ-sällânâ	Sallana sallana		-	-	21	233.189

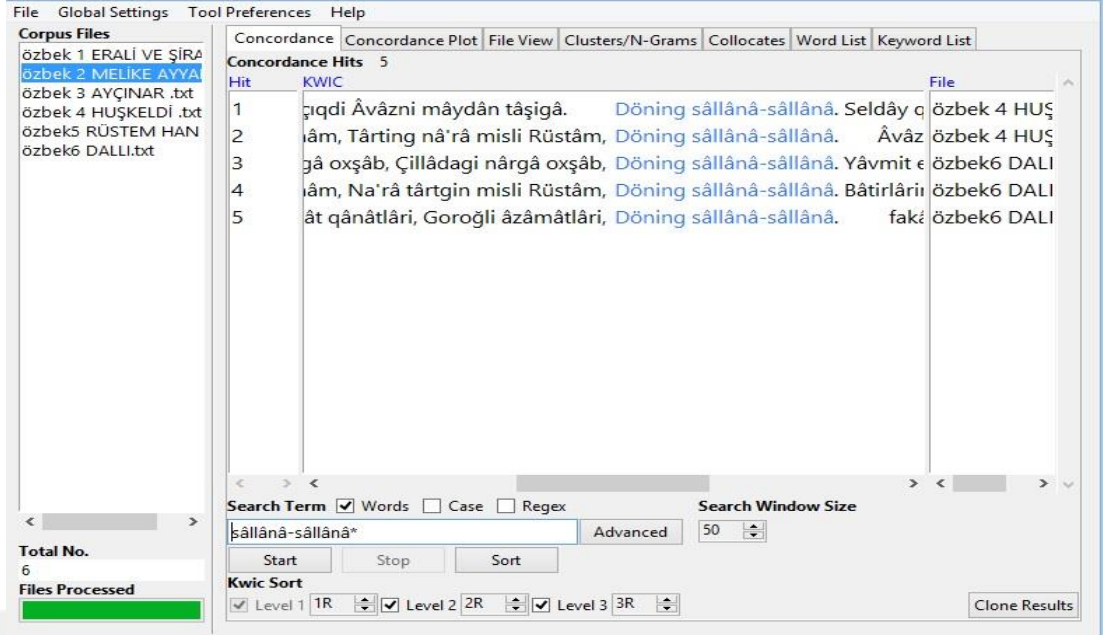
İkileme *sällân* fiilinin “a” zarf fiil ekini alarak yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Bu zarf fiiller ikileme biçiminde kullanılmıştır. Bu şekilde kurulan ikilemelerde zarf fiilin sağladığı anlamı tek bir zarf fiil karşılayamaz (Hatipoğlu,1981: 32). Örneğin *sallana sallana* yürümek yerine *sallanarak yürümek* şeklinde kullanımı anlam bakımından daha etkilidir.

İkilemeyi oluşturan eylem tek başına kullanıldığında “oyalanmak” (TDK, 2018) anlamı verirken ikileme oluşturduğunda eylemin içkin anlamıyla ilgili olarak kullanılmaya devam edildiği, cümleye yavaşlık anlamı kattığı görülmektedir. Eylemin nasıl yapıldığını etkilemektedir. Yapılan hareketin veya işin oluşma sürecini artırmaktadır. Yani belirlenen zaman diliminden daha uzun bir süreçte yapıldığını nitelemektedir. Fiilin bildirdiği işin “usul usul” (yavaş yavaş) yapıldığını göstermektedir. Genel olarak kullanım alanlarında anlama olumsuzluk katmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında ikilemenin mecaz anlam içerdiği de söylenebilir. Bu bağlamda ikileme hareketin tembelce yapıldığını ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra ikileme ile aynı anlama gelen *âlpinçâq-sâlpinçâq* ikilemesinin de taranan metinlerde kullanıldığı saptanmıştır.

Tablo 15. “Sällânä-Sällânä” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

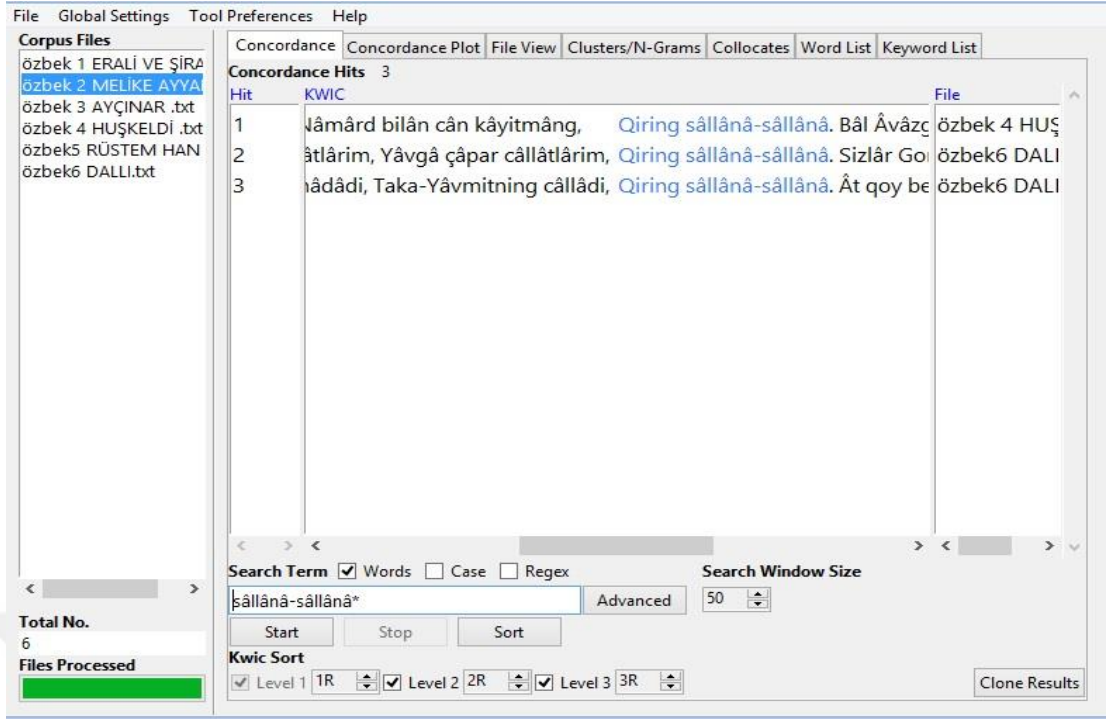
İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Sällânä-sällânä	Dön-	Dönmek	5
	Qir-	Girmek	3

Sällânä-sällânä ikilemesinin eş dizim tablosuna göre, ikileme *dön-* eylemi ile 5, *qir-* eylemi ile 3 defa kullanılmıştır. İkilemeyi oluşturan sözcüklere tek başına bakıldığında sözcük türünün fiil olduğu görülmektedir. İkilemenin cümledeki yeri incelendiğinde ise söz dizimindeki görevinin zarf olduğu görülmektedir. Yani zarf olarak fiili nitelemektedir. Zarf görevinde bulunan sözcük grupları ve sözcükler yüklemi yön, tarz, vasıta, zaman, miktar ve şart bildirerek tamamladığını daha önce söylemiştik (Karahan, 2010: 32). Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği gibi *sällânä-sällânä* ikilemesinin işlevi yüklem tarz yönünü bildirmektir. Yani eylemin yapıma şekline katkı sağlamaktadır.

Şekil 17. “Sállânâ-Sállânâ” İkilemesinin *Dön-* Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 17’de bu ikilemeyle en sık kullanılan eylemlerden biri olan dön sözcüğünün -*ing* çokluk 2. şahıs emir eki olarak kullanıldığı görülmektedir. İkileme *dön-* eylemiyle kullanıldığında çokluk 2. şahıs muhatap olarak almıştır. *Dön-* sözcüğü cümle içerisinde ikilemeden önce gelecek şekilde kullanılmıştır.

Şekil 18. “Sállânâ-Sállânâ” İkilemesinin *Qir-* Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 18’de bu ikilemeyle en sık kullanılan eylemlerden biri olan *qir-* sözcüğünün -*ing* çokluk 2. şahıs emir eki olarak kullanıldığı görülmektedir. İkilemenin *qir-* eylemiyle kullanıldığında çokluk 2. şahısı muhatap olarak aldığı görülmektedir. *Qir-* sözcüğü cümle içerisinde ikilemeden önce gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.2.7. “Kättä-Kiçik” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

The screenshot displays the AntConc software interface. The main window shows a list of 20 concordance hits for the search term "kättä-kiçik*". The hits are organized into columns: Hit, KWIC, and File. The KWIC column shows the search term highlighted in blue within the context of the text. The File column indicates the source file for each hit. The search term is "kättä-kiçik*" and the search window size is set to 50. The Kwic Sort options are checked for Level 1 (1R), Level 2 (2R), and Level 3 (3R). The total number of hits is 20, and 6 files have been processed.

Hit	KWIC	File
1	sânglâr âlâr bâbây koygân âtini, Kättä-kiçik köringlâr maslahatni.	özbek 1 ERA
2	urâssâ tâcini âlib koyib, câmâat, kättä-kiçik , ulâmâ-füzâlâlârigâ k.	özbek 1 ERA
3	lim, Duâ king endi bâbâsi. Kättä-kiçik beklâr şivirlâşib: "Bizr	özbek 1 ERA
4	latni tanimagân adam kör ekân, Kättä-kiçik ta'rif kılardı, Alini Mei	özbek 1 ERA
5	nbil yu rti tinçlikmi? Çâmbildâgi kättä-kiçik beklâr, pâlvânlar âmâ	özbek 2 MEL
6	r âytđi: - Târkistânning hâm mâ kättä-kiçiklâri Mâlikâ bilân Şâqâl	özbek 2 MEL
7	n âytgân mehribânim tâgâmgâ, Kättä-kiçik , uluğ şâhu âgâgâ. Me	özbek 2 MEL
8	gân Mâlikâdây pârini. Yiğilişgân kättä-kiçiklâri ni, Âsâbâdâr, fug^.	özbek 2 MEL
9	ekistan elgâ ketgândir xâbâr, Kättä-kiçik yiğilgândir özbeklâr,	özbek 2 MEL
10	öroğlining bârgâhidâ nimâ bâr, Kättä-kiçik , el-xalqim, âdâmlâr, Y	özbek 4 HUŞ
11	i, Uruş qilib şâhârimân qıyrâtdi. Kättä-kiçik hâmmâ qarâb turgân	özbek 4 HUŞ
12	unxârşâhning qal'âsigâ garâtdi, Kättä-kiçik qarâb turâr hâmmâsi	özbek 4 HUŞ
13	uxaiqqa qâlmâyxabâr beringlâr, Kättä-kiçik xalqni yığıb âlinglâr,	özbek 4 HUŞ
14	Özlâri bilmây ölgâningin sânini. Kättä-kiçik bâri yiğlâb, qâyildi, Ki	özbek6 DALI

Şekil 19. “Kättä-Kiçik” İkilemesinin Antconc'daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerin yedincisi olan *kättä-kiçik* ikilemesi “büyük küçük” anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 20 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 16. “Kättä-Kiçik” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Kättä-kiçik	Büyük küçük		-	-	18	233.189
Kättä-kiçiklari	Büyük küçükleri	Çoğaltma	-lari	Çokluk eki	1	233.189
Kättä-kiçiklari	Büyük küçükleri	Kişiyeye aitlik	-lari	Teklilik 3. şahıs iyelik		233.189
Kättä-kiçiklerini	Büyük küçüklerini	Belirleme	-lərini	Yükleme hâli eki (-ni)	1	233.189

İkileme 18 kere yalın hâlde 2 kere de ek olarak kullanılmıştır. İkileme birbirine zıt iki sözcüğün yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Bu iki sözcük tek tek farklı anlamlara gelmesine rağmen ikileme oluşturduklarında daha farklı bir anlama bürünürler. Yani büyük; “boyutları, benzerlerinden daha fazla olan (somut nesne), makro, mikro karşıtı”, küçük; “boyutları, benzerlerinden daha ufak olan, mikro, büyük karşıtı” (TDK, 2018). Görüldüğü gibi tek tek içerdikleri anlam tamamen birbirinin tersi ve iki ayrı uç noktadayken bir araya geldiklerinde içerisinde bütünlük, birliktelik yani bir arada olma anlamını taşımaktadır. Diğer bir ifade ile iki sözcük yan yana geldiğinde çokluk, bir aradalık anlamı yüklenir. Herkes veya ifade edilen nesnenin hepsini içerir. Bu da ikilemenin bütünleyicilik yönünü artırmaktadır. Yani bahsi geçen muhatapları ayırt etmeden hepsini kapsayarak bir araya toplar. Başka bir açıdan ele alındığında ise bu ikileme, yaklaşık olarak bir durumun ifade edilmesini sağlar. Bahsi geçen canlı ya da cansız grubun ortalama bir denkleğini gösterir. Son olarak sözcükleri sahip olduğu somut anlamdan sıyrılıp soyut anlama götüren bir ikilemedir. Taranan metinlere bakıldığında ikileme ile aynı anlama gelen *uluğ-kiçik* ikilemesinin varlığı da saptanmıştır. İkilemenin cümle içerisinde hangi ekleri olarak kullanıldığı yukarıdaki tabloda (Tablo 16) görülmektedir. Bu eklerin ikilemeye kattığı anlamlara bakacak olursak;

Örnek 14.

Tärkistänniň hämmä kättä-kiçiklari Mälikä bilän Şaqäländär Äväzänni quvib ketgän edi.

Türkistan’ın bütün büyük küçüğü Melike ile Şakalender, Avaz Han’ın peşinden gitmişlerdi.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere ikileme çokluk ekiyle birlikte 3. tekil şahıs iyelik eki almıştır. İyelik ekinin ikilemeye kattığı anlam başka bir ikileme üzerinden anlatılmıştır. Çokluk eki; “Adlarda ve zamirlerde aynı türden birden çok varlıkları anlatmak için; fiillerde, fiilin gösterdiği oluş ve kılışı yapanın, yani şahsın çokluk olduğunu göstermek için kullanılan özel ekler” dir (Korkmaz, 2003: 62). Her ne kadar ikileme kendi bünyesinde bütünlük, birliktelik barındırsa da bu ek ile kullanıldığında yansıtılan kavramın birden fazla olduğu pekiştirilmiş olur. İkileme bu ekle cümle içerisinde özne görevi üstlenir.

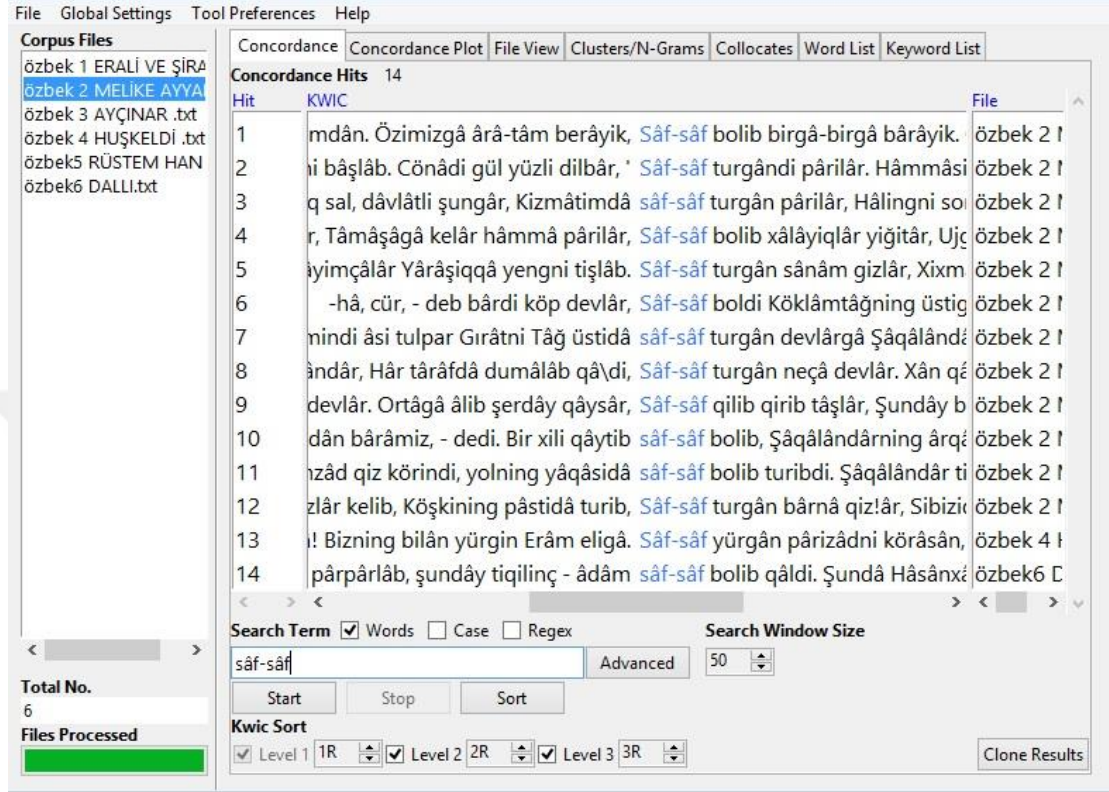
Tablo 17. “Kättä-Kiçik” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Kättä-kiçik	-	-	-

Tablo 17’de de görüldüğü gibi ikileme hiçbir sözcükle eş dizim göstermemektedir. Cümle içerisinde yan yana geldiği her sözcükle aynı sıklıkta kullanılmış, düzenlilik göstermiştir.

2.2.8. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

Şekil 20. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerden sekizincisi olan *sâf-sâf* ikilemesi “saf saf” (sıra sıra) anlamına gelmektedir. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 14 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 18. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Aldığı ek	Ekin kattığı anlam	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Sâf-sâf	Saf saf	-	-	14	233.189

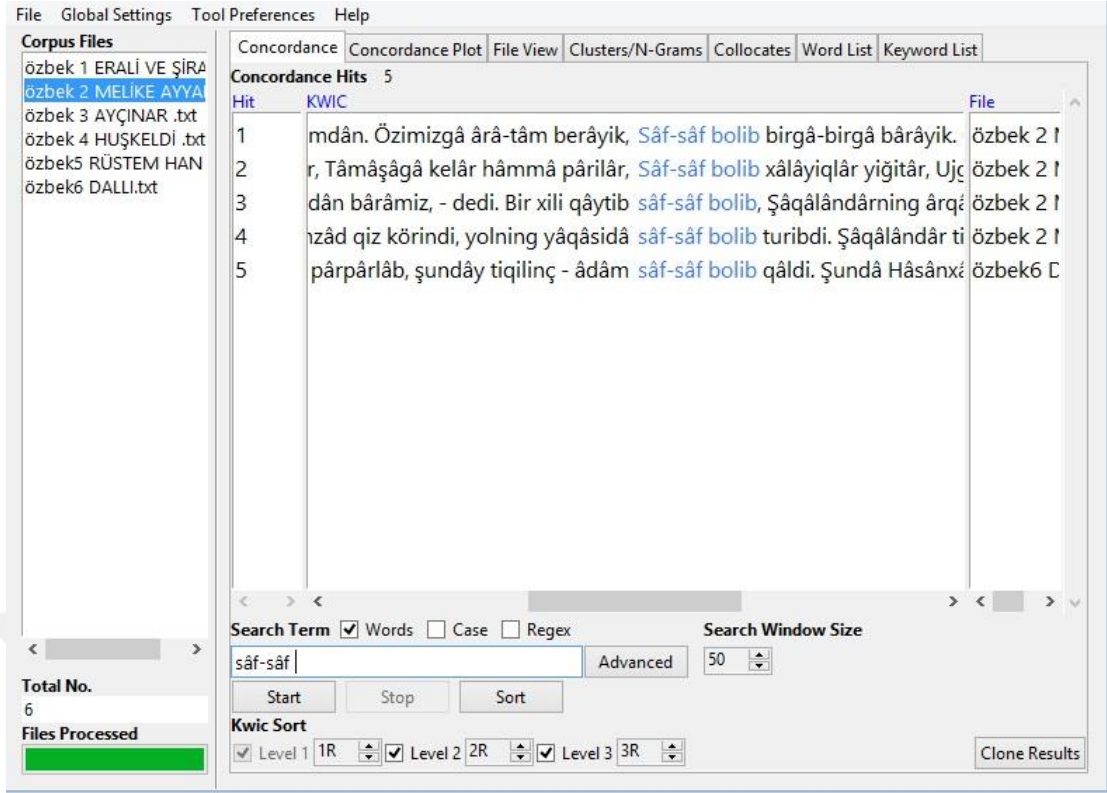
İkileme hiçbir ek almadan kullanılmıştır. Aynı sözcüğün tekrar edilmesi ile meydana gelen ikileme anlamı çoğaltmaktadır. Bu ikileme, tekrarı oluşturan sözcük her ne kadar çokluk eki almasa da eylemi yapanın sayıca birden fazla olduğunu bildirmek için yapılan bir tekrardır. Bunun yanı sıra anlatış değerini kuvvetlendirdiği de görülmektedir. Örneğin; “*Sâf-sâf turgân neçâ devlâr.*” (Saf saf duran nice devler) cümlesinde devlerin birbiri ardınca sıralandığını ifade ederek anlatımın gücünü artırmaktadır. İkilemenin anlamından, bahsi geçen kavramların bir arada olduğunu, birlikte bir grup oluşturduklarını anlamaktayız. Bu bağlamda aslında kavramın sayıca çokluğunu da belirtmiş olur.

İkilemeyi “*Uzâqdän bir top adämzâd qiz korindi yolning yäqäsida säf-säf bolib turibdi.*” (Uzaktan bir grup kız göründü. Yolun kenarında saf saf olup durmuştu.) cümlesinde ele aldığımızda kızların sıra oluşturacak bir şekilde durduğunu ifade eden bir düzen olarak kullanıldığını görürüz. Bu da ikilemenin aslında fiziksel görüntüyü de işaret ettiğini göstermektedir.

Tablo 19. “Sâf-Sâf” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

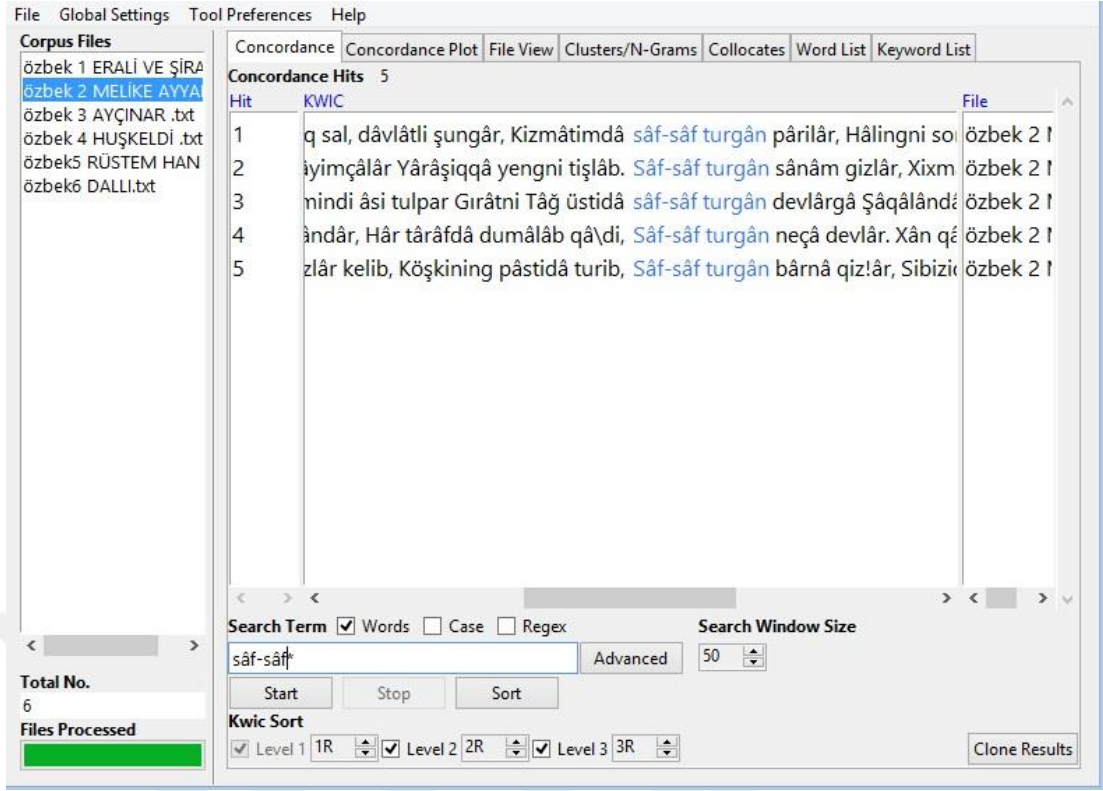
İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Sâf-sâf	Bol-	Ol-	5
	Tur-	Dur-	5

İkilemeyi oluşturan sözcükler ayrı ayrı incelendiğinde sözcük türünün isim olduğu görülmektedir. İkilemenin cümledeki yeri incelendiğinde ise söz dizimindeki görevinin zarf olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği gibi ikilemenin işlevi yüklem tarz yönünü bildirmektir. İkileme *bol-* ve *tur-* sözcükleri ile eş dizim oluşturmuştur. Eylemin nasıl yapıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra eş dizim gösterdiği fiillere durum, hâl ifadesi yüklemektedir.

Şekil 21. “Sâf-Sâf” İkilemesinin *Bol-* Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 21’de bu ikilemeyle en sık kullanılan eylemlerden olan *bol-* fiilinin *-ib* zarf fiil eki olarak kullanıldığı görülür. Örneklerde görüldüğü gibi ikilemenin eş diziminin bu eki alması cümlede zarf tümleci görevinde kullanılmasına neden olmuştur. *Bol-* fiili cümle içerisinde ikilemeden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır.

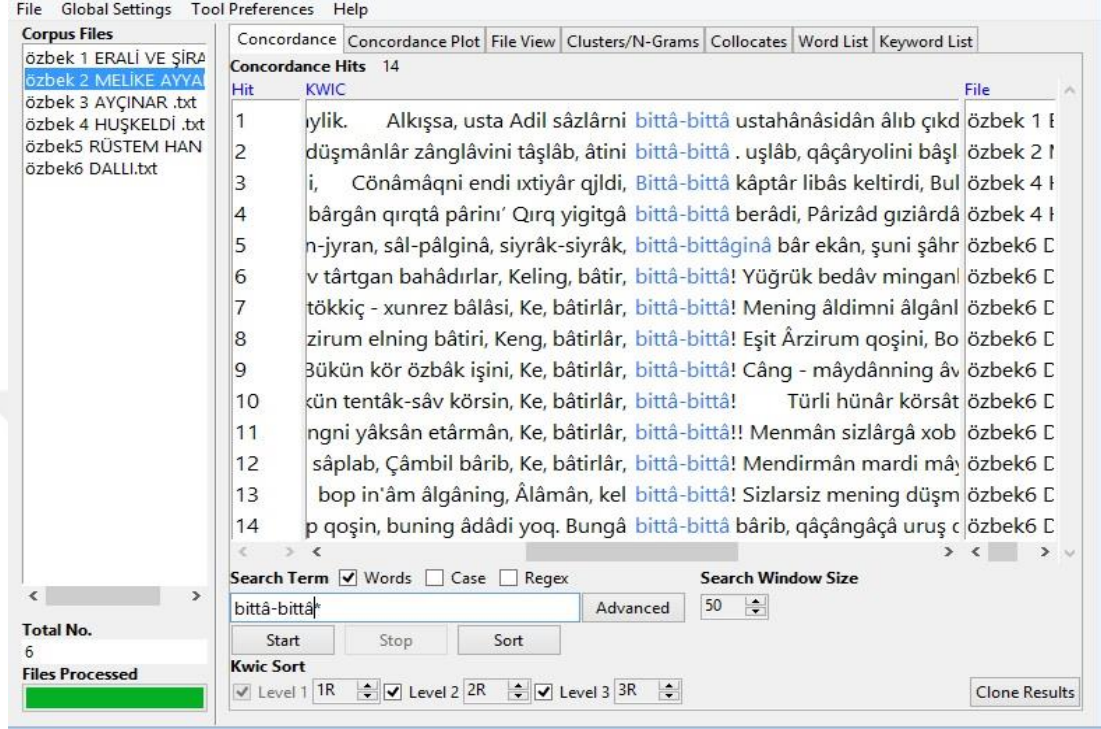

Şekil 22. “Sâf-Sâf” İkilemesinin *Tur-* Sözcüğü ile Eş Dizim Bilgisi

Şekil 22’de bu ikilemeyle en sık kullanılan eylemlerden olan *tur-* fiilinin *-gân* sıfat fiil eki olarak kullanıldığı görülür. Sıfat fiiller, nesnenin ve şahısların durumu ve hareketiyle alakalı niteliğini bildiren ve genel olarak sıfat görevinde kullanılan sözcüklerdir. Burada *tur-* sözcüğünün bu eki olarak kullanılması ikilemenin nesnenin veya şahsın niteliğini vurguladığını gösterir. Özbek Türkçesinde bulunan sıfat fiiller; hem fiil hem sıfat özelliği taşımaktadır. Sıfat fiiller; olumsuzluk, çatı, zaman kavramlarını ifade ettikleri için fiile benzetilmektedirler. Fakat sıfat fiillerde bulunan zaman mefhumu, fiillerdeki gibi net ve kesin değil, daha genel bir zamandır (Öz, 2001). Örneklerde görüldüğü gibi ikilemenin eş diziminin bu eki alması cümlede sıfat görevinde kullanılmasına neden olmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi arkalarından gelen sözcükler de çoğul eki almış sözcüklerdir. *Tur-* fiili cümle içerisinde ikilemeden sonra gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.2.9. “Bittä-Bittä” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc'dan alınan sonuçlara göre;

Şekil 23. “Bittä-Bittä” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerin dokuzuncusu olan *bittä-bittä* ikilemesi “birer birer” anlamı taşımaktadır. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 14 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 20. “Bittä-Bittä” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Bittä-bittä	Birer birer	-	-	-	13	233.189
Bittä-bittägina	Birazcık	Küçültme	-gina	İsimden isim yapma eki	1	233.189

İkileme aynı adın tekrar edilmesi ile meydana gelmiştir. İkilemeyi oluşturan sözcük -*tä* eki alarak üleştirme sıfatı hâline gelmiştir. Bu sözcük tek başına kullanıldığında teklik ifade ederken ikileme oluşturduğunda çoğul bir anlamı ifade etmektedir. Eylemin belirli bir düzen doğrultusunda sırayla yapıldığını gösterir. Bunun yanı sıra yapılan işin ayrıntılı bir şekilde titizlikle yapıldığını da ikilemenin anlamından anlıyoruz. Ortaya koyduğu anlamı örnekle ele almak gerekirse “*Kel, bâtirlâr, bittä-bittä!*” (Gel, bahadırlar, tek tek!) cümlesinde her öznenin bahsi geçen eylemi ayrı ayrı yapması gerektiği anlamı doğar. Bir diğer örnek cümlede ise “*düşmânlâr zânglâvini tâşlâb, âtini bittä-bittä, uşlâb, qâçâr yolini bâşlâb turdi*”. (Düşmanlar elindeki silahları bırakarak birer birer atlarını tutarak kaçtılar.) eylemin teker teker, belli bir sırayla yapıldığına vurgu vardır. Yukarıda verilen örneklere bakıldığında meydana gelen eylemin belirlenen sıra doğrultusunda etraflıca, belirli bir nizamda, inceden inceye yapılacağı görülmektedir. Bunların yanı sıra taranan metinlere bakıldığında aynı anlamda kullanılan *tikkä-tikkä* ikilemesinin de kullanıldığı görülmektedir.

İkilemenin cümle içerisinde hangi ekleri alarak kullanıldığı yukarıdaki tabloda (Tablo 20) görülmektedir. Bu eklerin ikilemeye kattığı anlamlara bakacak olursak;

Örnek 14.

Endi sâqâlning kerägi yoq, birän-sirän, sâl-pälginä, siyräk-siyräk, bittä-bittäginä bâr ekän, şuni şâhmurut qilib, cävâhir, dür, âlmâs pârälärdän teşib ötkäzib quyibdi.

Şimdi sakalı lazım değil, az çok, birazcık ancak tek tuk varmış, onları da şah bıyığı yapıp cevahir, inci, elmas paralardan delip takmış.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere ikileme *-gina* isimden isim yapma eki almıştır Coşkun’un da belirttiği gibi “Bu ek küçültme ve sevgi isimleri yapar.” (2017: 57). Bu örnekte de ikileme anlam daralması yaşamış ve miktar belirten bir küçültme ifadesi hâline gelmiştir. Son olarak ikileme bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde zarf tümleci görevi üstlenmiştir.

Tablo 21. “Bittä-Bittä” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Bittä-bittä	-		-

Tablo 21’de de görüldüğü gibi ikileme hiçbir sözcükle eş dizim göstermemektedir. Cümle içerisinde yan yana geldiği her sözcükle aynı sıklıkta kullanılmış, düzenlilik göstermiştir.

2.2.10. “Dost-Düşmân” İkilemesinin Analiz ve Yorumları

Sıklık bilgisi, bağımlı dizin ve eş dizim bilgilerini veren AntConc’dan alınan sonuçlara göre;

Hit	KWIC	File
1	lâgii közdâyâşimâ, Dost-düşmân aâvil bolsin isi mâ	özbek 4 HUŞ
2	Sâvdâ tüşdi çâl Sâqining bâşigâ, Dost-düşmân bârâr mârdning q	özbek 4 HUŞ
3	, Âlib keldi Bâl Âvâzning qâşigâ Dost-düşmân qayil mârdning işi	özbek 4 HUŞ
4	Lâşkârkâşlikâsân emâs, q iyindi. Dost-düşmânga bildirmâgin siri	özbek 4 HUŞ
5	n, Ânâ, tüşdi bândilârning izigâ. Dost-düşmân aâ vil qilgân işigâ,	özbek 4 HUŞ
6	râdâr bop qoşilâlmây gâşinggâ, Dost-düşmân qâyU, xanim işing	özbek 4 HUŞ
7	turâr, Âlqâr bolib sâkrâb yürâr, Dost-düşmân qarab turur, Bââyı	özbek 4 HUŞ
8	Ât yarağım özimdâdir, körâyin, Dost-düşmânini ânglâb bilâyin, '	özbek 4 HUŞ
9	i. Eşit beklâr Goroğlining sözini, Dost-düşmângâ tümân qilmang	özbek6 DALI

Şekil 24. “Dost-Düşmân” İkilemesinin Antconc’daki Sıklık ve Bağımlı Dizin Görünümü

Özbek destanlarında en sık kullanılan ikilemelerden onuncusu olan *dost-düşmân* ikilemesi “dost düşman” anlamına gelmektedir. AntConc sonuçlarına bakıldığında ikilemenin altı destanda bulunan toplam 233.189 sözcük arasında 9 kez kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 22. “Dost-Düşmân” İkilemesinin Aldığı Ekler ve Anlam Katkılarıyla Sıklık Görünümü

İkileme	Taşıdığı anlam	Kattığı anlam	Aldığı ek	Ekin adı	Sıklık	Toplam sözcük sayısı
Dost-düşmân	Dost düşman	-	-	-	6	233.189
Dost-düşmängä	Dosta düşmana	Yönlendirme	-gä	Yönelme hâli eki	2	233.189
Dost-düşmânini	Dostunu düşmanını	Belirleme	-ini	Yüklem hâli eki (-ni)	1	233.189

İkilemeyi oluşturan sözcüklere bakıldığında her iki sözcüğün de sosyal muhiti oluşturduğunu aynı zamanda bu sözcüklerin tek başlarına da kullanıldığını görmekteyiz.

Birbirine tamamen karşıt bu iki kavramın yan yana gelmesiyle oluşan ikileme kastedilen kişileri bir sınıfın üyesi olma durumuna getirir. Bu ikilemenin sözcüklerine, tek başlarına bakıldığında birinin olumlu anlam içerdiğini diğersinin olumsuz anlam içerdiğini görürüz. Bu bağlamda ikileme oluştuğunda olumluluk veya olumsuzluk gibi anlamlardan uzaklaşmakta anlama çoğulluk katılarak beraberliğin olduğu bir gruptan bahsedilmektedir. Yani bu noktada ayrı ayrı sahip oldukları anlamın dışına çıkmış, daha güçlü bir anlam ortaya çıkmıştır. Bu ikileme gibi zıt anlamlı sözcüklerin, ikileme oluşturması genel olarak belirtilen kavramın uç noktalarını belirtir (Hatipoğlu, 1981: 59). Burada da ikilemenin sınırı olarak herkesi göstermek mümkündür. Taranan metinlerde ikilemenin *düşmân-dost* şeklinde sözcüklerin yerlerinin değiştirilmesi ile oluşturulmuş şeklinin de varlığı tespit edilmiştir.

İkilemenin cümle içerisinde hangi ekleri alarak kullanıldığı yukarıdaki tabloda (Tablo 22) görülmektedir. Bu eklerin ikilemeye kattığı anlamlara bakacak olursak;

Örnek 15.

Dost-Düşmängä bildirmägin siringni,

Dosta düşmana bildirme sırrını

Bu örnekte ikilemenin yönelme hâli eki aldığı görülmektedir. Ayrıca ikileme bu ek ile kullanıldığında cümle içerisinde yer tamlayıcısı görevi üstlenir.

Tablo 23.” Dost-Düşmân” İkilemesinin Eş Dizim Bilgisi

İkileme	Eş dizim	Eş dizimin anlamı	Eş dizim sıklığı
Dost-düşmân	-	-	-

Tablo 23’te de görüldüğü gibi ikileme hiçbir sözcükle eş dizim göstermemektedir. Cümle içerisinde yan yana geldiği her sözcükle aynı sıklıkta kullanılmış, düzenlilik göstermiştir.

SONUÇ

Çalışmanın birinci bölümünde yapılan inceleme sonucunda Özbek Destanlarından 744 adet ikileme tespit edilmiş ve bunlar 3 başlık altında sınıflandırılmıştır. Destanlarda “Türkiye Türkçesinde de ikileme olan” 290 adet, “Türkiye Türkçesinde sözcüğü sözcüğüne karşılığı olan” 172 adet, “Türkiye Türkçesinde ikileme olmayan” 282 adet ikileme saptanmıştır. Bu bağlamda nazım nesir karışık olan bu destanların ikileme kullanımına elverişli oldukları söylenebilir. Destanlardan elde edilen bu 744 ikileme genel bir sınıflandırmaya sokulacak olursa;

İlk olarak destanlardan elde edilen *ärâq-şärâq* (şarap marap) ikilemesinde görüldüğü gibi “m” sesi haricinde diğer seslerden herhangi biriyle başlayıp ikilemedeki kelimelerin ikincisine “m” sesinin getirilmesi ile ortaya çıkan ikilemelerden oluşan sınıfı söyleyebiliriz.

Bir diğer ikileme sınıfı *âdim-âdim* (adım adım) örneğinde olduğu gibi aynı anlamı taşıyan ikilemelerden oluşan sınıftır. Bu ikilemelere verilecek en güzel örnek aynı sözcüğün tekrar edilmesiyle oluşan ikilemelerdir. *Qip-qizil* (kıpkızıl) örneğinde olduğu gibi pekiştirme ve tekrar etme yoluyla oluşturulan ortalama anlam ve işlev açısından benzerliği olan ikilemeler de ayrı bir sınıfı oluşturmaktadır. Cümle içerisinde genelde tam olarak sayısal verinin olmadığı *-bir-ikki* (bir iki) örneğinde olduğu gibi- ortalama bir anlamı bildirmek için kullanılan ve sayılardan oluşan ikilemeler de bir başka sınıfı oluşturmaktadır. *Keçä-kündüz* ikilemesi gibi zıt iki sözcükten meydana gelen ikilemeler bir diğer sınıfı oluşturmaktadır. *Vâğır-vuğur* (vacur vucur) ikilemesinde olduğu gibi ikilemelerin çoğunluğunu oluşturan, varlıkların oluşturduğu ya da kaynaklık ettiği taklit yoluyla ortaya çıkan ikilemeler ise başka bir sınıfı oluşturmaktadır. Bir diğer sınıf ise *top-toğri* (dosdoğru) örneğinde olduğu gibi sıfatlarla yapılan, sıfatların ilk iki sesinden hemen sonra “m, p, r, s” seslerine en uygun olanın getirilip sesten sonra sıfatın tamamının getirilmesiyle oluşturulan yarı ikilemelerdir. *Urhä-ur* (vur ha vur) şeklinde oluşturulan aralıklı ikilemeler; en az üç sözcükten, (aralarında "mi" eki gibi ayrı yazılan eklerin de

bulunabileceği), en fazla da birkaç sözcük arayla oluşturulan ikilemeler ise bir diğer sınıfı oluşturmaktadır. Ayrıca diğer gruba girenler şeklinde bir gruplandırma yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkçede neredeyse her tür sözcükten ikileme yapılabileceği, en elverişli sözcük türünün de isim olduğu bilinmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen ikilemelerden elde edilen verilere göre de Özbek Türkçesinde ikilemeler genel olarak isimlerle oluşturulmaktadır. İsimler ikileme oluşturmaya oldukça elverişli olan türlerdendir. İsimlerin ikileme oluşturduktan sonra zarf görevinde kullanılması Özbek Türkçesinde bir eylemin nedeninin, yönünün, durumunun bilhassa vurgulamak istendiğini gösterir. Bunun yanı sıra ikilemelerin Özbekçenin yapısının izin verdiği dereceye kadar sıfatlardan oluştuğu da görülmektedir. Ayrıca eylemlerin de ikileme oluşturduğu saptanmıştır. Türk Dil Kurumunun (2018) verdiği sözcük türü bilgilerine göre isimlerden oluşan ikilemelere *keçä-kündüz*, fillerden oluşan ikilemelere *oynäb-kül*, sıfatlardan oluşan ikilemelere *bir-ikki* ikilemesi örnek verilebilir.

Destanlardan derlenen ikilemelerin sıklık düzeyine bakıldığında bazı ikilemelerin diğerlerine oranla daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin *âmân-esân* (sağ salim) ikilemesi 99 kez kullanılırken *köz-qulâq* (göz kulak) ikilemesi 1 kere kullanılmıştır. Destanların birer halk yaratması olduğu düşünüldüğünde bu örneklerin halk arasında da çok fazla kullanılmış olabileceği, toplum yapısının ikileme kullanımına yatkın olduğu sonucuna ulaşılabilir.

İkilemeyi oluşturan sözcükler arasında belirli bir ses düzeni olduğu için çoğu kez tekrar gruplarında sözcüklerin yerinin değiştirilemeyeceği söylenmektedir. Fakat çalışmamızda Özbek Destanlarında geçen ikilemeleri oluşturan sözcüklerin yerlerinin değiştirilerek de kullanıldığı saptanmıştır. Bazı ikilemeler ters çevrilerek kullanılmış, bazıları ters çevrilmemiştir. Örneğin; *oynäb-kül* ikilemesinin *külip-oynäb*, *keçä-kündüz* ikilemesinin *kündüz-keçä*, *dost-düşmân* ikilemesinin *düşmân-dost* şeklinde de kullanıldığı belirlenmiştir.

Diğer taraftan çalışmada dikkat çeken nokta ikilemelerin sözcük türünün, cümle içerisinde kullanıldığında aldıkları eklere ve eş dizim gösterdikleri sözcüklere göre değiştiğidir. Bir örnekle ele almak gerekirse; *keçä-kündüz* ikilemesini oluşturan sözcüklerin türü isimdir. Bu sözcükler ikileme oluşturduğunda zarf olurlar. Fakat ikilemede, aldığı eklere ve eş dizimine göre görev değişikliği olmaktadır. “*Ötdi*

yıǵlab yürgän keçä-kündüzing” (Ağlayarak geçti gecen gündüzün.) cümlesinde özne görevindeyken “*Keçä-kündüz yol tärtädi Häsänxân.*” (Gece gündüz yol gider Hasanhan.) cümlesinde ise zarf tümleci görevindedir.

İkilemelerin eş dizimlerine bakıldığında çeşitli türde sözcüklerle kullanıldığı saptanmıştır. Bu saptanan eş dizimler isim, fiil, sayı olduğu gibi yeniden ikilemelerle de yan yana geldiği görülmüştür. “*Âmân-esân, sağ-sälämät bir-birimizni körgäymiz,*” (Selamete, sağ salim birbirimizi görelim.) cümlesinde ikilemelerle, “*Keçä-kündüz bolsin yärätgân rähbär*” (Gece gündüz olsun Yaradan rehber.) cümlesinde fiille “*Kärvânlär on tokkız keçä-kündüz yol tärtüb,*” (Kervan on dokuz gece, on dokuz gün yol aldı.) cümlesinde hem sayıyla hem de ikilemeyle kullanıldığı görülmektedir. Yine eş dizim noktasında ikilemelere bakıldığında bazı ikilemelerin bazı sözcüklerle düzenli olarak kullanıldığı (*Bir-ikki* ikilemesi ağız sözcüğüyle 11 kere kullanılmıştır.) bazılarının ise belirli bir düzen göstermediği saptanmıştır. İkinci bölümde incelenen on ikileme arasından bir örneğin (*zâr-zâr* ikilemesi yalnızca “yıǵ” eylemi ile) sadece tek fiille kullanıldığı görülmüştür.

İkilemede yer alan sözcüklerden biri, zaman içinde tek başına kullanımdan düşmüş olabilir, Özbek destanlarında geçen ikilemeleri oluşturan sözcükler incelendiğinde de bazı sözcüklerin, *dost-düşmân* (dost düşman) örneğinde olduğu gibi tek başlarına da kullanıldığı; *uyät-suyät* (ayıp mayıp) gibi bazı örneklerdeki sözcüklerin ise en az bir sözcüğünün tek başına kullanılmadığı saptanmıştır. Bu sözcükler tek başlarına kullanılmıyor olsa da lehçe ve ağızlarda var olabileceği, bunları yazı dili için arkaik sözcükler olarak ele almamız gerektiği bilinmektedir.

İkilemelerin zarf görevinde kullanıldığında işlevleri açısından yüklemi yön, tarz, vasıta, zaman, miktar ve şart bildirerek tamamladığını daha önce ifade etmiştik. Bu noktada ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında ikinci bölümde ele alınan on ikilemeden çoğunluğunun “*Âmân-esân bârib, kelgin Çämbilgä.*” (Esenlikle varıp gel Çambil'e.) cümlesinde olduğu gibi zarf görevinde kullanıldığında fiilin tarz yönünü tamamladığı, çok sık olmasa da “*Keçä-kündüz yol tärtädi bätirlär.*” (Gece gündüz yol gider bahadırlar.) cümlesine göre ise fiilin zaman yönünün vurgulandığı görülmektedir.

İkilemelerin anlamlarına bakarak bazı deneysel açıklamalar ve tahmin edilebilir genellemeler yapılabileceği saptanmıştır. İkilemelerin bazılarının mecaz anlamıyla kullanıldığı büyük bir çoğunluğunun da ikileme anlamlarının basit yoğunlaştırmalar ifade etmek için kullanıldığı ya da kökün kendinde barındırdığı anlamı koruduğu

görülmektedir. Örneğin genel olarak ikilemelerin anlamı pekiştirmesi ve güçlendirmesi bağlamından daha fazla bahsedildiği ikilemelerin cümleye kattığı diğer anlamların geri planda kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise ikilemelerin kattığı diğer anlamlar saptanmaya çalışılmış, ikilemelerin anlamlarına göre varılan genellemelere bakıldığında temenni, çoğaltma, süreklilik-devamlılık, mecaz, pekiştirme, ortalama (aşağı-yukarı), çokluk-bir aradalık gibi anlamlar saptanmıştır. Birer örnekle açıklamak gerekirse; *Âmân-esân* ikilemesi temenni, *keçä-kündüz* ikilemesi çoğaltma, yine *keçä-kündüz* ikilemesi süreklilik-devamlılık, *oynäb-kül* ikilemesi ve *sällänä- sällänä* ikilemesi mecaz, *zâr-zâr* ikilemesi pekiştirme ve son olarak *kättä-kiçik* ikilemesi çokluk-biraradalık anlamlarında kullanılmıştır. Bütün bu saptamalar sonunda görülüyor ki ikilemeler cümlede sadece pekiştirme ve kuvvetlendirme konusunda katkı sağlamamakta aynı zamanda farklı anlamlar da barındırmaktadır.

Taranan metinlerde aynı anlama gelen farklı ikilemelerin olduğu da saptanmıştır. Örneğin *zâr-zâr* ikilemesi ile aynı anlama gelen *däd-däd* ikilemesi, *sällänä-sällänä* ikilemesi ile aynı anlama gelen *älpinçâq-sälpinçâq* ikilemesi, *kättä-kiçik* ikilemesi ile aynı anlama gelen *uluğ-kiçik* ikilemesi, *bittä-bittä* ikilemesi ile aynı anlama gelen *tikkä-tikkä* ikilemesi, *amân-esân* ikilemesi aynı anlama gelen *sâg-sälâmät* ikilemesi, *keçä-kündüz* ikilemesi ile aynı anlama gelen *ertä-keç* ve *äqşâm-kündüz* ikilemeleri şeklinde de kullanılmıştır. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin ve eş dizimlerinin ikilemenin anlamı üzerinde nasıl bir tesire sahip olduğu da saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2010). “(İSİM1 + II/+IU) (İSİM2 +II/+IU)” Kuruluşundaki İkilemeler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17(2), 1-20.
- Aça, M. (2002). Özbek Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar. *Millî Folklor*, 53(2), 78-93.
- Açık, F. (2010). *Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Zaman Bildiren Sözcüklerin Eş Değerleri Bakımından Karşılaştırılması*. II. Türk Dünyası Uluslararası Kültür Kongresi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü ve Türk Dil Kurumu.
- Ağakay, M. A. (1953). İkizlemeler Üzerine. *Türk Dili*, 2(16), 189-191.
- Ağakay, M. A. (1954). Türkçede Kelime Koşmaları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 2 (2), 97-104.
- Ağca, F. (2015). Eski Türkçe Kö:K Tenri ve Kö:K Kalık İkilemeleri Üzerine. *Turkbilig/Turkoloji Arastirmalari Dergisi*, (30), 201-221
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Gücü: Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Aktan, B. (2010). Dîvânu Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(28), 1-12.
- Aktaş, T. (1996). Yapı ve Anlam Bakımından Almanca ve Türkçede İkilemeler. *Türk Dili*, 552(539), 565-575.
- Alkaya, E. (2008). Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*, 3(3), 37-76
- Anthony, L. (2014). *AntConc (Version 3.4.3.0) [Computer Software]*. Tokyo, Japan: Waseda University.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık

- Avşar, Z. B. ve Solak, F. (1998). *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*, İstanbul: Vadi Yayınları
- Aydın, E. (1997). Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler. *Türk Dili Dergisi*, 544, 417-421.
- Baker, P. (2006). *Using Corpora In Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Barutçu-Özönder, S. F. (2002). Türk Dilinin Tarihi Dönemleri Üzerine Birkaç Söz. *Türkbilig*, 3, 203-210.
- Biber, D., Conrad, S. & Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. New York: CUP.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitapevi
- Buran, A ve Alkaya, E. (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bybee, J., Perkins, R., & Pagliuca W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Conrad, S. (2002). *Corpus Linguistic Approaches for Discourse Analysis: Annual Review of Applied Linguistics*.
<http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/stgries/research/ToApp>
- Coşkun, V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağatay, S. (1978). “Uygurcada Hendiadyoinler”. Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Çetin, N. (2016). Bir Destan Kahramanı Olarak Alpamış'ın Sosyal Statüsü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 328-339.
- Çıgır, E. (2010). *Özbekistan'da Demografik Yapı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Coğrafyası Anabilim Dalı.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları

- Çolak, H. (2001). *Özbek Kahramanlık Destanı: Zülfikar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Halk Bilimi Bilim Dalı
- Çürük, Y. (2016). İkilemelerin Dil Bilgisel Anlamları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 48(2), 397-411.
- Demir, N. ve Erdem, M. D. (2006). Türk Kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı. *Turkish Studies*, 1(1), 97-139.
- Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. (1997). *Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu*. Halk Edebiyatı Araştırmaları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1997). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. D. (2005). Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine. *Bilig*, 33(2), 189-225.
- Eren, H. (1949). İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında. *DTCF Dergisi*, 7(2), 283- 286.
- Ergin, M (2008). *Türk Dil Bilgisi (Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin)*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Fedakar, S. (2005). Özbek Sözlü Destan Geleneğinde Değişim ve Tür Sorunu. *Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 216-228.
- Fedakar, S. (2009). *Özbek Destanları: Erali ve Şirali Destanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fedakar, S.(2016). *Özbek Destanları: Rüstem Han Destanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Forster, N. (1994). The Analysis of Company Documentation. C.Cassell and G. Symon (Eds.) *Qualitative Methods in Organizational Research: A Practical Guide*. London: Sage.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Yayınevi.
- Gömeç, S. (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Günay, U. (2015). *Türk Destanları*. Çevrim-içi: <http://www.dilimiz.com/tarih/destanlar>.
- Güneş, S. (2003). *Türk Dili Bilgisi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2005). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Haspelmath, M. & Sims, A. D. (2010). *Understanding Morphology*. London: Hodder Education.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hirik, E. (2018). Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları. *Türkiyat Mecmuası*, 28(2), 37-65.
- Hoffman, S., Evert, S., Smith, N., Lee, D. & Prytz, Y. B. (2008). *Corpus Linguistics with BNCweb - a Practical Guide*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Hunston, S. (2002). *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: CUP.
- Hurch, B. & Mattes, V. (2005). Über die Entstehung Von Partieller Reduplikation. In G. Fenk-Oczlon & C. Winkler (eds.), *Sprache und Natürlichkeit*. Gedenkband für Willi Mayerthaler. Tübingen: Narr, 137-156.
- Jeong, H. (2008). *Discourse Analysis of Public Debates Using Corpus Linguistic Methodologies*.
<http://www.academypublisher.com/ojs/index.php/jcp/Article/download/.../417>
- Kahhar, T. (1993). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Özbek Edebiyatı I, c, 14*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, M. (2009). Hakas Türkçesinde İkilemeler. *Gazi Türkiyat*, 4, 35-62.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Karahan, L. (2010) *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Katamba, F. & Stonham, J. (2006). *Morphology*. 2nd ed. London: Palgrave.
- Keenan, E. & Polinsky, M. (1998). Malagasy Morphology. In: *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell, 563-624.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Laude-Cirtautas, I. (1976). Son Elli Yılda Edebî Özbekçenin Gelişmesi Üzerine. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17(2), 77-92.
- Laurence, A. (2014). *AntConc 3.4.4w (Windows)*. Japan: Waseda University.

- Madge, J. (1965). *The Tools of Science an Analytical Description of Social Science Techniques*. Anchor Books Doubleday and Comp.
- Marantz, A. (1982). Re Reduplication. *Linguistic Inquiry*, 3(13), 435-482.
- McCarthy, J. J. & Prince, A. (1995). Faithfulness and Reduplicative Identity. In Jill Beckman, Laura Walsh Dickey & Suzanne Urbanczyk (eds.), *Papers in Optimality Theory. University of Massachusetts Occasional Papers* 18. Amherst, Mass.: Graduate Linguistic Student Association, 249-384.
- McCarthy, M. (2006). *Explorations in Corpus Linguistics*. New York: CUP.
- McEnery, A. & Wilson, A. (1996). *Corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Merdanoğlu, S. (2012). Bağımsızlığının Yirminci Yılında Özbekistan Ekonomisi. *EKOAVRASYA: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(17), 74
- Mumcu, Z. (1992). *Özbekistan. KEİB/BDT Araştırma Dizisi No.: 4*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2012). *Türk Halk Edebiyatı: El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Omorov, T. (2012). Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 5(3), 7-18.
- Öz, A. (2001). Özbek Türkçesi Edebî Dilinde Sıfat Fiiller. *Türkoloji Dergisi*, 14(1), 213-227.
- Öztürk, R. (2007). Özbek Türkçesi. Ed. Ercilasun, A. B., *Türk Lehçeleri Grameri* (s. 291-354), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Raimy, E. (2000). *The Phonology and Morphology Of Reduplication*. Berlin: Mouton.
- Reichl, K., ve Ekici, M. (2011). *Türk Boylarının Destanları: Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace.
- Saray, M. (1993). *Özbek Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- Sertkaya, O. F. (2010). *Türk Dilinin Doğuşu ve Gelişimi*. Türkçenin Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu Ulusal Sempozyumu s. 13-21, Ankara: Harp Akademileri Basımevi.
- Sev, G. (2004). Divan-ü Lügat-it Türk'te İkilemeler. *Türk Dili*, 634, 497-510.

- Solmaz, E. (2017). Formel İfadeler ve Bazı Formellerin Alpamış Destanında Kullanımları Üzerine Bir Deneme. *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, 1, 1-14.
- Stemler, S. (2001). An Overview of Content Analysis, Practical Assessment, *Research & Evaluation*, 7(17), 137-146.
- Sulti, R. (1998). *Edigey*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Şahin, H. (1997). Ferah-Name'de Geçen İkilemeler Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 17(17), 125-135.
- Şen, S. (2002). Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Şirin, User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Tekin, F. (2008). Özbek Türkçesinin Latin Alfabeti Esasındaki İmlası Üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 3(6), 588-600.
- Tunca, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Turgunbayer, C. (2007). Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 24(24), 93-102.
- Wurm, S. (1989) "Özbekçe"(Çev: M. Akalın). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 89(62), 140.
- Yastı, M. (2007). Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(21), 51-87.
- Yavuz, S. ve Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi Ağzlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 376-402.
- Yıldırım, H. (2017). Özbek Türkçesi Ağzları Üzerine Bir Değerlendirme. *Dil Araştırmaları*, 20, 121-145.

Yılmaz, Y. (2007). *14. Yüzyıl Anadolu Türkçesinde İkileme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

